

ІНСТИТУТ ВИЩОЇ ОСВІТИ НАПН УКРАЇНИ

Свідоцтво
про державну
реєстрацію
серія КВ № 5049
від 11 квітня 2001 р.

ВИЩА ОСВІТА УКРАЇНИ

Засновано
в 2001 році

Передплатний індекс
23823

**ТЕОРЕТИЧНИЙ ТА НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ ЧАСОПИС
1 (64)' 2017**

Засновники

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ВИЩОЇ ОСВІТИ НАПН УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНЕ ІНФОРМАЦІЙНО-ВИРОБНИЧЕ ПІДПРИЄМСТВО
ВИДАВНИЦТВО «ПЕДАГОГІЧНА ПРЕСА»

Редакційна колегія журналу «Вища освіта України» Головний редактор

Віктор АНДРУЩЕНКО,

доктор філософських наук, професор, член-кореспондент НАН України, академік НАПН України, ректор Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова

Редакційна колегія

Меланія АСТВАЦАТРЯН

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри іноземних мов Вірменського державного педагогічного університету ім. Хачатура Абовяна (Вірменія)

Віль БАКІРОВ

доктор соціологічних наук, професор, академік НАН України, академік НАПН України, ректор Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна

Володимир БОНДАР

доктор педагогічних наук, професор, академік НАПН України, декан факультету педагогіки та психології Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова

Леонід ГУБЕРСЬКИЙ

доктор філософських наук, професор, академік НАН України, академік НАПН України, ректор Київського національного університету ім. Тараса Шевченка

Наталія ДЕМ'ЯНЕНКО

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки і психології вищої школи Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова

Микола ЄВТУХ

доктор педагогічних наук, професор, академік НАПН України, академік-секретар відділення вищої освіти НАПН України

Ірина ЗАРУБІНСЬКА

доктор педагогічних наук, професор Національного авіаційного університету

Світлана КАЛАШНИКОВА

доктор педагогічних наук, професор, директор Інституту вищої освіти НАПН України

Беата КОСОВА

доктор філософії, професор Університету Матея Бела (Словацька Республіка)

Наталія КОЧУБЕЙ

доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри менеджменту та інноваційних техно-

логій соціокультурної діяльності Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова (заступник головного редактора)

Ян КРАСИЦЬКИЙ

доктор габілітований, професор Інституту філософії факультету суспільних наук Вроцлавського університету (Польща)

Василь КРЕМЕНЬ

доктор філософських наук, професор, академік НАН України, академік НАПН України, президент НАПН України

Серап КУРБАНОГЛУ

професор, декан факультету педагогічного менеджменту Університету Хаджеттепе (Туреччина)

Сергій КУРБАТОВ

доктор філософських наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу лідерства та інституційного розвитку вищої освіти Інституту вищої освіти НАПН України

Володимир ЛУГОВИЙ

доктор педагогічних наук, професор, академік НАПН України, перший віце-президент НАПН України (перший заступник головного редактора)

Наталія МОЗГОВА

доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова

Володимир РЯБЧЕНКО

доктор філософських наук, старший науковий співробітник Інституту вищої освіти НАПН України

Володимир СЕРГІЄНКО

доктор педагогічних наук, професор, декан факультету перепідготовки та підвищення кваліфікації Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова

Петро СТАВИНСЬКИЙ

доктор габілітований, професор Педагогічного університету імені Комісії Народної освіти у Кракові (Польща)

Ірина СТЕПАНЕНКО

доктор філософських наук, професор, завідувач відділу інтернаціоналізації вищої освіти Інституту вищої освіти НАПН України

Жаннета ТАЛАНОВА

доктор педагогічних наук, доцент, старший науковий співробітник, завідувач відділу політики та врядування у вищій освіті Інституту вищої освіти НАПН України

Ольга ЯРОШЕНКО

доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, завідувач відділу інтеграції вищої освіти і науки Інституту вищої освіти НАПН України

Адреса редакції:

01014, м. Київ-14, вул. Бастіонна, 9.
Інститут вищої освіти НАПН України
Тел.: +38-044-286-68-04/286-63-68

Матеріали для публікації можна надсилати електронною поштою: wou@ukr.net
сайт журналу: www.wou.npu.edu.ua

Схвалено рішенням вченої ради НПУ ім. М. П. Драгоманова,
протокол № 7 від 23.02.2017.

© «Вища освіта України», 2017

© «Педагогічна преса», 2017

© Інститут вищої освіти НАПН України, 2017

ЗМІСТ

СТОРІНКА ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА

Віктор АНДРУЩЕНКО «Школа майбутнього» для України і європейського простору	5
---	---

АКТУАЛЬНА ПРОБЛЕМА

Віктор АНДРУЩЕНКО, Володимир СЕРГІЄНКО, Ігор ВОЙТОВИЧ Освітні вимірювання: наука і практична діяльність	17
--	----

ПОСТАТЬ

Олександр ВОЗНЮК, Галина КОЗЛАКОВА Олександра Дубасенюк – видатний учений-педагог, засновник науково-педагогічної школи «Професійно-педагогічна підготовка майбутніх учителів»	25
---	----

ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ ХХІ: ПОШУК ПРІОРИТЕТІВ

Тамара КІРИК Філософія освіти про ноолексикон для вищої школи ХХІ ст.	30
Юлія ОПАНАСЮК Філософія інформаційної освіти	37

НОВІТНЯ НАУКА ТА СУЧАСНА ОСВІТА

Володимир ЛУГОВИЙ, Жаннета ТАЛАНОВА Наука в університетах, університети в науці у світовому дослідницькому просторі	42
Анатолій ЩЕДРІН Концепції позаземного розуму в культурному універсумі сьогодення: філософсько-освітні виміри	51

ЧАС РЕФОРМ: МЕТОДОЛОГІЯ І МЕТОДИКА ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Іван СИЛАДІЙ Нові тенденції в розвитку вітчизняної освіти	59
Катерина ШОВШ Інформаційна культура соціального педагога: особливості формування та реалізації	65

ГУМАНІЗАЦІЯ ОСВІТИ ТА ВИХОВАННЯ

Катерина ПАСЬКО Ефективність спілкування як умова продуктивної професійної діяльності педагога	72
---	----

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Marja NESTEROVA European cognitive practices of social cohesion development in the ukrainian educational dimension (Європейські когнітивні практики розвитку соціальної згуртованості в українському освітньому просторі)	77
--	----

ІНФОРМАЦІЯ. РЕЦЕНЗІЇ. ПОВІДОМЛЕННЯ

Як виміряти освіту? (I Міжнародна наукова конференція Української асоціації дослідників освіти (УАДО) “Емпіричні дослідження для реформування освіти в Україні”).....	84
Реферативний обзор статей номера.....	86
Abstracting Review of Journal Articles.....	90
Contents.....	94
До уваги авторів.....	95

**Журнал «Вища освіта України»
згідно з постановою Президії ВАК України
від 26 січня 2011 р. № 1–05/1 внесено до Переліку
видань, де можуть друкуватися результати дисертаційних
робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата
педагогічних і філософських наук**

Віктор АНДРУЩЕНКО
 доктор філософських наук, професор,
 академік НАПН України,
 член-кореспондент НАН України,
 ректор Національного педагогічного
 університету імені М. П. Драгоманова,
 Президент асоціації ректорів педагогічних
 університетів Європи, головний редактор
 часопису (м. Київ)

Ключові слова: людина, культура, освіта, виховання, модернізація, знання, компетенції, цінності.

Аналізуються виклики глобалізованого світу до системи підготовки людини до життя, відповіді на них засобами освіти та виховання в Україні та країнах європейського простору. Освіта і наука, ширше – інтелект нації розглядається як головний ресурс, завдяки якому сучасне суспільство може рухатись сходинами суспільного прогресу. Неувага до освіти обертається втратами, які «розмивають» культуру, витісняють народ зі шляхів цивілізаційного поступу. Особлива увага приділяється розгляду напрямів реалізації концепції «Нова українська школа. Простір освітніх можливостей». Підкреслюється, що майбутня освіта має бути привабливою, людиноцентристською, демократичною, відкритою, інформаційною й діалогічною, реалізовуватись на основі органічної єдності знань, компетенцій та цінностей.

УДК 37.014:37.017(477)

«ШКОЛА МАЙБУТНЬОГО» ДЛЯ УКРАЇНИ І ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРОСТОРУ

© Андрущенко В., 2017

озитивна перспектива життєдіяльності європейських культур сьогодні безпосередньо пов'язана з розвитком освіти і науки – того інтелектуального потенціалу, завдяки якому народи входять у XXI століття. «Ідеї правлять світом», – повчали древні філософи. І хоча кожен розуміє роль матеріального виробництва, навряд чи знайдеться заперечення наступному: немає ідей – немає розвитку, а оскільки ідеї зрощуються освітою та наукою, то саме вони мають стати пріоритетними темами зростаючої уваги Уряду і громадянського суспільства кожної з країн європейського простору. У контексті цього процесу знаходиться й Україна, яка за територією і населенням цілком закономірно відноситься до найбільших держав Європи.

Ситуація, що розгортається в Україні, багато в чому позначається на перебігу подій народів європейського континенту. При цьому мова йде не тільки про відстоювання інтересів європейських країн українською протидією російській агресії, але й про розвиток вітчизняної промисловості,

сільського господарства, науки, культури, освіти, релігії тощо. Характерні особливості життєдіяльності сорокап'ятимільйонної маси українського люду – зайнятість населення, рівень безробіття та бідності, освіченість молоді, розвиток побутової інфраструктури, перебіг політичних процесів, а тим паче, можливість безвізового режиму тощо – так чи інакше «тиснуть» на Європу, обумовлюють необхідність більш предметного вивчення європейцями особливостей нашого способу життя, спілкування, ментальності людей, посилення уваги, розширення і поглиблення конкретної взаємодії. Європа розуміє, що без вивчення і врахування характеристик тих, хто завтра «приєднається до них», «увійде в європейський дім» як його повноправний суб'єкт, налагодження взаємного сприйняття, оптимального контакту і ефективного взаємодії є справою безнадійною.

Саме тому наші західні партнери цікавляться українською історією, перепадами еволюції державності, розвитку виробництва, способу життя, духовно-моральних якостей українців. Посилена пізнавальна увага при цьому зосереджена на вивченні характеристик тих, хто «першим (і досить чисельно) прийде в Європу», – підростаючого покоління, зокрема, молоді і студентів. Особливу увагу західних партнерів викликають процеси, що здійснюються у сфері **української освіти та науки**. І це – закономірно: посилення суперечностей у системі української освіти активізує міграцію талановитої молоді до Європи. Молодь треба влаштувати – поселити, забезпечити місце у студентській аудиторії, надати стипендію, створити додаткові можливості для вивчення мови, освоєння культури. Водночас підйом освіти в Україні обумовить зворотній процес: європейська молодь з великим задоволенням поїде до нас на навчання. Інакше й бути не може. Україна славиться потужними школами в галузі фізико-математичних наук, біології, хімії, інформатики. Українські університети готують високопрофесійних фахівців у галузі літако- і ракетобудування, ядерної енергетики, приладобудування та архітектури. Вітчизняні мистецькі заклади надають освітні послуги, сумірні кращим італійським чи іспанським художнім вишам.

До того ж українська культура є однією з найбільш розмаїтих у Європі. Її освоєння підносить особистість до висот загальноцивілізаційного штибу. Ще з більшим бажанням молодь звернеться до українських академічних установ. Незважаючи на обмежене фінансування та зношеність експериментального наукового обладнання, рівень розвитку науки в них багато в чому перевершує аналогічні показники багатьох розвинених країн світу.

Сьогодні ми є свідками посиленої уваги української держави і громадянського суспільства до проблем науки і культури. Прийняття нового Закону України «Про вищу освіту», затвердження концепції «Нова українська школа. Простір освітніх можливостей» активізують розвиток освіти, зокрема, за такими нормами, як «якість освіти», «академічна автономія», «повноваження студентського самоуправління», «оптимізація навчального навантаження», «розвиток наукових досліджень», «інформатизація та демократизація освіти» тощо, посилюють її змістовну й організаційну складові, підвищують привабливість для молоді. Поступово покращується фінансування галузі.

Реалізація означених документів ставить низку питань, які потребують невідкладних рішень: зразки організації освіти яких держав Європи ми маємо освоїти насамперед для вироблення власної стратегії, яке місце і роль має відігравати при цьому вітчизняний педагогічний досвід, за якими технологіями ми маємо розгорнути компетентнісний підхід до освіти, як реалізувати делеговану університетам академічну автономію, за яким принципом ми маємо розпоряджатись заробленими коштами, яким чином слід оптимізувати структуру управління університетом, як урівноважити навчальне навантаження в умовах реального вибору студентами тих чи інших навчальних дисциплін, за якими напрямками маємо актуалізувати європейську стратегію розвитку вітчизняної освіти тощо? Зрозуміло, кожне з поставлених питань потребує серйозного теоретичного обґрунтування.

Останнє не тільки не відсторонює, але й актуалізує переосмислення низки, здавалося б, традиційних питань, як-то: «сутність освіти», «перспективи розвитку освіти», «контури освіти майбутнього», «фі-

лософія освіти для XXI століття» тощо. На мій погляд, центральним питанням сучасного філософсько-педагогічного дискурсу є питання про **зміну філософії й загальної архітектоніки освіти в системі викликів сучасного світу**. У контексті нового Закону «Про вищу освіту» воно обертається до нас новими гранями й екзистенціями. Відповідаючи на нього, ми маємо **заглянути за горизонти суцього**, спробувати зрозуміти, а ще точніше – відчутти той неповторний дух глобальних і локальних суспільних змін, які формують виклики й покладають завдання пошуку відповіді на них силами освітніх змін.

Аналізуючи українські і світові реалії, що формують виклики до розвитку освіти, я виокремлюю **чотири взаємно залежні групи чинників**: 1) **глобальні** (зовнішні), 2) **локальні** (внутрішні), 3) **форс-мажорні**, 4) **життєво-побутові**.

Першу з них складають такі світові явища, як **глобалізація та інформаційна революція, активізація процесів переміщення людей, інтенсифікація крос-культурних комунікацій** тощо.

Світ став на рейки інноваційного типу прогресу, формування суспільства знань, а тому й потребує інноваційної особистості, підготувати, виховати яку має сучасна освіта. Як справедливо зазначає академік Василь Кремень, «освіта – це чи не найважливіший інститут формування майбутнього, адже саме школи й університети формують конфігурацію свідомості майбутніх поколінь, і пом'якшення негативних наслідків шалених темпів цивілізаційного розвитку у зв'язку з цим стає одним з головних її завдань, цілком інноваційних як за формою, так і по суті» [1, с. 282]. Українська освіта, робить висновок вчений, має стати інноваційною, а значить – справою новаторською, активною, творчою.

Друга група чинників, що формують низку новітніх викликів сучасній освіті, складається з **внутрішніх суспільних змін**. Основними серед них є процеси становлення державності, утвердження ринкових та демократичних відносин, формування громадянського суспільства, політичної нації, здійснення низки інших перетворень, які утверджують конкурентоспроможність України в світовому середовищі. У більшості кра-

їн Європи означені процеси вже вирішені або ж знаходяться на завершальній стадії. В Україні вони лише розгортаються.

Нинішнє українське суспільство **трансформаційне**. Воно має ряд особливостей, без розуміння і врахування яких ні про які реалістичні програми суспільних перетворень, і в першу чергу – в освіті, не може бути й мови. Насамперед, це суспільство **динамічних змін** економічних (виробничих), політичних та соціокультурних реалій, що здійснюються у позитивному (у напрямі прогресу), негативному (у напрямі регресу) або суперечливому напрямках. Кожен з напрямів має відповідні підстави, умови, фактори, конфігурація й значення яких також є величиною змінною. Це суспільство **невизначеної** (недостатньо узгодженої) **стратегії розвитку**. Як правило, у ньому співіснують декілька різноспрямованих пропозицій (моделей) суспільної стратегії, підготовлених тимчасово консолідованими групами політичних лідерів або окремими політиками. У ряді випадків ці стратегії можуть частково збігатися; у більшості – вони докорінно відрізняються одна від одної.

Трансформаційне суспільство є суспільством періодичної **зміни керівних еліт**, представниками яких є здебільшого випадкові особистості, які не мають досвіду управління великими соціальними системами, необхідної для цієї справи освіти, практично сформованих якостей. На вершину керівної еліти більшість із них вийшла завдяки великим грошам, накопиченим, як правило, злочинним способом або ж завдяки майстерній демагогії. Це суспільство «купленої», а тому й «продажної» еліти, яка турбується не стільки про інтереси народу і держави, скільки про те, щоб «дорожче продати себе», повернути й примножити вкладені у виборчі компанії кошти. Трансформаційне суспільство, таким чином, є суспільством домінування «псевдо еліти» не тільки біля керма державної влади, але й практично на всіх рівнях суспільного управління. Воно є суспільством розгулу дикого непрофесіоналізму, суб'єктивізму, розгнузданості, корупції, безвідповідальності.

Представники дійсної еліти – визнані в минулому організатори потужних ви-

робництв, вчені, представники художньої, освітянської інтелігенції, діячі охорони здоров'я та культури – виявились відстороненими від державотворчих процесів. Не маючи інших джерел прибутку, окрім об'єктивної заробітної плати, вони вимушені працювати на декількох роботах або ж займатись не притаманною їм справою – торгувати, працювати репетиторами, охоронниками тощо. Своєю чергою, не маючи належних знань, необтяжені освітою й ніколи не займаючись наукою, «псевдоеліта» нав'язала суспільству стійку недовіру до освіти і науки, культури і людських цінностей. Характерно, що відсторонюючи від державотворчого процесу дійсних учених, вона потурбувалась про «присвоєння» собі відповідних наукових звань і ступенів, назвала себе «професорами» й «академіками», засмітила наукове поле псевдоідеями й наукоподібними пропозиціями. Дійсно освічені люди – інтелігенція – серед них просто губиться, а належна освіта, до якої треба «карабкатись» крутими схилами, втрачає всякий сенс.

Важливою характеристикою трансформаційного суспільства є орієнтація розрізнених політичних еліт і громадян на різних стратегічних партнерів. Для України, зокрема, такими партнерами постають країни європейського простору, США або ж Російська Федерація. Розбіжність політичних стратегій у даному випадку видна незброєним оком. Примирення еліт (зближення орієнтацій на стратегічних партнерів) у найближчий час є справою навряд чи можливою.

Не менш характерним для трансформаційного суспільства є конфронтаційне співіснування **різнокласних оцінок** (як на рівні еліт, так і серед громадян) щодо стану економічного, політичного та соціокультурного розвитку суспільства. Кожна політична еліта, яка перебуває при владі, як правило, негативно оцінює результати діяльності свого попередника й, навпаки, ідеалізує стан і результат розвитку під час власного правління. Останнє приводить до втрати поваги до «людей, які знаходяться при владі», а в слід за цим – до батьків і вчителів. Утрата авторитету – це згуба для школи, недовіра до вчителя, небажання навчатись.

Розпорошеність цінностей – моральних, естетичних, релігійних тощо – ще одна характерна риса трансформаційного суспільства. Світоглядний, ідеологічний і методологічний плюралізм є тією особливістю, яка, з одного боку, створює й відтворює духовний хаос, з іншого – розрихлює ґрунт для новітнього духовного, культурного розвитку і людинотворення. Стара система цінностей у ньому знаходиться у стані розпаду, нова – у стані зародження, становлення, утвердження. За першою з них стоять, як правило, старші покоління людей; за другою – молодь і студенти. І хоча не кожен представник старшого покоління є прибічником усталених, популярних у минулому цінностей, як і далеко не кожна молода людина сповідує цінності нової епохи, що народжуються, загальний камертон духовних орієнтацій відлунює визначену раніш тенденцію. І саме від владної еліти залежить конфронтаційність чи еволюційність змін критичних мас прибічників тих чи інших ціннісних систем, стан суспільної гармонії чи дисгармонії, стабільності й взаєморозуміння чи зіткнення й розбрату. Школа і вчитель знаходяться перед вибором, який... здійснити неможливо. Будь-яке рішення, запропоноване вчителем, буде здаватись сумнівним. До вчителя знову ж таки учні будуть ставитись з недовірою.

Трансформаційне суспільство характеризує **постійний пошук та інноваційна діяльність одних і відверте (чи прикрите) блокування прогресивних змін з боку інших** громадян чи громадянських груп. У ньому господарює випадок. Трансформаційне суспільство не відрізняється комфортом. Жодна із соціальних груп, навіть та, яка досягла певного рівня матеріального достатку, не почуватись в ньому захищеною. «Спаси вас Бог жити в епоху перемін», – писав великий Конфуцій. На жаль, чи на щастя ми живемо саме в такий час. І до честі й гідності кожного з нас залишитись у ньому Людиною, бо саме Хаос трансформаційного суспільства є передумовою народження Зірки.

Реальність трансформаційного суспільства немилосердна. Нам неприємно про це говорити, але фактом залишається те, що більшість громадян, особливо молоді, зневірившись у процесах, початок яким покла-

до історичне проголошення Незалежності України. Люди «тікають від політики», «зависають у повсякденності». А це вже – виклик, відповідь на який має дати у тому числі й освіта. Освіта має повернути людині здатність і готовність до активної участі в житті суспільства. Ми ж маємо усвідомити, що освіта нині поступово, але все більш потужно заявляє про себе як чинник державотворення, інтелектуальний ресурс прогресу.

Третю групу викликів до людини та її підготовки до життя засобами освіти **формують явища і процеси неочікуваного характеру.** Для нашого суспільства в буквальному розумінні шокуючим чинником, який змінює стиль і ритм усього суспільного життя, стало таке потворне явище, як війна. Її ніхто не очікував. До неї ніхто не був готовим. До сих пір усі ми жили в умовах миру. Звикли до миру. У мирному контексті розвивали економіку і політику, культуру і науку. Люди відчували себе захищеними. Подорожували. Батьки з упевненістю у завтрашньому дні йшли на роботу, діти – до школи. Війна раптово змінила весь спосіб життя, економіку, культуру, виробництво і споживання. Не стала виключенням і освіта. Освіта миру зосереджувалась на обміні міжнародними науковими та культурними здобутками, толерантності та співпраці. Вона формувала оптимістично впевнений погляд на життя, і раптом...

Анексія Криму, тероризм та вторгнення колишніх «братів» у наші території змінює не тільки суспільну атмосферу, але й психологію кожної особистості. Змінює вона й освіту. Життєвий простір і освіту полонить розгубленість, страх, збуджує агресивні екзистенції не тільки щодо безпосередніх терористів, але й до всіх «колишніх братів», особливо до держави, яка в свій час переконливо гарантувала нам безпеку і недоторканість! Забравши ядерну зброю, Росія (і ряд інших країн-гарантів) швидко й раптово «забули» про свої зобов'язання. Мовляв, «угода складена не так, як потрібно, а тому й виключає відповідальність!» Такого відвертого цинізму й політичного шарлатанства, зневаги до народу і культури, з яким майже 300 років жили в єдиній державі, не очікував ніхто. Російська держава нині сприймається не інакше, як держава-агресор; велика

світова російська культура – як агресивна культура. Світ зрозумів і те, що там, де та чи інша територія проголошується територією «руського міра», вона невідворотно стає територією війни, братовбивства.

Сотні, а може й тисячі загиблих, зруйновані міста і села, тисячі біженців... Усе це руйнує усталені уявлення про мирне співіснування і стабільність міжнародних угод та домовленостей, підриває віру молоді в майбутнє, й допоки лунають постріли, створює і відтворює атмосферу ворожості і ненависті. Український народ пишається героїзмом своїх захисників і одночасно прекрасно розуміє, що люди, особливо молодь поступово зневірюється в ідеалах, втрачає цінності, за які боролись старші покоління, що виховання має здійснюватись на принципово інших світоглядних засадах. А це вже – виклик, не рахуватись з яким можуть тільки невігласи. І першою на цей виклик має зреагувати освіта. У шкільних і вишівських програмах має бути змінена інтерпретація (й оцінка) російської історії, російської культури і російського світу. Більш об'єктивної, відкритої, наукової (а не політизованої, як було у колишньому СРСР), інтерпретації потребує «велика російська література». Агресор має називатись агресором! І водночас освіта, виховання, культура і просвітництво не повинні збуджувати й зрощувати ворожість до російського народу, який, певне, потерпає від агресивності держави не менш вагомо, ніж народи, на які ця агресія спрямована.

Четверту групу чинників формують обставини, якими не можна нехтувати, розглядаючи виклики щодо розвитку освіти: **вкрай низький рівень життя** пересічної людини, який підштовхує її не тільки до байдужості, але й до скоєння злочину. Раковою пухлиною розповзаються в суспільному організмі такі негативи, як бідність і безробіття, корупція, хабарництво, алкоголізм та наркоманія. Десятки, а може й сотні наркозалежних дітей навряд чи почують виховне слово вчителя, а їх корумповані батьки навряд чи відмовляться від кругленьких сум, на яких вони вибудували власний добробут. Тисячі пенсіонерів навряд чи зрозуміють політику підвищення цін і замороження пенсій, падіння рівня життя, а головне – байдужість до всяк і кожного «велико-

го» чиновника. То ж з якими настановами має постати перед учнями пересічний вчитель? З якими морально-політичними настановами має зайти в аудиторію професор? У чому вони мають переконати своїх вихованців?!

Глобалізація та інформаційна революція, війна і внутрішні негаразди, суперечності, труднощі змінюють світ так швидко, що ми – педагоги – не встигаємо осмислити ці зміни, досягнути їх філософію, перевести її на мову освітньої політики, а далі – на мову конкретних навчальних технологій.

Ось як характеризує нинішню ситуацію відомий аналітик світових соціокультурних змін професор Павло Гуревич: *«Просинаючись ви знаходите, що світ, який довгі роки сприймався як фон вашого життя, змінився. Причому у рекордний термін...»* – пише він у передмові до книги знаменитого футуролога Олвіна Тоффлера «Шок майбутнього». – *«Ви йдете у магазин і дивуетесь: як вирости ціни... Колишня шкільна плюшавка стала шанованою особою, бо працює... валютною повією, а її подруга відмінниця – прибиральницею; спеціаліст з наукового атеїзму виростив православну комунізму... керує кооперативом... дівчина назвала свою подругу «дурною» тільки за те, що та вступила до аспірантури... Разом змінилися усі цінності... Людина залишається незахищеною перед невідомістю... Вчитель не знає, чому він має навчати учнів...»*. Підкреслю висновок ученого: вчитель не знає, чому він має навчати своїх учнів! Між тим, навчальний процес зупинити неможливо. Освіта – це цивілізаційний феномен. І відколи існує людство – Вчитель кожного дня вимушений заходити до класу й розпочинати урок. Тож у чому він має переконати своїх вихованців?!

Здається, ми підійшли до краю... Причому не тільки в Україні, а й у ряді країн європейського світу. Сучасна школа не забезпечує від проявів тероризму, не сприяє вирішенню суперечностей корінного населення з біженцями, не виховує культури толерантного, відкритого і демократичного сприйняття і спілкування народів, не упереджує молодь від прийняття наркотичних засобів...

Я не відкрию великої істини, якщо зазначу, що **вихід із кризи** сучасної школи наро-

ди Європи мають **шукати разом** і одночасно **кожен окремо** – відповідно до тих особливостей, з якими він (народ) «крокує по історії», торує власний спосіб життя і власну культуру, вносить у культурну скарбницю Європи власні надбання. Особливе місце і роль у процесі оновлення школи європейського простору освіти належить Україні. І це зрозуміло. Україна – велика педагогічна держава. За словами Ш. Амонашвілі, чотири з дев'яти видатних педагогів світу є українцями за походженням або ж жили й створювали свої педагогічні шедеври в українському освітньому середовищі – **Микола Пирогов, Костянтин Ушинський, Антон Макаренко, Василь Сухомлинський**. Їх шанує і вивчає весь світ саме тому, що вони подарували йому модель школи, де кожен з учасників педагогічного процесу відчуває себе затребуваним і шанованим, де створені комфортні умови для співпраці, де становлення людини як особистості здійснюється на основі любові з надією і вірою у майбутнє.

У цьому розумінні яскраво проявляється **вітчизняне і європейське значення** недавно прийнятої в Україні концепції **«Нова українська школа. Простір освітніх можливостей»**. Сформована на основі національних педагогічних традицій і з урахуванням найновіших досягнень у галузі шкільної справи успішних країн Європи, означена Концепція буде корисна всім, хто опікується майбутнім, бачить його демократичним і відкритим, забезпеченим і людиноцентристським.

Як на мій погляд, перше і головне значення полягає у тім, що її реалізація **забезпечує прозоріння вчителя**, усвідомлення високої історичної місії і відповідальності перед новими поколіннями. Незважаючи на вкрай несприятливі умови та труднощі, підготовлений на основі нової Концепції вчитель увійде в учнівську аудиторію з високо піднятою головою, надасть дітям знання, виховає (зростить) компетенції і цінності, сформує цілісну картину світу і цілісний світогляд, навчить добру, справедливості, працелюбству і культурі, виховає велич людини як особистості, зростить її патріотизм і готовність стати до захисту Вітчизни [2].

Серед моїх колег побутує думка, що нинішні учні та студенти не хочуть навчатися,

не вважають знання передумовою успіху та кар'єри. Частка істини в цьому, звичайно, є. Більшість школярів до школи йдуть з великою неохотою. Значна частка студентів пасивно ставиться до завдань, які потребують креативності, активності, творчості. І це не випадково. Сьогодні дає нам «перевернуту картинку реальності»: здебільшого колишні «трієчники» – нинішні нововладці та олігархи, які здобули свої статки переважно шляхом пограбування людей, вилізли на вищій щабель суспільної стратифікації – позиціонують себе як поважні бізнесмени, політики, депутати, а їх однокласники, що навчалися на відмінно, – у кращому випадку стають їх референтами чи помічниками!

Загальну суспільну атмосферу спілкування характеризують цинізм і підстави. Гідність і співчуття, достоїнство і справедливість можна зустріти хіба що на периферії духовного життя суспільства.

Здається, для успіху, кар'єри, комфортного існування висока освіта, духовність і мораль, які виховуються в цьому просторі, непотрібні, чи як?

Переконаний, цей висновок зроблено передчасно. Загальна прагматизація життєвого процесу дійсно відсторонює людину від знання, але не від усякого, а лише схоластичного, формального, не життєвого, яким ще переповнені наші школи й університети. Водночас цей процес переорієнтовує учнів і студентів на знання практичне, досвідне, тобто таке, яке спонукає до здобуття професії, дозволяє розібратись у реаліях сучасного світу, зайняти в ньому достойне місце. Це означає, що ми з вами так маємо перебудувати навчальний процес, щоб (не втрачаючи його високої науковості і теоретичності) **забезпечити надання для молоді практичного знання, такого знання, яке веде до успіху.**

У цьому контексті поставимо просте питання: які основні сегменти підготовки до самостійного життя мають бути забезпечені засобами освіти і виховання в контексті сучасних викликів? Концепцією «Нової української школи...» передбачено **формування органічної єдності знань, компетенцій та цінностей** [Там само]. Підтримуючи цей висновок, зупинюсь на його характеристиці більш детально.

Перший з них – це знання. Дехто з нас ставить цей сегмент коли б чи не на останнє місце. Мовляв, головне – це уміння, компетенції, здатність до практичної діяльності тощо. Погоджуюсь. Однак... Якщо з системи освіти випадають знання, освіта стає непотрібною! Ведмедя можна навчити кататись на велосипеді, тобто сформувати у нього «велосипедні компетенції». Питання ж про те, чи забезпечимо його «силою знань»? – стає риторичним. Як на мою думку, освіта покликана створити необхідні можливості доступу до знань, накопичених людством. Основними серед них є знання про світ, природу і суспільство, про зміну реалій цього світу, про своє місце і роль у ньому, як особистості і громадянина.

Недавно я бачив таку телевізійну рекламу: нам непотрібні знання з географії, математики, біології інших наук, оскільки є «смартфон», який забезпечить... усе це практично безкоштовно! І я подумав, чим же ми, сьогоднішні люди XXI століття, відрізняємось від славнозвісного Митрофанушки з «Недоростка» Дениса Фонвізіна з його крилатою фразою: «навіщо мені географія, якщо у мене є візник?!»

Становлення «суспільства знань», обгрунтованого знаменитим Полем Дракером, є завданням перспективним і невідворотним. У Європі його ніхто не тільки не відміняв, але й не висловлював сумніву. «Знання – це сила», – повчав великий англійський філософ Френсіс Бекон. То чому ж ми, люди XXI століття, маємо обездолювати наших дітей цією непереборною силою? Цивілізація базується на знаннях. Без його узагальнення і передачі наступним поколінням послідовний рух сходами прогресу є справою неможливою. Дітям і студентам треба передавати знання. І тут виникає просте, здавалося б, питання: які знання треба передавати дітям? Наукові? Не тільки. Я стверджую: школа має передавати дітям знання, які існують у суспільстві: «наукові» і «ненаукові», «практично-досвідні» й поки що для нашої школи незвичні речі – так звані «позанаукові» знання (у тому числі й «трансцендентні», «окультні» тощо). При цьому всі ці знання мають узгоджуватись між собою не через підпорядкування одне одному – мовляв, «одні з них є істинними, а інші – хибними», а через дис-

курс, майстерність ведення якого має бути одним з основних показників педагогічної спроможності вчителя.

Другий сегмент складають **компетенції**. Школа не тільки має наповнювати духовний світ учня знаннями, але й навчати його користуватись ними для вирішення конкретних задач. «Баласт знань» є коли б чи не найтяжчим, якщо вони не є дієвими. Володіючи знаннями, людина нерідко не може прийняти рішення саме тому, що боїться й не вміє ними користуватись! Школа має виховати у дитини цю здатність – розкріпачити мислення, як писав свого часу І. Кант, зробити його дієвим засобом власної життєтворчості. У розрізі епох цю справу зробило Просвітництво. У мене складається таке враження, що епоху Просвітництва ми просто «заколихали». Колишній «всеобуч нації», здійснений у межах пресловутої соціалістичної «культурної революції», мав позірний характер, а тому забезпечив лише частковий результат. Поза всяким сумнівом народ навчився читати і писати. Однак здатність користуватись власним розумом, а тим паче – сміливість у його застосуванні, ми у собі ще не виховали. І хоча освіта колишнього СРСР мала низку переваг і успіхів, повертатись до неї, мабуть, не варто. Треба йти вперед, шануючи власний досвід і переймаючи все те, що забезпечило підйом провідним країнам світу.

Серед головних компетенцій я виокремлюю насамперед: а) компетенції предметності; б) компетенції інформаційні; в) компетенції мовні й, нарешті, г) компетенції дискурсні. В ідеалі ми маємо отримати особистість, яка блискуче володіє предметними знаннями з тієї галузі, до практичної участі в якій вона готується. Без глибоких знань (і володіння здатністю їх самостійного поповнення) і професіоналізму в сучасному світі людині робити нічого! Водночас майбутній професіонал має блискуче володіти інформаційними технологіями, застосовувати їх у своїй практичній діяльності. Далі – знання іноземних мов. Наша колишня освіта до вивчення іноземної не заохочувала. Зрештою, практично кожен з нас, представників старшого покоління, пише лукаву фразу: «володію, за допомогою словника». Тим, хто сьогодні вступає у

життя, цього замало. І ми – педагоги, вчителі, вихователі – маємо надати можливість вивчити вільно і блискуче державну, тобто українську, і як мінімум – три-чотири іноземні, насамперед англійську.

До всього цього слід додати **необхідність забезпечення діалогічності навчального процесу**, своєрідного дискурсу, де учень і вчитель, студент і викладач однаково комфортно мають почуватись як рівноправні суб'єкти навчально-виховного процесу. Поняття дискурсу задає нову теоретико-методологічну перспективу організації навчально-виховного процесу, оскільки орієнтує на перехід від монологічного і позаконтекстуального розгортання теоретичної рефлексії до організації виявлення «перетинів», «зустрічей» діючих суб'єктів, а відтак – її (освіти) наповнення конструктивною суб'єктивністю, що робить її цікавою і перспективною. Це – складний, багатоплановий процес установалення і розвитку контактів між людьми, породжений необхідністю спільної діяльності, який включає в себе обмін інформацією, вироблення єдиної стратегії взаємодії, сприймання й розуміння іншої людини. Він забезпечує передавання через учителя учням людської культури, засвоєння знань, сприяє формуванню в них ціннісних орієнтацій. Як різновид творчої діяльності педагогічне спілкування виявляється під час пізнання учителем учнів, в організації безпосереднього впливу на них, в управлінні власною поведінкою, організації процесу взаємовідносин. Аналізуючи наукові джерела, можна стверджувати, що упровадження методології педагогічного дискурсу в процесі навчання та виховання особистості орієнтує на деконструкцію наявних форм освіти, її нове прочитання, тлумачення, конструктивної та відповідальної комунікації і між суб'єктами навчально-виховного процесу. У дискурсі не тільки вчитель, але й учень відчуває особливу відповідальність за ті соціокультурні впливи, які можуть мати ініційовані ними конструкти і програми.

Третій сегмент, який має забезпечити сучасна освіта у відповідь на виклики епохи, виокремлюється як завдання **формування цінностей** – гуманістичних, демократичних, національних і загальнолюд-

ських, високої духовності і моралі, патріотизму і людинолюбства.

Давній мудрий вислів засвідчує: «не хлібом єдиним живе людина». Вона хоче бачити прекрасне, відчутти до себе гуманне, людяне, людське ставлення з боку інших, жити в умовах справедливості і добра, у комфортному духовному середовищі. І звичайно ж, самою бути носієм означених цінностей. Чи варто сформувати про те, що ці якості людини має сформувати саме освіта, вчитель, вихователь?

Останнім часом освіта, як і суспільство загалом, втратила не тільки «ціннісний камертон» життя, але й здатність до протидії негативно-потворним явищам. Культура поступова заміщується антикультурою. Держава зняла з себе відповідальність за цінності. Протистояння конфесій та вторгнення в лоно релігії політико-ідеологічних чинників призвело до втрати людиною духовних пріоритетів. Наше життя переповнене їх сурогатами, надто далекими від істинної духовності і моралі. Цинізм, зневага до людини, хабарництво, повсякчасний обман... Хіба ці ідеали заповідали наші батьки, які навіть в умовах тоталітарного суспільства зуміли зберегти свою гідність і високе достоїнство? Висновок може бути тільки один: освіта, школа, університети мають повернутись обличчям до цінностей, сформувати нову аксіологічну модель становлення особистості, «ступити по той бік добра і зла», розпочати процес творення нових, гідних людини цінностей і впровадити їх у практику. Для України й українців в основі цього процесу має знаходитись **українська національна ідея**, освоєння якої формує ідентичність особистості з народом, його історією і культурою [3].

Освіта і виховання мають переконати особистість у цінності добра і справедливості, миру і людинолюбства, взаєморозуміння народів і їх співпраці. Війна руйнує, знищує, вбиває; мир і творча праця, толерантність і взаємна повага народів – створюють, забезпечують, розвивають. Освіта має повернути людину до себе, – як записано в «Біблії», – до того божественного образу, який створено «за зразком і подобою».

Справедливим і вкрай важливим є те, що в умовах глобалізованого світу останнє треба робити не в одній, оремо взятій країні, а

як мінімум – у континентальному вимірі. Скажімо, на теренах Європи [див.: 4]. З цією метою ми, ректори педагогічних університетів, створили європейську Асоціацію ректорів педагогічних університетів (до неї ввійшло 25 ректорів з 15 країн європейського простору), заснували часопис «Європейські педагогічні студії» і, що найголовніше, розробили й затвердили документ стратегічного значення – **«Педагогічну Конституцію Європи»** – документ, який, за оцінкою представників Європейського Парламенту, є порівнянним з Лісабонськими та Болонськими домовленостями.

І це не випадково. Педагогічна конституція Європи встановлює принципи узгодженої трансуніверситетської політики, регламентує педагогічну діяльність та визначає загальний механізм підготовки педагогічних кадрів у системі європейських цінностей, норм, пріоритетів. Головними серед них є демократія, права людини, миролюбство, екологічна безпека, толерантність і справедливість. Нам усім треба навчитись жити разом, у єдиному Європейському Домі, за стандартами, які звеличують Людину, сприяють її розвитку як гармонійної особистості. Власне, це і є основною метою, за яку борються нині прогресивні сили суспільства, здійснюють революцію гідності на Майдані, кладуть своє життя на вівтар історії наші українські герої. Це те, чого боїться агресор і проти чого він виступає, посилаючи нові війська й зброю у південно-східні регіони нашої незалежної держави.

Нова школа і нова освіта мають формувати **цілісну людину** – особистість і громадянина власної держави і світу в її фізичній гармонії і духовній величі. Тим часом оптимальна «фізика організму» доступна далеко не всім. Є діти з обмеженими можливостями. Причому їх кількість, на жаль, щорічно збільшується. Суспільство, держава, школа мають мобілізувати всі наявні можливості, щоб такі діти не відчували себе покинутими. Реалізуючи їх, насамперед технологіями інклюзивної освіти, школа повинна плекати дух, який підкаже людині можливості для самореалізації, утвердження у суспільстві як повноправної особистості, суб'єкта власної активності, творчості і свободи.

Поєднуючи свої зусилля з релігією, школа має **формувати цілісний світогляд учня**,

студента [див.:1], високу моральність, ширше – **духовність особистості**.

Перехід людства до **педагогіки духовності** обумовлений історичною еволюцією цивілізації, її входженням в епоху ноосферного способу існування. На цій стадії людство, зрештою, підійшло до усвідомлення себе не лише як частини природи, соціальних відносин чи культури, а й як продукту універсальної ноосферної цілісності з домінуючим духовним началом (стрижнем), на основі якого розгортається життєдіяльність кожного індивіда, здійснюється його доля. Закладені П. Тейяром де Шарденом та розгорнуті В. Вернадським ідеї ноосфери як сфери розуму, яка є завершальним етапом історичної еволюції біосфери, що увінчується виникненням і розвитком цивілізації, дозволяють усвідомити первинне начало всього суцього, за яким колективний розум, «пункт Омега» (П. Тейяр де Шарден), розумна людська діяльність (В. Вернадський) виступає визначальним фактором розвитку, а людина, як людство в своєму духовному самоусвідомленні, утверджується своєрідним центром єдиного і неподільного Космосу.

Шлях до людини, таким чином, проходить через її духовне зростання, результатом якого має стати внутрішнє розуміння її (людини) духовної тотожності з Великим Космосом, Людством у всіх його цивілізаційних вимірах. Педагогіка духовності є засобом такого духовного зростання особистості. Вона забезпечує усвідомлення людиною своєї «вселюдськості» й «всесвітності», невіддільності власного існування (і лише завдяки цьому можливого) від існування людства і Космосу як таких.

Традиційний марксистсько-матеріалістичний погляд на історію такої підхід буде заперечувати. І це зрозуміло. Його логіка проста: людина є природною істотою і водночас продуктом тих суспільних відносин, у яких вона живе, працює, виховується. Соціалізація такої людини має здійснюватися за механізмами входження в культуру, соціум, виховання відповідно до наявних традицій. Духовне в людині є похідним від її матеріального буття. Базуючись на цих підвалинах, марксистська педагогіка розгорталась як педагогіка фізичного, розумового, морального, естетичного і т. ін. розвитку

особистості відповідно до тих історичних реалій, які на той час складались. Її провідними мотивами були послідовно змінюючі один одного принципи «доцільності», «у ворожому оточенні», «побудови соціалізму», «післявоєнної відбудови народного господарства» тощо. Характерно, що в період більш-менш стабільного розвитку системи базова школа в колишньому СРСР, який ставив завдання поєднання досягнень НТР з перевагами соціалістичного способу господарювання й на цій основі «догнати й перегнати США...», визначалась як загальноноосвітня, трудова, політехнічна. Духовність у такій педагогіці знаходилась коли б чи не на останньому місці. Її підмінила фальшива програма виховання людини за принципами Морального кодексу будівників комунізму та її естетичного розвитку на основі художньої культури й мистецтва соціалістичного реалізму.

Фальшивість такої педагогіки була більш ніж очевидною і для педагогів, і для громадськості. Її результатом була людина спотвореної духовності. І хоча традиційно народна культура, родинне виховання й школа, які виходили за межі означеної педагогічної парадигми, частково вводили людину в духовний контекст загальнолюдської культури, у переважній більшості радянська педагогіка формувала «нецивілізаційний» тип особистості, який згодом отримав принизливу назву «хомо советікус». Більшість педагогів і вихователів педагогічні канони радянської школи порушувати не наважувались, бо вихід за їх межі в тоталітарній державі переслідувався й карався.

У ряді зарубіжних країн духовність людини виховується релігійними засобами. Ряд держав, точніше сказати, їх виховних систем, практикує духовне виховання у так званих суботніх або недільних релігійних школах. Зазвичай у них домінує педагогіка релігійності, авторитет Бога, Св. письма й священнослужителів. І хоча загалом вона забезпечує більш-менш стабільне духовне виховання і моральну відповідальність особистості, такий підхід не може бути визнаний універсальним. І ось чому: по-перше, духовність людини релігійною складовою аж ніяк не вичерпується, вона – значно більше утворення, що включає в себе на-

родну мораль (мудрість), естетичні цінності, атеїстичні переконання, наукові знання тощо; по-друге, у релігійній духовності особистість, яка б мала бути визнана як основний суб'єкт власної духовності (і життєдіяльності загалом), залишається на задньому плані; по-третє, релігійна духовність базується переважно на ірраціональному знанні, тоді як духовність загалом базується на дискурсі наукового і позанаукового, раціонального та ірраціонального знання.

Визначаючи свободу совісті як одне з вихідних прав людини, а відповідно до нього – право релігії щодо надання послуг подібного роду, завжди слід мати на увазі, що духовність, сформована на релігійній основі, має суперечливий характер: з одного боку, вона облагороджує людину духовними цінностями, сприяє розвитку моралі, людинолюбства; з іншого боку, зводячи духовність до її релігійної складової, багато в чому обмежує духовне єство людини, а разом – звужує самостійність волевиявлення, активність і соціальну творчість особистості.

Педагогіка духовності в Україні розпочиналась з народної мудрості. Пізніше цю нішу практично одноосібно зайняло християнство. Різноманітні антирелігійні ересі, хоча й збуджували духовний світ особистості, суттєвого масового впливу на народ не мали. Перші українські школи базувались на педагогіці Закону Божого, елементах наукових знань та народній мудрості (народна філософія), яка, попри всі можливі обмеження української школи, цілком і повністю не зникла навіть у найбільш несприятливих історичних періодах. Першу цілісну модель педагогіки духовності (вчення про навчання та виховання на основі осягнення Біблії) створив видатний український мандрівний філософ, мислитель і педагог **Григорій Сковорода**; другу – «філософію серця» – не менш видатний релігійний філософ **Памфіл Юркевич**; третю – змістовну педагогіку «серця, яке віддається дітям», – видатний український педагог **Василь Сухомлинський**. Створені в різні історичні часи й під тиском різних обмежень, означені педагогічні моделі мають єдиний філософський стрижень – високу духовність, яку належить передати дітям, виховати в них почуття причетності до

універсуму й роду людського, як його найбільш досконалого й унікального витвору.

Сучасна педагогіка духовності формується як успадкування й продовження найкращого вітчизняного й зарубіжного педагогічного надбання, трансформованого до духу сучасної епохи та українського державотворення. Водночас вона має інноваційний характер, базується на класично філософському розумінні духовності як явища ноосферного плану й характеру. Це – педагогіка людини як людства, педагогіка вселюдності. Її базовими цінностями є такі загальнолюдські гуманістичні пріоритети, як Добро, Справедливість, Честь, Гідність і т. ін., провідними символами – категорії «Віра», «Надія» і «Любовь». Вона базується на розумі й прагне до істини, оплетена чуттєвістю, намагається вилити її у співпереживання; є уособленням волі людини, спрямованої на її самореалізацію.

Сучасний світ – різнобарвний. Кожен народ, держава і культура мають свої експектації щодо становлення людини як особистості, параметрів її життєвиявлення і життєствердження, власні вимоги до педагогіки, засобами якої здійснюється підготовка людини до життя. Водночас у них відслідковується (у одного більше, в іншого – менше) й дещо спільне – загальнолюдське, що єднає народи і культури як людство, як цивілізацію. Глобалізація прагне його («спільне», «загальнолюдське») розгорнути й розширити; антиглобалісти трактують цей процес як нівелювання національно особливого, як обмеження свобод народу (нації, культури) щодо власного волевиявлення й протидіють глобалізаційним процесам усіма доступними засобами – економічними, політичними, соціокультурними. Означена суперечність може бути вирішена лише «заглибленням» обох складових – «глобалізаційної» (вселюдської) і «національної» у єдине і неподільне буття цивілізації – ноосферу, де розум самостійно обере те, як писав І. Кант, що «розум буде вважати як добре».

Ноосферне буття людства, з одного боку, встановить розумні межі глобалізації; з іншого – забезпечить усвідомлення «національного» як розширення і поглиблення сфери існування всезагального. Ноосферне буття людства – це буття людей у їх духов-

ній єдності, забезпечити яку здатна лише педагогіка духовності шляхом виховання кожної особистості в контексті єдності загальнолюдських і національних цінностей, традицій та пріоритетів.

Досвід цивілізаційного розвитку засвідчує просту істину: «шкільна справа» ніколи не може бути на периферії великої державної політики. І це зрозуміло. Вчитель навчає і виховує, а в більш широкому розумінні – готує підрастаюче покоління до самостійного життя, вводить його в широкий світ культури. І саме від того, якою виявиться «путівка, виписана вчителем», багато в чому залежить вигляд майбутнього суспільства, стосунки між людьми, його (суспільства) духовна атмосфера і моральний клімат, перспективи розвитку і сприйняття міжнародною спільнотою.

У цьому розумінні освітня політика є найбільш відповідальною складовою загальнодержавної політики. Не принижуючи значення таких впливових секторів життя держави і суспільства, як економіка,

міжнародні відносини чи культура, слід завжди враховувати, що шкільна справа «біжить попереду кожної із них» саме тому, що готує для них їх суб'єкта – особистість, творчими зусиллями якої забезпечується їх прогресивний поступ. У разі ж запускання шкільництва або деформації освітньої політики, у життя йде маргінальна особистість, яка руйнує означені сфери, спотворює вигляд суспільства загалом, спричиняє негативне ставлення до нього міжнародної громади. «...Не варто нам давати настанови тим, хто отримав належне виховання: у більшості випадків вони самі без труднощів зрозуміють, які тут потрібні закони». Ці слова великого Платона, висловлені майже 2,5 тисячі років тому (й на які звертає увагу Гегель, розглядаючи наукові способи дослідження природного права [див.: 5, с. 239]), мають загальноцивілізаційний сенс: держава, яка опікується освітою, завжди прогресує. І навпаки – вона руйнується, якщо освіта в ній знаходиться у занедбаному стані.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Кремень Василь.** Феномен інновації: освіта, суспільство, культура / Василь Кремень. – К. : Пед. думка, 2008. – С. 265–299.
2. **Гриневиц Лілія.** Школа має формувати цілісний світогляд / Лілія Гриневиц // День. – 2017. – № 13–14. – 27–28 січня.
3. **Кремень Василь.** Філософія національної ідеї. Людина. Освіта. Соціум / Василь Кремень. – К. : Грамота, 2007. – С. 443–472.
4. **Андрущенко Віктор.** Світанок Європи. Проблема формування нового вчителя для об'єднаної Європи XXI століття / Віктор Андрущенко. – К. : МП «Леся», 2012. – 728 с.
5. **Гегель Г. Ф. В.** Политические произведения / Г. В. Ф. Гегель. – М. : Наука, 1978. – С. 54–64.
6. **Сліва Міхал.** Польська демократія / Міхал Сліва. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2013. – 304 с.

REFERENCES

1. **Kremen Vasyi.** The phenomenon of innovation: education, society, culture / Vasyi Kremen. – K. : Ped. dumka, 2008. – S. 265–299.
2. **Hrynevych Liliya.** The school must form a holistic worldview / Liliya Hrynevych // Den. – 2017. – № 13–14. – January 27–28.
3. **Kremen Vasyi.** The philosophy of national ideas. Human. Education. Society. / Vasyi Kremen. – K. : Gramota, 2007. – P. 443–472.
4. **Andrushchenko Viktor.** Dawn of Europe. The problem of forming a new teacher for a united Europe in XXI century / Viktor Andrushchenko. – K. : Lesa, 2012. – 728 s.
5. **Hegel G. W. F.** Political works / G. W. F. Hegel. – M. : Nauka, 1978. – S. 54–64.
6. **Sliva Mikhal.** Polish democracy / Mikhal Sliva. – K. : Vyd-vo NPU im. Dragomanova, 2013. – 304 p.

УДК 371.27+378.14(477)

ОСВІТНІ ВИМІРЮВАННЯ: НАУКА І ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

Віктор АНДРУЩЕНКО
доктор філософських наук, професор,
член-кореспондент НАН, академік НАПН
України, ректор НПУ імені М. П. Драгоманова,
Президент Асоціації ректорів педагогічних
університетів Європи,
головний редактор часопису

Володимир СЕРГІЄНКО
доктор педагогічних наук, професор, декан
факультету перепідготовки та підвищення
кваліфікації НПУ імені М. П. Драгоманова

Ігор ВОЙТОВИЧ
доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри комп'ютерної інженерії
та освітніх вимірювань
НПУ імені М. П. Драгоманова

Ключові слова: вища освіта, якість вищої освіти, оцінювання, тести, рейтинги, управління, спеціальність «освітні вимірювання».

Доведено, що педагогічні вимірювання можна розглядати як окремий випадок освітніх вимірювань. Вимірювання якості підготовки студентів і компетентності викладачів надає організаторам навчального процесу інформацію для прийняття рішень і досягнення поставлених цілей.

Викладено досвід підготовки фахівців з освітнього вимірювання з визначення рейтингу викладачів і кафедр у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова.

© Андрущенко В., Сергієнко В., Войтович І., 2017

авколо філософського змісту проблеми вимірювання в науці точиться постійна боротьба. На розв'язання проблеми вимірювання претендують інструменталізм та операціоналізм, що, на нашу думку, доповнюють один одного. Інтерес для науковців становить теоретико-пізнавальна природа вимірювання, методологічний аналіз конкретних методів вимірювання, що співвідносять за певними правилами математичний формалізм теорії і фізичні об'єкти, відповідність числових значень теоретичним величинам і реальним показам вимірювальних приладів тощо. Розвиток природничо-математичних наук пов'язаний із вимірюваннями величин, такий підхід усе більше впроваджується і в гуманітарних науках.

Галуззю науки, що вивчає вимірювання, є *метрологія* (з грец. метрон – міра і логос – вчення). Тривалий час метрологія залишалася переважно описовою наукою про різні події та співвідношення між ними. З кінця XIX сторіччя завдяки прогресу точних наук метрологія набула розвитку. Значний внесок у становлення сучасної метрології зробив Д. І. Менделєєв, який стверджував, що «наука починається там, де починаються вимірювання».

Вимірювання є найважливішим поняттям у метрології. Це організована дія людини, що виконується для кількісного пізнання властивостей об'єкта за допомогою встановлення дослідним шляхом числового значення величини – характеристики цього об'єкта. Єдність вимірювань – це такий стан вимірювань, за якого їх результати виражені в загальноприйнятих одиницях і похибки вимірювань відомі із заданою ймовірністю. Єдність вимірювань необхідна для того, щоб можна було порівняти результати вимірювань, виконані в різних місцях, у різний час, з використанням різних методів і засобів вимірювань.

Виміряти – значить порівняти вимірювану величину з іншою, однорідною з нею величиною, прийнятою за еталон. Завершується вимірювання визначенням ступеня наближення знайденого значення до істинного або до істинного середнього. Істинним середнім характеризуються величини, що носять статистичний характер, наприклад, середній зріст людини, середня енергія молекул газу тощо. Такі ж параметри, як маса тіла або його об'єм характеризуються істинним значенням. У цьому випадку можна говорити про найвищий ступінь наближення знайденого середнього значення величини до її істинного значення.

Донедавна вимірювання відносилися лише до точних наук, і, як стверджував Макс Планк, «експеримент – це питання, яке наука задає природі, а вимірювання – це записи відповідей природи». Однак на початку ХХ сторіччя на зламі психології, соціології, педагогіки з'явилися нові напрями: психометрія (Psychometry) та освітні вимірювання (Educational Measurement) [1]. У зарубіжних наукових публікаціях, які стосуються освітніх вимірювань як діяльності та процесу присвоєння числових значень, наразі фігурує вислів «Educational measurement» й окремі суміжні поняття – «Assessment», «Evaluation» тощо. Освітні вимірювання у європейському просторі впроваджені з метою уніфікації засобів оцінювання якості освіти. Що ж до вітчизняних наукових публікацій, то дослідниками та практиками часто

використовуються словосполучення «педагогічні вимірювання». Проте, на нашу думку, педагогічні вимірювання можна розглядати як окремий випадок освітніх вимірювань. Вимірювання якості підготовки не є самоціллю, а лише покликане дати організаторам навчального процесу інформацію для прийняття рішень щодо коригування цього процесу в такому напрямі, який дасть змогу досягти поставлених цілей.

Оскільки освітні вимірювання стосуються структурних частин дидактичної системи «педагогічний контроль» і «освітній результат», то вони не можуть розглядатися поза системою мета → цілі → зміст → методи → форми → засоби → дидактичні технології → контроль → результат. Причому освітніми результатами у порядку зростання є грамотність, освіченість, компетентність, культура і ментальність [10, с. 45].

Проаналізувавши наукові дослідження з проблематики освітніх вимірювань, ми дійшли таких висновків, що освітні вимірювання розглядаються з трьох ракурсів:

- **як наука** (сукупність достовірних наукових положень, цілісна органічна система, що розвивається, розкриває причини й закономірності явищ, виконує синтетичну, методологічну, пояснювальну та прогностичну функцію);

- **як напрям освітньої практичної діяльності** (процес, який складається з визначення мети, завдань, предмета (латентні характеристики, емпіричні референти), об'єкта (репрезентативної вибірки, групи осіб) вимірювання; добору, конструювання та використання інструментарію (тести, анкети, опитувальники, шкали); опрацювання, аналіз та інтерпретація результатів вимірювання);

- **як процес присвоєння числових значень** (надання кількісних оцінок якісним характеристикам).

Призначення освітніх вимірювань наразі є також предметом педагогічної кваліметрії (від лат. *qual* – якість і *metros* – вимірювати). Кваліметричні кількісні вимірювання сучасних педагогічних явищ і процесів є педагогічною рефлексією і приходять на

зміну якісному та неметричному предметному розглядові, що дотепер переважає в освітній практиці. Одним з основних напрямів реалізації освітніх вимірювань є тестологія (від англ. test – проба, грец. logos – знання) – міждисциплінарна наука про створення якісних і науково обґрунтованих вимірювальних діагностичних методик, зокрема про створення і використання педагогічних тестів [9].

Виходячи з цього, зрозуміло, що освітні вимірювання так чи інакше пов'язані з такими поняттями та видами діяльності, як тестологія, оцінювання (у т.ч. експертне), кваліметрія, наукометрія, моніторинг якості освіти, математична статистика, рейтингування в освіті, розроблення стандартів освітньої діяльності та стандартів підготовленості на основі результатів одного чи кількох з вищеперелічених видів діяльності. Ці поняття входять до спектру освітніх вимірювань і в комплексі забезпечують розуміння освітніх вимірювань як науки, як діяльності і як процесу присвоєння числових значень.

Найточнішим, з погляду метричних властивостей, засобом освітніх вимірювань є стандартизоване тестування, а *інструментом освітніх вимірювань є педагогічний тест*. Педагогічні тести широко використовуються:

- для оцінювання, контролю, діагностики навчальних досягнень, рівня сформованості латентних характеристик, залишкових знань та умінь у складі компетентностей;
- для моніторингу та забезпечення якості освіти з метою виявлення поточного стану справ та прийняття відповідних управлінських рішень;
- для добору в навчальні заклади та на певні посади (HR-менеджмент).

Усі засоби вимірювань мають низку загальних властивостей, необхідних для виконання ними їх функціонального призначення. Технічні характеристики, що описують ці властивості і мають вплив на результати і на похибки вимірювань, називаються метрологічними характеристиками. Перелік найважливіших із них регламентується ДСТУ «Нормовані метрологічні характеристики

засобів вимірювань». Комплекс нормованих метрологічних характеристик встановлюється таким чином, щоб з їх допомогою можна було оцінити похибку вимірювань, здійснюваних у відомих робочих умовах експлуатації окремих засобів вимірювань або сукупності засобів вимірювань, наприклад автоматичних вимірювальних систем. Проте цього не можна сказати про педагогічні тести, оскільки до таких нормативних стандартів вони не потрапили, а їх якісним розробленням займається обмежене коло осіб – зокрема експертів, залучених до роботи Українського центру оцінювання якості освіти [7].

Розробники тестів орієнтуються на два підходи, які вже склалися в тестуванні: тести, орієнтовані на критерій (критеріально орієнтовані), і тести, орієнтовані на норму (нормативно орієнтовані).

Критеріально орієнтований тест (англ. criterion-referenced test) допомагає оцінити, якою мірою тестовані засвоїли необхідний навчальний матеріал, інструмент оцінювання для визначення рівня індивідуальних досягнень відносно певного критерію. Основною метою критеріально орієнтованого тестування є встановлення рівня засвоєння матеріалу навчального курсу або його частини. У такому разі результати тестування порівнюють із певним критерієм рівня підготовленості тестованого, який визначають до початку тестування. Критеріально орієнтований тест порівнює результати одного тестованого з іншими.

Нормативно орієнтований тест розглядають як інструмент оцінювання, орієнтований на статистичні норми, встановлені для певної групи тестованих. Досягнення кожного з тестованих інтерпретують залежно від результатів усієї групи тестованих, вище або нижче від норми (середнього показника). Тестова норма – це показники, визначені в результаті апробації тесту. За нормативно орієнтованого тестування не можна зробити висновок щодо рівня знань і вмінь тестованих або досягнення ними конкретних цілей навчання, а лише поділити їх на групи.

Нормативно і критеріально орієнтовані тести відрізняються за метою створення,

методикою добору змісту, характером розподілу емпіричних результатів тестування і методами їх опрацювання, критеріями якості тестів і тестових завдань, а головне – інтерпретацією результатів тестованих. Критеріально орієнтовані тести необхідні насамперед для визначення навчальних досягнень порівняно з вимогами, які закладені в стандартах з різних дисциплін.

Необхідною умовою застосування тесту як засобу вимірювання є досягнення високого значення коефіцієнтів валідності та надійності (не менше 0,85), достатньо великої бази тестових завдань, створення баз тестових завдань за допомогою сучасної теорії тестів (IRT). Адже використання стандартних тестових завдань не завжди дає можливість виміряти необхідну ознаку. Тому наразі значна увага приділяється розробленню інноваційних завдань, основна мета використання яких полягає в оцінюванні тих когнітивних умінь, функціональної компетентності і комунікативних умінь, які залишаються осторонь під час традиційного контролю або застосування бланкових тестів. Інноваційні завдання, що використовують можливості адаптивного комп'ютерного тестування, є найперспективнішим напрямом розвитку автоматизації вимірювання освітніх результатів. Основна передумова цього – значний потенціал інноваційних завдань для підвищення рівня інформативності педагогічних вимірювань і збільшення змістової валідності тестів.

Наступними напрямками використання освітніх вимірювань є **моніторинг якості освіти** (міжнародний, національний, локальний, на рівні навчального закладу) та **рейтингування в освіті** (рейтинги навчальних закладів усіх рівнів, викладачів, учителів, студентів, учнів з різною метою).

Освітній моніторинг безпосередньо пов'язується із практикою вимірювання результатів навчання методом тестування. Освітній моніторинг – це система організації, збирання, зберігання, опрацювання і пошуку відомостей про діяльність системи навчальних закладів, що забезпечує безпе-

рервне стеження за станом і прогнозування їх майбутнього [2; 3].

З огляду на особливості моніторингу, його місце в управлінській діяльності, нами визначено основні його напрями провадження у ВНЗ [6]:

- моніторинг передумов навчального процесу (наявність соціальних та індивідуальних потреб у підготовці фахівців тієї чи іншої спеціальності, обсяги підготовки фахівців тієї чи іншої спеціальності в регіоні, країні, вартість навчання, можливості для працевлаштування випускників у майбутньому);

- моніторинг змісту навчального процесу (рівень засвоєння знань, сформованості вмінь, компетенцій);

- моніторинг ресурсів навчального процесу (кадрове забезпечення, навчальні підручники і посібники, сучасні технічні засоби навчання, доступ до локальних і глобальних навчально-інформаційних ресурсів, навчальні площі);

- моніторинг рівня організації навчального процесу (якість діяльності викладачів, якість управління, виконання навчальних планів і програм підготовки фахівців, новітні форми проведення аудиторних занять, дистанційне навчання і консультигування, самостійна навчально-пізнавальна робота студентів, виховна робота, робота з батьками студентів);

- моніторинг кінцевих результатів навчального процесу (захист кваліфікаційних робіт, підсумкова атестація);

- моніторинг професійної діяльності випускників (on-line спілкування, форуми, зустрічі випускників, групи в соціальних мережах, курси підвищення кваліфікації, спільне проведення наукових досліджень).

Таким чином, можливість упровадження моніторингу в навчальний процес зумовлена двома положеннями: *по-перше*, при умові оптимізації навчання всі студенти спроможні засвоїти на високому рівні навчальний матеріал (який є еталоном, стандартом), *по-друге*, при діагностованому цілепокладанні навчального процесу є можливість ґрунтовно перевірити рівень засвоєння матеріалу, причому на завчасно заданому рівні.

Перше пояснюється тим, що студенти, незалежно від здатностей, мають засвоїти навчальний матеріал і сформувані відповідні знання і уміння (за еталоном ОКХ). Друге твердження передбачає діагностованість цілепокладання, тобто таке формулювання цілей, досягнення яких можна перевірити. Останнє вимагає від викладача формулювання мети заняття так, щоб у ній звучав результат діяльності викладача і студентів. Студент має, після заняття, набутти приросту знань, умінь, а також конкретизувати рівень засвоєння навчального матеріалу відповідно до ієрархії освітніх цілей. За основу створення такої ієрархії можна взяти, наприклад, таксономію Блума (пізнання, розуміння, застосування, аналіз, синтез, оцінювання):

- пізнання передбачає запам'ятовування і відтворення термінів, формул, законів, правил, процедур, методів тощо;

- розуміння – уміння інтерпретувати вивчений матеріал на інші ситуації, явища, події;

- застосування – проявляється у здобутті результатів під час розв'язування задач, обґрунтуванні висновків на основі використання вивчених правил, методів, принципів, теорій;

- аналіз – проявляється у характеристиці складових частин одного цілого процесу, явища;

- синтез – проявляється в умінні скласти з окремих частин ціле, з певним змістом і новизною (доповідь, план дій, схема установки);

- оцінювання – проявляється в умінні оцінити конкретний текст, явище, правило, продукт діяльності за заданою метою і подати в усній чи письмовій формі.

Подані в такому вигляді результати діяльності студента легко перевіряються, однак така ієрархія може бути доповнена й удосконалена.

Аналізуючи результати моніторингу, необхідно знати чинники, що впливають на них:

- чинники, що спотворюють істинність оцінки (якість інструментарію, професійність, підготовленість і часта зміна кадрів у ході моніторингу, еквівалентність груп, пе-

рекручування результатів, соціальне становище, зовнішнє середовище);

- досконалість діагностичного інструментарію (соціально-психологічні, психолого-педагогічні, методичні методи дослідження). Вимогами до діагностичного інструментарію є: валідність, апробованість, зручність у використанні, в окремих випадках анонімність;

- професійність і відповідна підготовленість кадрів;

- запланована зміна кадрів у процесі дослідження;

- періодичність проведення діагностування;

- добір (репрезентативність груп) учасників дослідження;

- групова фальсифікація результатів;

- вплив соціально-територіального середовища;

- швидкість перебігу періоду адаптації учасників моніторингу;

- чинники, що не змінюються з часом, і чинники, що змінюються.

Знання чинників, що впливають на результати моніторингу, корисне для керівників навчальних закладів у процесі планування навчально-виховного процесу з метою покращення ефективності навчання. Окрім того, є низка чинників, що впливають на моніторинг якості освіти, і навчальний заклад не може їх змінити, і чинники, що можуть змінити заклад за відповідних умов. Саме питання моніторингу освіти пов'язане з виявленням і регулюванням впливу чинників зовнішнього середовища і внутрішніх чинників самої освітньої системи. Відповідно до кожної характеристики процесу пізнання потрібно вирізняти якісні рівні навчальних досягнень учнів, студентів у навчанні – еталони якості знань [4]: заучування, розуміння головного, наслідування, повне оволодіння, навичка, уміння, переконання.

Таким чином, вимірювати «кількість знань» можна використовуючи нормативні критерії оцінювання (засоби діагностики якості освіти), але якщо говорити й про вимірювання якості знання, то тут варто

доповнити кількісні бали й вимірниками якості знань, наприклад, за описаними еталонами, – еталонні вимірники якості знань. У цьому напрямі розвитку освітніх вимірювань потрібно зробити ще дуже багато, враховуючи при цьому динаміку зміни кваліфікаційних вимог до фахівців.

Згідно з Законом України «Про вищу освіту», одним із принципів діяльності вищого навчального закладу є «запровадження рейтингового оцінювання освітніх, науково-дослідницьких та інноваційних досягнень учасників освітнього процесу» (ст. 32, п. 1, п.п.7). Саме тому з метою визначення порівняльної ефективності роботи викладачів університету, активізації їх діяльності у всіх видах роботи, узагальнення і поширення передового досвіду, стимулювання професійного зростання, підвищення кваліфікації, продуктивності педагогічної і наукової праці, розвитку творчої ініціативи, накопичення статистичних даних щодо становлення і динаміку розвитку кафедр і факультетів, стимулювання їх діяльності, спрямованої на підвищення якості освіти та на встановлення відповідності показників роботи університету акредитаційним вимогам Міністерства освіти і науки України з 2007/2008 н.р. запроваджене рейтингове оцінювання діяльності викладачів, кафедр і факультетів НПУ імені М. П. Драгоманова. З цією метою центром моніторингу якості освіти НПУ імені М. П. Драгоманова щороку проводиться рейтингове оцінювання діяльності викладачів, на основі чого також формується рейтинг кафедр та інститутів.

Для цього нами розроблено та впроваджено автоматизовану систему рейтингового оцінювання діяльності викладачів, кафедр та інститутів (www.rating.npu.edu.ua), що працює впродовж навчального року. Система має значні переваги. Кожен викладач має можливість протягом року щоденно вносити дані про виконану роботу відповідно до встановлених показників. Можна здійснювати порівняльний самоаналіз з року в рік та висвітлювати в динаміці успішність роботи кожного викладача або структурного підрозділу.

Для оцінювання діяльності викладачів використовуємо такі основні групи показників:

1. Показники досягнутого рівня кваліфікації та організаційної роботи (40 показників).

2. Показники навчально-методичної роботи (24 показників).

3. Показники науково-дослідної роботи (38 показників, у т. ч. індекс Гірша).

4. Показники виховної роботи і навчально-дослідної роботи студентів (48 показників).

Для оцінювання діяльності кафедр використовуємо такі основні групи показників:

1. Загальнокафедральні показники:

- кількість штатних ставок (усього);
- кількість ставок штатних викладачів (зайнятих штатними викладачами);
- наявність у складі кафедри НДЦ (науково-дослідних центрів);
- наявність у складі кафедри НДЛ (науково-дослідних лабораторій).

2. Сумарний рейтинг викладачів, який обчислювався як сума рейтингів кожного викладача кафедри.

Зведений рейтинг кафедри складає суму загальнокафедральних показників плюс сумарний рейтинг викладачів, що ділився на кількість штатних ставок на кафедрі.

Для оцінювання діяльності факультетів використовуємо такі основні групи показників:

1. Загальноінститутські показники:

- економічні показники (2 показники);
- показники науково-дослідної роботи і міжнародного співробітництва (11 показників);
- показники розвитку НТТ (4 показники);
- показники успішності студентів (стаціонар) (4 показники).

2. Зведений рейтинг кафедр.

Отже, у сфері освітніх вимірювань ми маємо, з одного боку, прорив у вигляді ЗНО і запровадження систем моніторингу, а з іншого – недостатню кадрову, наукову і дидактичну базу для цього. З метою розв'язання цієї проблеми з ініціативи НПУ імені М. П. Драгоманова за підтримки Міністерства освіти і науки України введено Постановою КМУ № 787 від 27 серпня 2010 р. «Про затвердження переліку спе-

ціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційними рівнями спеціаліста і магістра» до галузі знань 1801 Специфічні категорії віднесено спеціальність магістерської підготовки 8.18010022 «Освітні вимірювання». У переліку спеціальностей 2015 року (Постанова КМУ № 266 від 29 квітня 2015 р. «Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти» цю спеціальність віднесено до 011 Науки про освіту. Реалізувати це вдалося завдяки підтримці вітчизняних та зарубіжних науковців – учасників проекту за програмою Європейського Союзу Tempus IV «Освітні вимірювання, адаптовані до стандартів ЄС» (2009–2012 рр.), що виконувалися у НПУ імені М. П. Драгоманова на замовлення Міністерства освіти і науки України. Згодом нам вдалося отримати грант на подальшу підтримку цієї магістратури з боку Альянсу Програми сприяння зовнішньому тестуванню в Україні USETI впродовж 2013–2016 рр., зокрема, фінансування підготовки фахівців з освітніх вимірювань.

Освітні послуги за цією новою спеціальністю у НПУ імені М. П. Драгоманова адаптовані до потреб педагогічної теорії і практики, специфіки навчально-виховного процесу в середніх загальноосвітніх та вищих навчальних закладах усіх рівнів акредитації. Йдеться про підготовку фахівця з освітніх вимірювань і методиста, фахівця, який може працювати не лише в навчальних закладах, але й у центрах оцінювання якості освіти. Фахівець з освітніх вимірювань, який закінчив НПУ імені М. П. Драгоманова за спеціальністю «Освітні вимірювання», набуває педагогічної спеціалізації і має право працювати на посаді викладача педагогічних дисциплін, їм присвоюється кваліфікація «Керівник закладу з оцінювання якості освіти». Це означає, що, окрім загальних професійних знань, він отримує специфічну науково-педагогічну підготовку. Зазначене відповідає сформованій вище потребі у визначенні якості системи освіти через ак-

тивне залучення до праці на її ниві фахівців з освітніх вимірювань з метою формування гуманістичної системи цінностей.

Відповідно до висловленого вище, склалася комплексна система підготовки магістрів з освітніх вимірювань у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова. Основними завданнями підготовки цих фахівців є [5]:

- підготовка дослідників з освітніх вимірювань нового покоління, формування цілісної наукової освітньої картини світу в студентів цієї спеціальності;

- формування системи діалогічних ціннісних орієнтацій майбутнього фахівця у галузі освітніх вимірювань, комунікативних навичок і компетентностей інтерсуб'єктивної активності студентів шляхом засвоєння надбань з освітніх вимірювань, основних принципів і форм їх застосування;

- формування системи та обсягу прикладних знань, компетентностей, навичок і умінь на різних рівнях практики з освітніх вимірювань з урахуванням національних та світових надбань в освіті;

- навчання й передача професійно-педагогічних знань на вищому рівні освіти, що має забезпечити фундаментальну спадкоємність навчального процесу.

Магістри з освітніх вимірювань, що готуються і як викладачі для вищої школи, компетентні надавати науково-методичну допомогу вчителям і викладачам з організації освітніх вимірювань у загальноосвітніх і вищих навчальних закладах, а також фахівцям центрів оцінювання якості освіти. Навчання з освітніх вимірювань ґрунтується на широкому застосуванні інноваційних освітніх технологій [8]. За період 2011–2015 рр. підготовлено лише в НПУ імені М. П. Драгоманова 112 магістрів; за нашої підтримки впровадженню таку підготовку в Ніжинському, Кіровоградському, Черкаському, Кам'янець-Подільському університетах та в Національному університеті природокористування та біоресурсів.

Таким чином, у сучасних умовах існує гостра потреба підготовки висококваліфі-

кованих керівників закладів з оцінювання якості освіти, фахівців у галузі освітніх вимірювань. Саме тому протягом останнього десятиріччя педагогічна громадськість акцентує увагу на необхідності підготовки фа-

хівців у галузі освітніх вимірювань, діяльність яких повинна сприяти удосконаленню навчально-виховного процесу в навчальних закладах та підвищенню ефективності роботи закладів з оцінювання якості освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Аванесов В. С.** Теория и методика педагогических измерений [Електронний ресурс] / В. С. Аванесов. – Режим доступу : www.testolog.narod.ru/Theory.html.
2. **Лукіна Т. О.** Моніторинг якості освіти: теорія і практика / Т. О. Лукіна. – К. : Шкільний світ, 2006. – 128 с.
3. Моніторинг якості освіти: становлення та розвиток в Україні: Рекомендації з освітньої політики / Локшина О., Лукіна Т., Луначек В. та ін. ; [за заг. ред. О. І. Локшиної]. – К. : К.І.С., 2004. – 160 с.
4. **Семерня О. М.** Про еталонні вимірники якості знань / О. М. Семерня // Теорія і методика вивчення природничо-математичних і технічних дисциплін : наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. – Рівне : РВВ РДГУ, 2007. – Вип. 10. – С. 33–40.
5. **Сергієнко В. П.** Освітні вимірювання в інформаційному суспільстві / В. П. Сергієнко // Освіта : всеукраїнський громадсько-політичний тижневик. – 2010. – № 7–8, 3–10 лютого. – С. 4.
6. **Сергієнко В. П.** Теоретико-методичні засади освітніх вимірювань / В. П. Сергієнко // Концептуально-методологічні основи проектування методів і засобів діагностики освітніх результатів у вищих навчальних закладах : монографія / за заг. ред. В. І. Лугового, О. Г. Ярошенко. – К. : Педагогічна думка, 2014. – С. 107–118.
7. **Сергієнко В. П.** Конструювання тестів. Курс лекцій : навч. посіб. / Л. О. Кухар, В. П. Сергієнко. – Луцьк, 2010. – 182 с.
8. **Сергієнко В. П.** Компаративний аналіз значень поняття "Освітні вимірювання" / В. П. Сергієнко, О. Л. Макаренко // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти : зб. наук. праць / Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. – Рівне ; К. : Міленіум, 2015. – Вип. 12 (55), ч. 2. – С. 207–216.
9. **Ярошук Л. Г.** Основи педагогічних вимірювань та моніторингу якості освіти : навч. посіб. / Л. Г. Ярошук. – К. : Вид. дім «Слово», 2010. – 304 с.
10. Abstracts Second International Summer School «Educational Measurements: Teaching, Research And Practice», 18–25 September 2010 Foros (Crimea, Ukraine), Nizhyn, 2010. – 60 p.

REFERENCES

1. **Avanesov V. S.** Theory and methods of educational measurement [Electronic resource] / V. S. Avanesov. – URL : www.testolog.narod.ru/Theory.html.
2. **Lukina T. O.** Monitoring Educational Quality: Theory and Practice / T. O. Lukina. – K. : School World, 2006. – 128 p.
3. **Monitorynh Education Quality and Development in Ukraine: Recommendations for Education Policy / Lokshyna O., Lukina T., Lunyachek V. et al.** – K. : KIS, 2004. – 160 p.
4. **Semernya O. M.** On reference parameters of knowledge / O. M. Semernya // Theory and Methods study natural and mathematical and technical disciplines / Scientific notes Rivne State Humanitarian University. – Rivne : RVV RSHU, 2007. – Issue 10. – P. 33–40.
5. **Serhiyenko V. P.** Educational Measurement in the information society / V. P. Sergienko // Ukrainian public and political weekly «Education». – 2010. – № 7–8, 3–10 February. – P. 4.
6. **Serhiyenko V. P.** Theoretical and methodological principles of educational measurement / V. P. Sergienko // Conceptual and methodological basis of the design methods and tools for the diagnosis of educational outcomes in higher education : monograph. / Ed. V. I. Lugovoi, O. G. Yaroshenko. – K. : Educational Thought, 2014. – P. 107–118.
7. **Serhiyenko V. P.** Design of tests. Lectures: teach. guidances / V. P. Sergienko, L. O. Kuhar, – Lutsk, 2010. – 182 p.
8. **Serhiyenko V. P.** Comparative analysis of the definitions of "Educational Measurements" / V. P. Serhiyenko, O. L. Makarenko // Update the content, forms and methods of training and education in educational institutions : Scientific Papers / Scientific notes Rivne State Humanitarian University. – Rivne ; Kyiv : Millennium, 2015. – Volume 12 (55), part 2. – P. 207–216.
9. **Yaroschuk L.** Fundamentals educational measurement and monitoring of the quality of education : teach. guidances / L. G. Yaroshchuk. – K. : Publishing House "Word", 2010. – 304 p.

Олександр ВОЗНЮК

доктор педагогічних наук, професор,
академік АМСКП, Житомирський
державний університет імені Івана Франка

Галина КОЗЛАКОВА

доктор педагогічних наук, професор,
академік АМСКП

Ключові слова: О. А. Дубасенюк, наукова школа, педагогічні дослідження, навчально-методичні видання, професійно-педагогічна підготовка вчителів.

У даній статті представлено науково-педагогічні здобутки, навчально-методичні видання і науково-педагогічну школу професора О. А. Дубасенюк у зв'язку з обранням її Почесним академіком НАПН України у жовтні 2016 р.

УДК 37:001

ОЛЕКСАНДРА ДУБАСЕНЮК – ВИДАТНИЙ УЧЕНИЙ-ПЕДАГОГ, ЗАСНОВНИК НАУКОВО- ПЕДАГОГІЧНОЇ ШКОЛИ «ПРОФЕСІЙНО- ПЕДАГОГІЧНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ»

© Вознюк О., Козлакова Г., 2017

Відомий український учений, доктор педагогічних наук, професор О. А. Дубасенюк народилася у місті Луганськ, пройшла шлях від учителя загальноосвітньої школи до викладача, старшого викладача, доцента, професора. Вона обіймала посади завідувача кафедри педагогіки, проректора з наукової роботи, міжнародних та регіональних зв'язків.

Після закінчення Луганського державного педагогічного інституту імені Т. Г. Шевченка в 1969 р. Олександра Антонівна Дубасенюк уперше ступила на ниву педагогічної діяльності як учитель математики і фізики в середній школі № 1 міста Комунарськ Луганської області

Із 1984 р. Олександра Антонівна – доцент, а з 1988 р. – завідувач кафедри педагогіки. У 1996 р. успішно захищає дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук на тему «Теоретичні

та методичні основи професійної виховної діяльності педагога» в Інституті педагогіки і психології професійної освіти АПН України. У 2001 р. вченому присвоєно звання професора, із 2001 по 2008 рр. Олександра Антонівна – проректор з наукової роботи, міжнародних та регіональних зв'язків, а з 2008 р. – професор кафедри педагогіки в Житомирському педагогічному університеті імені Івана Франка.

О. А. Дубасенюк – відомий науковець, висококваліфікований педагог, талановитий керівник та організатор науково-дослідної роботи. Понад тридцять років вона, як доцент і професор, читає лекції з педагогіки, основ педагогічної майстерності, технології навчально-виховного процесу тощо. Спільно з викладачами кафедри педагогіки вченим підготовлено і видано низку навчальних посібників, що рекомендовані Міністерством освіти і науки для вищих педагогічних навчальних закладів України.

Олександра Антонівна – учений-педагог, знаний не лише в Україні. Вона є дійсним членом Санкт-Петербурзької Академії (Росія); постійно співпрацює з науковцями Польщі, має наукові праці в міжнародних наукових виданнях. Нині Олександра Антонівна продовжує викладати, здійснює керівництво науковою школою «Професійно-педагогічна підготовка майбутніх учителів», а також спеціалізованою вченою радою із захисту дисертацій з педагогічних спеціальностей у Житомирському педагогічному університеті імені Івана Франка.

Професор О. А. Дубасенюк понад два десятиліття успішно здійснює наукове керівництво аспірантами і докторантами. Безпосередньо під керівництвом Олександри Антонівни за роки діяльності наукової школи підготовлено та захищено 7 докторських і 19 кандидатських дисертацій.

Із 2004 р. активно розробляються концептуальні положення професійної підготовки майбутніх учителів у таких перспективних напрямках: теоретичні та методичні засади педагогічної підготовки магістрів в умовах ступеневої освіти; теорія і практика навчання

обдарованих студентів у педагогічному університеті; теоретико-методологічні засади професійної підготовки майбутніх учителів до міжкультурної взаємодії суб'єктів освітнього процесу; система професійно-педагогічної підготовки студентів університетів у контексті Болонського процесу; теоретико-методологічні засади професійного розвитку педагогів загальноосвітніх закладів в умовах цивілізаційних змін та інші.

Олександра Антонівна є автором понад 500 наукових праць з проблем теорії та методики професійної педагогічної освіти, з актуальних питань виховання, розвитку та навчання підростаючої особистості, серед яких 27 монографій та 24 навчально-методичні посібники. За редакцією О. А. Дубасенюк видано понад три десятки наукових збірників, підготовлених разом із викладачами кафедри педагогіки.

В останні роки опубліковано низку колективних монографій, серед яких: «Професійно-педагогічна освіта: сучасні концептуальні моделі та тенденції розвитку» (2009), «Професійно-педагогічна освіта: інноваційні технології та методики» (2009); «Професійна педагогічна освіта: компетентнісний підхід» (2011); «Теоретичні і прикладні аспекти розвитку креативної освіти у вищій школі» (2012); «Професійна педагогічна освіта: становлення і розвиток педагогічного знання» (2014).

Під керівництвом О. А. Дубасенюк розроблено ряд навчально-методичних посібників, які отримали гриф МОН України, серед них: «Практикум з педагогіки» (К., 2004); «Історія педагогіки» (Житомир, 1999); «Технологія професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів» (Житомир, 2003). Одноосібно підготовлено навчальні посібники: «Практичні завдання і задачі з курсу педагогіки» (Житомир, 2003), «Професійно-педагогічні задачі: типологія та технологія розв'язання» (Житомир, 2010), «Методика викладання педагогіки» (Житомир, 2010, 2014).

Професор О. А. Дубасенюк понад два десятиліття успішно здійснює наукове керівництво аспірантами та докторантами.

Зазначимо, що всі дисертаційні роботи як учнів Олександри Антонівни, так і другого покоління науковців, виконуються у межах пріоритетних напрямів роботи школи, чим значно їх розширюють та поглиблюють, сприяючи більш ефективній підготовці науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації, розробці сучасних концептуальних підходів до підвищення рівня професійної підготовки майбутнього вчителя та сучасних підходів, реалізація яких забезпечує продуктивність професійної діяльності фахівців різних галузей.

Велика робота здійснювалася Олександрою Антонівною щодо підготовки та організації II етапу Всеукраїнської студентської олімпіади з педагогіки. О. А. Дубасенюк – голова журі ряду Всеукраїнських студентських олімпіад з педагогіки, її вихованці Н. Івашко, І. Лаговська, О. Вознюк, М. Ільченко та багато інших у різні роки виборювали призові місця на Всеукраїнських олімпіадах та конкурсах. У цьому напрямі розроблено три випуски «Методичних рекомендацій до організації та проведення Всеукраїнської студентської олімпіади з педагогіки», де опубліковано кращі студентські роботи учасників олімпіад, а також за її редакцією підготовлено і видано шість збірників студентських наукових робіт.

У 1997 р. О. А. Дубасенюк отримала сертифікат викладача соціальної роботи на базі Остершунського університету (Швеція). Упродовж 1997–1998 рр. науковець брала участь у здійсненні Міжнародного проекту TEMPUS-TACIS «Соціальний захист в Україні». Зокрема, у 1998 р. було створено «Навчальний план перепідготовки соціальних працівників базового рівня» на модульній основі за сприяння Міністерства праці та соціальної політики України.

Крім того, професор брала участь у роботі Національного центру розвитку навчання соціальній роботі в Україні (1998–1999 рр.), проводила заняття з курсу «Соціальна робота» у Києві з відповідальними державними працівниками та викладачами вищих педагогічних навчальних закладів.

У 2005–2010 рр. О. А. Дубасенюк викладала низку педагогічних курсів у Вищій школі менеджерів у м. Легніця (Польща).

Із 2003 р. – Олександра Антонівна заступник голови навчально-науково-виробничого комплексу «Полісся», створеного на базі ЖДУ імені Івана Франка, який об'єднує понад 20 навчальних закладів Житомирщини. Мета створення комплексу – упровадження ступеневої підготовки фахівців за наскрізними планами та програмами; розробка навчально-методичного забезпечення; спільне проведення науково-дослідної роботи та апробація її результатів тощо.

Результати творчої співпраці опубліковано в ряді науково-методичних збірників, серед яких: «Освітні інноваційні технології у процесі викладання навчальних дисциплін» (2004); «Науково-методична співпраця у системі університет – середній та вищий навчальний заклад» (2004); «Інновації в освіті: інтеграція науки і практики» (2014).

Професор О. А. Дубасенюк багато років є головою спеціалізованої вченої ради Д 4.053.01 у Житомирському державному університеті імені Івана Франка. Рада ефективно працює, що підтверджують 189 захищених дисертацій, у тому числі 12 докторських. О. А. Дубасенюк також є членом спеціалізованої вченої ради Д 26.451.01 в Інституті педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, постійно виступає опонентом дисертацій на здобуття наукових ступенів доктора педагогічних наук та кандидата педагогічних наук, здійснює рецензування монографій, навчальних посібників, методичних рекомендацій тощо.

Олександра Антонівна є членом редколегій багатьох наукових видань, зокрема: журналу «Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка», «Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету», «Українська полоністика», «Акмеологія в Україні: теорія і практика» тощо; відповідальний редактор електронного журналу «Антрагогічний вісник», заступник відповідального редактора науково-методичного журналу «Креативна педагогіка».

Олександра Антонівна – учасник багатьох міжнародних, всеукраїнських, міжрегіональних та обласних науково-практичних конференцій. Професор О. А. Дубасенюк брала участь у V, VI, VII Міжнародних виставках навчальних закладів «Сучасна освіта в Україні» та у п'яти Міжнародних виставках «Сучасні навчальні заклади», на яких разом із викладачами кафедри педагогіки було представлено наукові проекти з технології організації та проведення Всеукраїнської студентської олімпіади з педагогіки в ЖДУ ім. Івана Франка тощо.

Наукові доробки, підготовлені спільно з викладачами наукової школи, були відзначені золотими, срібними та бронзовою медалями, а також знаком «Лідер освіти» (2006-2008, 2011-2014).

Олександра Антонівна Дубасенюк нагороджена багатьма відзнаками університетського, міністерського та міжнародного рівнів. Серед них:

- Знак «Відмінник народної освіти УРСР» (№ 128687 від 1 листопада 1985 р.);

- Почесна Грамота МОН України з нагоди 80-річчя заснування Житомирського державного педагогічного інституту імені Івана Франка (Київ, 1999 р.);

- Нагрудний знак «Слава Житомирського державного університету імені Івана Франка» (Житомир, 2004 р.);

- Нагрудні знаки «Софія Русова» (наказ МОН України № 471-к від 17.05.2005 р.); «За наукові досягнення» (2009 р.), Медаль «К. У. Ушинський» (2009 р.) АПН України;

а також іноземні нагороди:

- Диплом за участь у роботі наукової ради з Міжнародного польсько-українського проекту (як член міжнародного журі): «Науковий дебют 2011–2014. Сталлий розвиток» від професора доктора габ. Єжі Бузек, члена Європарламенту;

- Диплом доктора Honoris Causa Multipli (м. Варшава, Польща) тощо.

У 2012 р. професор Дубасенюк О. А. обрана віце-президентом громадської організації «Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки», у липні 2016 р. обрана президен-

том АМСКП. Вона активно працює як невтомний генератор ідей наукових проєктів і творчих задумів, знавець педагогічної практики, глибокий дослідник, талановитий вчений педагог-новатор, організатор і керівник, який відкрив шлях у наукове життя цілій плеяді обдарованих молодих учених [3–8].

В останні роки професор О. А. Дубасенюк доклала багато зусиль, щоб зберегти і переєструвати наукове громадське об'єднання Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки «Полісся». Засновником АМСКП свого часу став доктор педагогічних наук, професор Д. В. Чернилевський, який продовжує співпрацювати з Академією як Почесний Президент. Науково-педагогічний доробок членів АМСКП неодноразово оприлюднено у виданнях «Проблеми освіти», «Нові технології навчання», «Креативна педагогіка», що сприяють розповсюдженню педагогічних знань та підготовці молодих учених, учителів і викладачів університетів.

Відомі в Україні і за кордоном науково-практичні конференції, які щорічно відбуваються за підтримкою та активною участю членів АМСКП, зокрема, це конференція на базі Житомирського державного університету імені Івана Франка на тему «Формування професійної майстерності майбутніх фахівців в умовах освітньо-виховного середовища ВНЗ» та у місті Бар Вінницької області на тему «Теорія і практика формування і розвитку творчої обдарованості майбутніх фахівців у системі професійної освіти» на базі Барського гуманітарно-педагогічного коледжу імені Івана Франка. Участь у конференціях забезпечує молодим науковцям можливість професійного спілкування з досвідченими професорами, академіками АМСКП та визначати для себе тематику подальших педагогічних досліджень.

Велику увагу привертає діяльність АМСКП в університетах Європи та США, тому свої доповіді представляють на згаданих конференціях професори і викладачі Вищої педагогічної школи Польської спіл-

ки вчителів (Польща), Оломоуцького університету Палацького (Чехія), Пармського університету (Італія), Прешовського університету (Словаччина). Розвиток творчих педагогічних здобутків АМСКП підтримують в американській громадській організації «Некомерційна корпорація „Україна та українці за кордоном”» (Нью-Йорк, США).

Разом зі своїми колегами професор О. А. Дубасенюк знаходиться у невпинному творчому пошуку, спрямованому на майбутнє. Своєю науковою діяльністю вона робить вагомий внесок у розвиток вітчизня-

ної педагогічної науки. Отже, усі представлені науково-педагогічні, організаційні, науково-методичні розробки мають безпосередній суттєвий вплив на розвиток педагогічної науки в Україні, що стало безперечною підставою для обрання кандидатури професора Дубасенюк Олександри Антонівни Почесним членом НАПН України у жовтні 2016 р.

Науковий актив і Президія АМСКП вітають високошановану Олександру Антонівну з високим званням і бажають міцного здоров'я і творчих успіхів у подальшій науковій, педагогічній і громадській роботі.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Дубасенюк О. А.** Методика викладання педагогіки : курс лекцій / О. А. Дубасенюк, О. Є. Антонова. – Житомир : Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2016. – 328 с.
2. **Дубасенюк О. А.** Виховна діяльність педагога: соціально-історичний та психолого-педагогічний аспекти : монографія / О. А. Дубасенюк. – Житомир, 1997. – 175 с.
3. **Антонова О. Є.** Теоретичні та методичні засади навчання педагогічно обдарованих студентів : монографія / О. Є. Антонова. – Житомир : Вид-во ЖДУ, 2007. – 472 с.
4. **Антонова О. Є.** Підготовка майбутнього вчителя до розвитку інтелектуальної обдарованості учнів початкової школи : монографія / О. Є. Антонова, Ю. М. Клименюк. – Житомир : Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2011. – 264 с.
5. **Вітвицька С. С.** Основи педагогіки вищої школи : методичний посібник для студентів магістратури. – К. : Центр навчальної літератури, 2003. – 316 с.
6. **Вознюк А. В.** Розвиток особистості педагога в умовах цивілізаційних змін: теорія і практика : монографія / О. В. Вознюк. – Житомир : Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2013. – 608 с.
7. **Вознюк О. В.** Педагогічна синергетика : монографія / О. В. Вознюк. – Житомир : Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2012. – 812 с.
8. **Сидорчук Н. Г.** Професійна підготовка студентів університетів у контексті єдиного європейського освітнього простору: історико-педагогічний аспект : монографія / Н. Г. Сидорчук ; за заг. ред. О. А. Дубасенюк. – Житомир : Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2014. – 608 с.

REFERENCES

1. **Dubaseniuk O. A.** Methodology of Teaching of Pedagogy : Course of Lectures / O. A. Dubaseniuk, O. E. Antonova. – Zhytomir : Publishing House of Zhytomir State University named after Ivan Franko, 2016. – 328 p.
2. **Dubaseniuk O. A.** Upbringing Activity of Pedagog's: Social-historical and Psychology-pedagogical aspects : monography/O. A. Dubaseniuk. – Zhytomir, 1997. – 175 p.
3. **Antonova O. E.** Theoretical and Methodological Foundations of Training of Pedagogically Gifted Students : monography. – Zhytomir : Publishing House of Zhytomir State University named after Ivan Franko, 2007. – 472 p.
4. **Antonova O. E.** Preparation of Future Teachers for Development of Intellectual Talented of Initial School Pupils : monography / O. E. Antonova, U. M. Klimeniuk. – Zhytomir : Publishing House of Zhytomir State University named after Ivan Franko, 2011. – 264 p.
5. **Vitvitska S. S.** Foundations of Pedagogy of Higher School : Methodological Handbook for Students of Master's Programs. – K. : Center of Educational Literature, 2003. – 316 p.
6. **Vozniuk O. V.** Development of Personality of Pedagog in Conditions of Transformation of Civilization : monography / O. V. Vozniuk. – Zhytomir : Publishing house of Zhytomir State University named after Ivan Franko, 2016. – 608 p.
7. **Vozniuk O. V.** Pedagogical Synergetegy : monography / O.V. Vozniuk. – Zhytomir : Publishing house of Zhytomir State University named after Ivan Franko, 2012. – 812 p.
8. **Sydorchuk N. G.** Professional-Pedagogy Training of Students of Universities in Contents of Common European Educational Area : monography / N. G. Sydorchuk ; edited by O. A. Dubaseniuk. – Zhytomir : Publishing House of Zhytomir State University named after Ivan Franko, 2014. – 608 p.

Тамара КІРИК

кандидат педагогічних наук, доцент
Київського медичного університету
Української асоціації народної медицини

Ключові слова: вища освіта, ноосфера, ноолексикон, ноотехнології, ноорозвиток, ноогуманізм.

У статті досліджена сучасна тенденція появи нових наукових термінів, які пов'язані з поняттям «ноосфера». Вони потрібні для опису інновацій у вищій освіті, наукових дослідженнях, виробництві, управлінні, екології та ін. Нові терміни формують ноолексикон (нооглосарій чи нооенциклопедію). Особливо важливі п'ять понять: ноотехнології, ноонет, ноорозвиток, ноосуспільство, ноогуманізм. Автор пропонує варіант ноолексикону у вигляді «хмари тегів» і поділяє його на дві частини – раціональну, пов'язану з точними науками (Sciences), та ірраціональну (Arts). Указано на велике значення для освіти поняття «ноогуманізм», запропоновано для нього нову наукову базу.

УДК 140.8+37.01

**ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ
ПРО НООЛЕКСИКОН
ДЛЯ ВИЩОЇ ШКОЛИ
ХХІ СТ.**

© Кірик Т., 2017

Актуальність. У своїй щоденній діяльності контингент викладачів вищої школи України стикається з появою багатьох нових термінів, переважна більшість яких надходить зі сфери інформаційно-комунікаційних технологій, де подвоєння знань відбувається щонайбільше за два-три роки. Приблизно так само високою є швидкість оновлення фахових термінів у фармакології та у частині інших медичних секторів. На цьому тлі решта вищої освіти може видатися оазою спокою, про що свідчить, наприклад, нова редакція Закону України «Про вищу освіту» [13], яка, у принципі, доволі часто зазнає незначних змін через вплив перманентної законотворчості Верховної Ради, але вони стосуються переважно деталей управління ВНЗ, звітності та інших правових нюансів. Сукупність основних понять, сформована під політичним впливом Майдану в умовах намагання керівників і громадян України стати у майбутньому частиною Європейського Союзу, лишається стабільною.

Однак увесь плин еволюції людства, світові та європейські тенденції в економіці, науково-технологічній та інших сферах свідчать про те, що згаданий Закон є

«тимчасовим» у тому сенсі, що він достатньо добре врахував реалії 2014–2015 років, але не може претендувати на високу застосовність після надходження хвилі чергової промислової революції [7], яка докорінно змінить увесь ринок праці, енергетику та інші сектори життєзабезпечення всього населення планети. Слід чекати й на те, що гострішою буде реакція людства на інтенсифікацію екологічних та інших загроз, на появу несподіваних перешкод (глобальний тероризм та ін.) на шляху до бажаного сталого розвитку і побудови ноосфери. Неминачим буде створення нової редакції і згаданого Закону та інших частин всього національного освітнього і наукового законодавства.

Завданням науковців, зокрема представників філософії освіти, є дія на випередження, здійснення аналізу сучасних ознак надходження майбутнього і пропозиція тих чи інших інновацій, які можуть стати актуальними у процесі стратегічного державного планування на період до 2030 р. Окремі питання цієї широкої теми вже висвітлювали автори статей у часописі «Вища освіта України» та інших виданнях: В. П. Андрущенко з циклом статей про педагогічну освіту для ХХІ ст. ([1] та ін.); М. Ф. Степко і наукова група В. І. Лугового у складній темі освітніх і професійних стандартів ([8] та ін.); С. Курбатов з новими даними про рейтингування сучасних університетів [6] та ін. Індивідуальні наукові інтереси автора цієї статті концентрувалися на проблемах виховання студентів медичних ВНЗ і потенціалі використання термінів «гуманізм», «неогуманізм», «новий гуманізм», «ноогуманізм». Оприлюднення статті «Нооглосарій як засіб позитивізації майбутнього й нових цілей вищої освіти» [5] якраз у момент завершення роботи над Законом України «Про вищу освіту» стало імпульсом для роздумів над питанням можливості появи великої кількості нових термінів під впливом глобальних технологічних, економічних і політичних змін.

Мета статті – здійснити аналіз тенденції винайдення нових термінів, які разом фор-

мують «ноолексикон», значення і використання яких неминуче зростатиме в майбутньому під час здійснення змін та удосконалення вищої школи України.

Результати дослідження. Очевидно, що сучасний значний науковий поступ і прискорені технологічні інновації спонукають філософів та інших дослідників до моніторингу нових понять задля розширення професійного і загальногромадянського лексикону. З великого кола важливих для викладачів ВНЗ термінів нас особливо зацікавила група слів, кожне з яких розпочинається з «ноо-». Незаперечним є той факт, що до першого і загальновідомого слова "ноосфера" приєднуються усе нові й нові: ноогуманізм, ноосферологія, ноогеографія, ноорозвиток, ноетика, ноокосмологія, ноопрогрес ([5; 9; 11] та ін.). Очевидно, ідеться про значну загальну тенденцію широкого обсягу, що стосується і суспільства в цілому, і наукового комплексу, і сфери освіти, але яка у даний момент залишається віддаленою від основних тем ЗМІ і поточної діяльності президентів та урядів.

Своїм завданням ми вважасмо насамперед аналіз ситуації з винайденням, поширенням і використанням термінів, що можна вважати похідними від кореневого поняття «ноосфера». Спершу нами була опрацьована стаття про нооглосарій (К. Корсак, Ю. Корсак, 2014 [5]). Її загальне скерування – ноофутурологія й доведення того, що в людства в цілому є надія на порятунок, на усунення екологічних та інших загроз тільки у тому разі, коли всі індустріальні й інші шкідливі для біосфери і людини аграрні, промислові та інші технології будуть замінені на екологічно чисті і безпечні ноотехнології (мудротехнології). Ось їх визначення.

«Ноотехнології – мудрі способи виробництва та інші соціальні чи економічні процеси, які дають можливість для всієї популяції людей співіснувати з біосферою, не пошкоджуючи її й не зменшуючи її різноманіття. Подібна повна екологічна безпечність ноотехнологій забезпечується тим, що людина мудро скеровує природні про-

цеси в бажаному для себе напрямі, не порушуючи цим їх нормального плину, не перетворюючи на засіб знищення спершу біосфери, а по тому – всього людства. Якщо людство ще до середини ХХІ ст. спроможеться відмовитися від індустріальних виробництв і замінити їх ноотехнологіями, то стане цілком можливим і сталий розвиток, і поєднання зростання чисельності людства з підвищенням якості життя кожного громадянина» [5, с. 43].

Хоч у тексті статті основний наголос зроблений саме на перші чотири «виробничі» ноотехнології, ми звернули увагу на те, що щойно наведене означення охоплює будь-які «мудрі» дії людей у своїй соціальній і культурній діяльності. Тому в нооглосарії, що містить понад 70 відомих і цілком нових ноотермінів, значний відсоток стосується невиробничих сфер – ноогуманізм, ноомислення, ноопсихологія, ноопедагогіка, нооісторія, нооальтруїзм і багато інших. Не наводячи їх визначень, зазначимо, що відмінність «ноотермінів» від класичних полягає у виході людей на рівень ноотехнологій, досягненні ноосамозабезпечення, формуванні ноомислення, побудові ноосупільства та ін.

З усіх можливих варіантів обмежимося тільки визначенням *ноомислення* – *це спосіб використання головного мозку, що переважає традиційну «мудрість» ширшими віковими рамками і використанням не тільки життєвого досвіду, а й найновіших досягнень точних і гуманітарних наук* [5, с. 47]. Його перспективність ми вбачаємо у тому, що з початком нового сторіччя і винайденням нешкідливих для здоров'я людини засобів моніторингу роботи людського мозку разом з вимірами на рівні міжмолекулярної взаємодії педагоги, психологи, філософи і представники багатьох інших наук отримують усе повнішу і точнішу базу для фахового аналізу і дій.

Загалом стаття «Нооглосарій як засіб позитивізації майбутнього й нових цілей вищої освіти» сприйнята нами як довідково-інформаційна, як перелік частини усіх можливих термінів, що починаються

з «ноо-». Термін «нооглосарій» не виглядає штучним, адже він має історичне походження і раніше використовувався переважно істориками, філологами і філософами. А в цитованій статті ядром викладу є майбутнє – близьке і віддалене (ноорозвиток, нооекономіка, ноосупільство та ін.). Надто формальним і коротким є визначення такого важливого для всієї інтелектуальної сфери діяльності людства поняття, як ноогуманізм – «це реалізація принципу ставлення до людини як до найвищої цінності в умовах ноосупільства і прийняття світової конвенції “Про обов’язки Людини”» [5, с. 46].

У пошуках інших випадків пропозицій і використання ноотермінів на просторах Інтернету ми звернули увагу на статтю О. Я. Анопрієнка – кандидата технічних наук з Донецького національного технічного університету [2]. Зазначимо, що ще у 1990-х роках він зацікавився ноосферною темою, розпочав аналізувати проблеми використання принципів гуманізму у вищій освіті. Нас, однак, більше зацікавила його стаття 2010 року, де він здійснив цікавий аналіз великої кількості ноотермінів [3].

Як і слід було очікувати, О. Я. Анопрієнко концентрує свою увагу на фахових темах і висловлює переконання, що головним постачальником цілком нових слів і понять є сфера високих і надвисоких комп’ютерних та усіх інших технологій (загалом – техносфера). Саме техносферу він розглядає засобом практичного втілення уявлень В. І. Вернадського про ноосферу, а загалом пропонує використовувати поняття «*ноологізм*» для виділення і позначення всієї сукупності нових словотворів, що відображають різні аспекти становлення та розвитку ноосфери [3, с. 11].

На нашу думку, мають право на існування три терміни для позначення подібних ноословотворів – ноологізми, нооглосарій і нооенциклопедія. У подальшому викладі будемо використовувати перший з них.

У цитованій статті О. Я. Анопрієнко для компактного відтворення власних ноотермінів (неологізмів – ноографіка, нооде-

ловання, нооком'ютинг) і виявлених ним у працях сучасних українських і зарубіжних авторів застосував своєрідну схему, наведено на рис. 1.

Рис. 1. Найбільш поширені ноологізми у 2011 р., відтворені у вигляді «хмари тегів»

У ній О. Я. Анопрієнко зверненням до шрифту різних розмірів намагався, хоча б приблизно, указати популярність відповідного терміна, поширеність і рівень визнання у науковому світі. Вибір слів і шрифтів достатньо суб'єктивний. Автор наведеного рисунка більше зацікавлений у пропаганді майбутніх досягнень інформаційно-комунікаційних технологій, помітно менше – у розширенні світогляду студентів вищих інженерно-технічних закладів у гуманітарних аспектах.

Однак нас у житті набагато більше цікавлять загальнофілософські питання, адже студенти живуть повноцінним життям і зазнають найрізноманітніших впливів. Вони мають потребу в засвоєнні значення якомога більшої кількості ноологізмів та у формуванні компетентності в їх правильному застосуванні.

Скорочуючи виклад, відмовимося від назви кожного терміна й укажемо на його застосування у якійсь з публікацій з більш або менш детальними поясненнями. Звернемо увагу на те, що загалом у світі та Україні сфера наук достатньо глибоко поділена на дві частини – природничо-математичних знань, які на англійській мові охоплюються поняттям Sciences, та гуманітарних (у широкому сенсі) наук, для яких на Заході найчастіше використовують слово Arts. Загалом утворилися дві царини

знань, перша з яких керується раціональним підходом з мінімумом суб'єктивності, друга – ірраціональним, який не надто високо цінує факти та інструментальні виміри, надаючи перевагу мисленню, міркуванням, умовиводам.

Враховуючи цю сутнісну диференціацію, О. Я. Анопрієнко робить правильний і корисний висновок щодо всіх ноологізмів: «З початку 1990-х років не тільки розпочався період підвищеного інтересу до концепції ноосфери, а й з'явилися підстави виділити в потоці цього інтересу два напрямки: близький до ірраціонального, який підтримують переважно фахівці гуманітарних профілів, і раціональний, майже технократичний, тісно пов'язаний з розвитком комп'ютерних технологій» [3, с. 12].

Для детального ознайомлення з конкретними працями та їх авторами радимо читачам звернутися до цитованої статті О. Я. Анопрієнка. Тут висловимо лише ядро його міркувань, які концентруються навколо його індивідуальних інтересів. Зокрема, досліджуючи питання гуманізації вищої освіти у пошуках нових засобів виховного і світоглядного впливу на студентів технічних вишів, він звернув увагу на пропозиції ноокосмологічних підходів від групи adeptів (Ноокосмологія. URL: <http://noocosmology.ru>), лідером яких можна вважати А. Г. Асеева, фізика, кандидата технічних наук, автора ідеї ноокосмології, багатьох уміщених в Інтернет статей і книги [4]. Ноокосмологія претендує на те, що успішно продовжує досягнення наук-лідерів і більш точно пояснює сучасний світ, виявляє глибинний зв'язок космосу і людини, забезпечує метаконтакт, висвітлює всі таємниці світоустрою і властивості вищого розуму та його впливу на людину і зв'язок з нею. Серед засобів більшого приваблення звучить зміцнення духу, забезпечення здоров'я і якості життя, а в перспективі – безсмертя.

Більш науково виважено, серйозною і впливовою ми вважаємо подібну до московської ноокосмологічної українську Міжнародну філософсько-космологічну

спілку, яка регулярно проводить різноманітні заходи і має власне видання з назвою «Філософія і космологія» (URL: <http://www.ispcjournal.org/>), що з 2009 року набуло міжнародного статусу. Воно охоплює понад 10 широких наукових тем – від філософії космології до космічної освіти. Загалом же творці й автори видання «Філософія і космологія» мають можливість вільно друкувати дискусійні й альтернативні матеріали, намагаючись плідно синтезувати знання про космос, Землю, ноо- і біосферу, дані експериментальних наук для виховання «нової людини» зі сформованим космічним світоглядом.

Українські й зарубіжні ноонауковці (за визначенням О. Я. Анопрієнка) мають не тільки значні індивідуальні сподівання, а й переконані в тому, що з використанням ноокозмологічної освіти (разом з ноосферною та іншими засобами) виникне нооцивілізація як об'єднання свідомих людей з ноомисленням. Ця цивілізація, на відміну від усіх попередніх, виявиться спроможною подолати всі сучасні негаразди (бідність, голод, конфлікти, екологічні загрози тощо) і мудро планувати майбутнє, а через своєчасну реакцію передбачення уникати космічних чи будь-яких інших катастроф.

Здійснивши подібне узагальнення щодо гуманітарно-соціальних та інших ноонаук, нагадаємо про слова О. Я. Анопрієнка щодо формування другого та орієнтованого на точні науки сектору ноодосліджень (майже технократичного). Тут він побіжно нагадує про кілька вже запропонованих ним ноологізмів, а в процесі викладу своїх досліджень у статті [3] додає нові. Головна з пропозицій та, що замість інтернету набагато перспективніше використовувати термін «нонет» (з чим ми цілком згодні).

Серед багатьох інших ноопропозицій представників точних наук О. Я. Анопрієнко у своїй статті виділяє запропонований К. В. Корсаком термін «ноотехнології», вважаючи його найперспективнішим для застосування. Він це наводить без деталізації, указуючи одним реченням на те, що вони відзначаються екологічною чистотою,

дають змогу зберегти біосферу і насправді реалізувати план побудови ноосфери.

Закінчимо наше звернення до публікації О. Я. Анопрієнка таким зауваженням: у світоглядному аспекті він не тільки притримується ідей і засад гуманітарних наук, але йде значно далі, наближаючись до невивраженої межі псевдо- і антинаук. Це ми вважаємо помилкою, а тому відмовляємося покласти подібні погляди в основу ноогуманізму і запропонувати їх студентам для формування необхідного у XXI ст. ноосвітогляду.

А от використати ідею створення і поширення безпечних для людини ноотехнологій, реформувати медичні та інші інституції у ноозаклади, розширити можливості виховного впливу на студентів завдяки використанню ноопедагогіки і ноопсихології ми вважаємо перспективним і необхідним. Компактно висловити ці наші твердження ми спробуємо через значну модифікацію рис. 1, пропонуючи свій варіант найбільш перспективних понять для вищої школи XXI ст. (рис. 2).

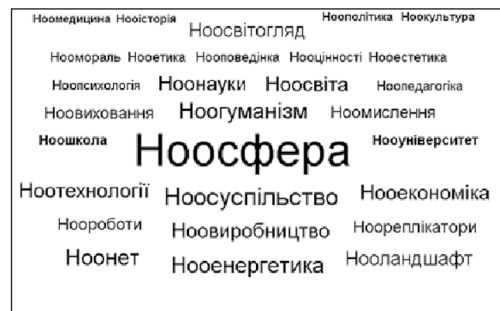

Рис. 2. «Хмара тегів-XXI» – перспективний варіант ноологізмів для використання у вищій школі майбутнього суспільства

Словом «ноосфера», що лишається лідером в усьому сучасному українському ноолексиконі, ми поділили схему на дві частини. Менша за лексичним обсягом нижня містить терміни зі світу раціональності, виробництва, матеріального та іншого забезпечення. Центральним серед них ми вважаємо поняття "ноотехнології", адже без їх перемоги над індустріальними виробництва-

ми неможливо реалізувати узгоджену з потребами біосфери економіку і побудувати ноосуспільство – основу ноосфери.

Вельми важливим буде ноонет – багатопарова і комбінована інформаційно-комунікаційна система, що не досягне стадії глобального штучного інтелекту і не позбавить людей потреби мати власні мізки (а саме на це й сподіваються палкі прихильники так званого «трансгуманізму», аналіз помилок яких виходить поза межі цієї статті). Через ноонет люди підвищать рівень зручності спілкування і зможуть мати доступ до усього інформаційного надбання людства, а підвладні людям матеріальні помічники (ноороботи, ноотранспорт, ноореплікатори тощо) зможуть взаємодіяти для успішного виконання наказів людей, їх різноманітного захисту і запобігання небезпечним і нерозумним діям.

Значна відмінність між рис. 2 і 1 полягає в кількості і значенні ноотермінів зі світу ірраціональності. Ми вважаємо особливо важливим для вищої освіти, культури і суспільної діяльності поняття «ноогуманізм», що узагалі відсутнє на *рис. 1*. Цим словом ми пропонуємо охоплювати притаманну для ноосуспільства систему ідей, поглядів, оцінок, передбачень і дій стосовно людини, яка є фундаментальною основою всіх суспільних систем, насамперед – сфери освіти, простору наук і досліджень, культури, моралі й усього, що стосується послуг і обслуговування, зокрема, охорони і забезпечення здоров'я.

З нашого аналізу розвитку ноолексикону випливає, що ноогуманізм, як і слід було сподіватися, став об'єктом зацікавлення не інженера О. Я. Анопрієнка чи фізика А. Г. Асеева, а педагогів і представників філософії освіти. Ще у 1999 р. на Уралі була захищена докторська дисертація з педагогіки на тему «Ноогуманістична модель еколого-педагогічної освіти і практика її реалізації» [10]. Новітні публікації свідчать про те, що близьке за тематикою докторське дослідження з філософських наук виконує доцент з Казахстану Р. Б. Шиндаулова. Нещодавно вона в Україні оприлюд-

нила кілька праць, у назвах яких також фігурує термін «ноогуманізм» ([12; 13] та 5 інших статей у часописі «Гілея»).

Не витрачаючи завершальну частину цієї статті на деталізацію значень термінів ноосвіта, ноовиховання, нооісторія, ноопедагогіка, ноопсихологія, ноошкола, нооуніверситет і кількох інших подібних, сконцентруємося на засадничому виборі наукового фундаменту для обґрунтування всього концепту ноогуманізму та усіх нерозривно пов'язаних з ним понять.

Двома полярними варіантами ми вважаємо вже згадані вище частково сформовані сектори ноознань – природничо-математичний (раціональний) і гуманітарний (ірраціональний). Яким буде результат своєрідного змагання між ними, для нас невідомий. Та все ж сподіваємося на те, що як у професійній сфері автора (охорона здоров'я), так і в інших важливих для суспільства системах переможуть не шарлатани, екстрасенси і борці з негативним навіюванням, а науковці й технологи найвищих компетентностей, від яких можна чекати реальних засобів порятунку людства.

Наша пропозиція полягає у тому, що в освітньо-філософському гуманізмі, з яким треба буде звертатися до молоді і студентів, необхідно віддавати перевагу комплексу ноологізмів, який спиратиметься на термін «ноотехнології». У статтях його винахідника К. В. Корсака мова йшла всього лише про чотири перші ноотехнології та про доволі обмежений простір їх застосування. Але слід погодитися з його переконаністю у перспективах створення усе більшої кількості ноотехнологій та у неминучості витіснення ними усіх тих сучасних виробництв, які шкодять біосфері і людині.

Роблять грубу помилку всі особи, які в національних планах розвитку України акцентують неоіндустріалізацію і неоагріаризацію. Цей шлях принципово непридатний на віддалену перспективу і припустимий лише на короткий момент для захисту населення від голоду і відчаю. Слід використати державну стратегію дій Німеччини чи

Ірландії, які вже розпочали процес виходу з індустріальної епохи. Там не звучать ноологізми, але й прикметників, на кшталт «екологічний» і «альтернативний», німцям

вистачає для вибору такого керунку прогресу, що надає нам усім сподівання на претворення просторів перебування людей у ноосферу.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Андрущенко В.** Вчитель XXI століття: нова стратегія Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова / В. Андрущенко // Вища освіта України. – 2016. – №4. – С. 5–14.
2. **Аноприєнко А. Я.** Ноосфера и образование [Электронный ресурс] / А. Я. Аноприєнко. – URL : <http://www.docme.ru/doc/1124560/anoprienko-a-ya.-noosfera-i-obrazovanie-22-01-2017>
3. **Аноприєнко А. Я.** Ноокомпьютинг / А. Я. Аноприєнко // Информатика и компьютерные технологии. – 2011. – №1. – С. 10–23.
4. **Асеев А. Г.** Заметки об эволюции человека и Вселенных. Ноокосмология / А. Г. Асеев. – М. : Изд. группа URSS, 2016. – 160 с.
5. **Корсак К.** Нооглосарій як засіб позитивізації майбутнього й нових цілей вищої освіти / К. Корсак, Ю. Корсак // Вища освіта України. – 2014. – №2. – С. 42–48. – (URL : http://wou.npu.edu.ua/images/arhiv/2014/WOU_2_2014.pdf)
6. **Курбатов С.** Сучасні британські інновації в розробці міжнародних університетських рейтингів / С. Курбатов // Вища освіта України. – 2016. – № 1. – С. 65–73.
7. **Рифкин Дж.** Третья промышленная революция : пер. с англ. / Дж. Рифкин. – М. : Альпина non-fiction, 2014. – 409 с.
8. **Степко М.** Національна рамка кваліфікацій: що маємо і що потрібно? / М. Степко // Вища освіта України. – 2010. – № 1(36), дод. 1. – С. 232–239.
9. **Сонько С. П.** Концепція ноосферних екосистем як продовження ідей В.І. Вернадського / С. П. Сонько // Ноосфера і цивілізація. – 2010. – Вип. 8–9(11). – С. 230–241.
10. **Сикорская Г. П.** Ноогуманистическая модель эколого-педагогического образования и практика ее реализации : дис. ... д-ра пед. наук / Г. П. Сикорская. – Екатеринбург, 1999. – 446 с.
11. **Шиндаулова Р. Б.** Ноогуманизм в современной философии: философский и компаративный анализ / Р. Б. Шиндаулова // Гуманітарний вісник ЗДІА. – 2016. – № 66. – С. 144–149
12. **Шиндаулова Р. Б.** Эвристичность ноогуманизма в контексте модернизации современного высшего образования / Р. Б. Шиндаулова // Гілея. – 2016. – Вип. 114 (№11). – С. 260–263.
13. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (Документ 1556-18, чинний, поточна редакція – Редакція від 05.01.2017, підстава 1798-19 № 1798-VIII від 21.12.2016)

REFERENCES

1. **Andrushchenko V.** A teacher of the XXIst century: new M. P. Drahomanov National pedagogical university strategy / V. Andrushchenko // Higher education of Ukraine. – 2016. – № 4. – P. 5–14.
2. **Anoprienko A. Ya.** The noosphere and education [Electronic resource] / A. Ya. Anoprienko. – URL : <http://www.docme.ru/doc/1124560/anoprienko-a-ya.-noosfera-i-obrazovanie-22-01-2017>
3. **Anoprienko A. Ya.** Noocomputing / A. Ya. Anoprienko // Informatics and computer technologies. – 2011. – № 1. – P. 10–23.
4. **Aseev A. G.** Notes about the evolution of man and the universe. Nookosmologiya / A. G. Aseev. – M. : Publishing. URSS Group, 2016. – 160 p.
5. **Korsak K.** Nooglossary as means of the positive future and the new purposes of higher education / K. Korsak, Ya. Korsak // Higher education of Ukraine. – 2014. – № 2. – P. 42–48. – URL : http://wou.npu.edu.ua/images/arhiv/2014/WOU_2_2014.pdf
6. **Kurbatov S.** Modern British innovation in the development of international university rankings / S. Kurbatov // Higher education of Ukraine. – 2016. – № 1. – P. 65–73.
7. **Rifkin J.** The third industrial revolution : Trans. from English / J. Rifkin. – M. : Alpina non-fiction, 2014. – 409 p.
8. **Stepko M.** The national qualifications framework, and we have what it takes? / M. Stepko // Higher education of Ukraine. – 2010. – № 1 (36), suppl. 1. – P. 232–239.
9. **Sonko S. P.** The concept of noosphere ecosystems as an extension of the ideas of V. I. Vernadsky / S. P. Sonko // Noosphere and civilization. – 2010 – Vol. 8–9 (11). – P. 230–241.
10. **Sikorskaya G. P.** Noogumanisticheskaya model eco-teacher education and the practice of its realization : Dis. ... Dr. ped. Science / G. P. Sikorskaya. – Ekaterinburg, 1999. – 446 p.
11. **Shindaulova R. B.** Noohumanizm in modern philosophy: the philosophical and comparative analysis / R. B. Shindaulova // Humanities Bulletin of Zaporizhzhia State Engineering Academy. – 2016. – № 66. – P. 144–149.
12. **Shindaulova R. B.** The heuristic potential of noohumanism at the context of modernization of modern higher education / R. B. Shindaulova // Gileya. – 2016 – Issue 114 (№11). – P. 260–263.
13. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (Document 1556-18, chinny, tochna redaktsiya – Redaktsiya od 05.01.2017, pidstava 1798-19 № 1798-VIII od 21.12.2016)

Юлія ОПАНАСЮК

кандидат економічних наук,
докторант НПУ імені М. П. Драгоманова

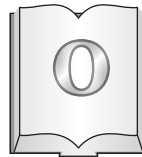
Ключові слова: людина, освіта, філософія освіти, глобалізація, прогрес.

Сучасному світу притаманні стрімке наростання інформації і зміна засобів комунікації. Ще донедавна людина набувала знань, яких їй вистачало на все її життя. Сьогодні інформація старіє, не встигаючи дійти до споживача, якому доводиться постійно вчитися, перенавчатися, перетворювати власне життя. Із зміною сукупної діяльності принципово змінилися й комунікаційні технології. Отже, нині треба вміти швидко орієнтуватися в просторі знань, навчитися без жалю відмовлятися від застарілих стереотипів і форм поведінки та мислення. Водночас сучасний етап розвитку людства характеризується посиленням процесу глобалізації та поглибленням проблем у системі відносин «людина – суспільство». Підвищуючи ефективність економіки, глобалізація побіжно створює потенційну загрозу демонтажу створеної протягом попереднього століття соціальної надбудови з можливим загостренням класових відносин у планетарному масштабі.

УДК 004.82:316.324.8(20):37

ФІЛОСОФІЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ОСВІТИ

© Опанасюк Ю., 2017

скільки філософія освіти належить до розряду гуманітарних, людинознавчих наук і нерозривно пов'язана з усвідомленням та розумінням місця й ролі людини в сучасному світі, а також через те, що ХХ століття можна вважати певною мірою переломним в її розвитку, тенденції піднесення сучасного людинознавства безпосереднім чином позначатимуться (і вже позначаються) на метаморфозах основних педагогічних понять, категорій, закономірностей та взаємозв'язків, а отже, й на трансформації педагогіки як науки в цілому.

Відзначимо глобальне й стрімке лавиноподібне наростання інформації і зміну засобів комунікації в сучасному світі. Сторіччя тому людина в процесі власної освіти отримувала знання, яких вистачало на все її життя. Зміна інформації йшла вкрай повільно. Сьогодні визначається як час інформаційного буму, інформаційного вибуху. Інформація старіє, не встигаючи дійти до свого споживача. Особливо це відноситься до науково-технічної, професійно орієнтованої інформації. Звідси виникає проблема відбору змісту освіти. Як абсолютно справедливо зазначає П. Г. Щедровицький, «розуміння того, що людина обтяжена швидко застаріваючими і не

функціональними знаннями, уміннями і навичками; розуміння того, що чим більше людина знає і вміє, тим вона є слабкішою стосовно постійно змінного світу; розуміння того, що найбільш гнучким, мобільним і сильним є той, хто вміє перетворювати простір свого інтелекту на «чистий аркуш паперу», розуміння того, що найважливішою виявляється функція того, що забуває, стирання, і саме здатність здійснити цю функцію робить людину учасником процесу розвитку – все це є симптомами тихої революції, яка відбулася у сфері педагогіки» [1, с. 138].

Визначальною рисою сучасного суспільного життя для кожного індивіда як соціально активної істоти є *необхідність постійно доучуватися, перенавчатися, змінювати своє життя*. Загальновідомо, що якщо до кінця XIX ст. вимоги до форм виробничо-практичної діяльності мінялися приблизно з тією ж частотою, що і покоління, то сьогодні окремій людині доводиться кілька разів змінювати спеціалізацію і навіть професію впродовж свого життя. На думку П. Г. Щедровицького, відбулося істотне розузгодження циклу життя людини і циклів життя її занять (спеціалізацій, професій). В умовах тимчасового розриву, пов'язаного з розробкою навчальних матеріалів, навчальних предметів і навчальних дисциплін, необхідність довготривалої підготовки людини до виконання складних видів діяльності перетворилася на самостійну проблему. Адже людина навчається протягом 15–18 років (що пропорційно її трудовому циклу), але на той час, коли вона засвоїть певний тип діяльності, ця діяльність уже може перестати існувати як суспільно значуща спеціалізація. Цикли життя навчальних програм розійшлися з циклами соціальних і трудових функцій (спеціальностей, професій).

У кінці минулого століття була зроблена спроба подолати цей розрив шляхом створення системи перепідготовки кадрів і підвищення кваліфікації, але ця стратегія виявилася малоефективною. На сучасному етапі стратегія функціонування сфери освіти, орієнтованої на підготовку лю-

дей для виконання ними конкретних часткових функцій усередині виробничих процесів, відкидається скрізь у світі.

Пов'язано це з тим, що сама людська сукупна діяльність принципово змінилася, змінилися принципи її функціональної організації, уже зовсім не домінують фабрика і той конвеєр, які були характерні для початку XX ст. Людям усе більше доводиться управляти технологіями і будувати комунікацію один з одним для досягнення спільних цілей, а отже, їм необхідно орієнтуватися у просторі знань, уміти без жалу відмовитися від стереотипів, що склалися, і форм поведінки та мислення. Адже «наше завдання полягає не в тому, щоб стерти попередні форми діяльності, а в тому, щоб з цього виріс наступний стан (про який ми нічого не можемо сказати), що не закриває шляху до принципу мобільності, подальшого розгортання (спрямованість якого нам невідома)» [2, с. 83]. Таким чином, у галузі професійної підготовки можна констатувати перехід від принципу стабільності.

Основними параметрами сучасної глобалізації визначаються: економічна взаємозалежність – посилення відкритості національних ринків, поглиблення міжнародного поділу і кооперації праці; інформаційна глобалізація, взаємозалежність, що пов'язана з проблемами загальнопланетарної безпеки, – екологія, ядерна енергетика, ядерна зброя тощо. Однак цікавим є не лише констатація даного факту в історії розвитку цивілізації, а з'ясування його сутності, умов виникнення, форм і механізмів функціонування, ролі та впливовості на сучасний світопорядок.

Ще у середині XX століття О. К. Флехтхайм, Р. Юнг, Ж.-П. Сартр стверджували, що фундаментальні технологічні зміни ведуть людство у напрямі до світової інтеграції і взаємозалежності. Ними були розроблені правила і закони світової спільноти, світової культури, а також засади майбутньої світової держави, спроможної управляти зростаючим рівнем взаємозалежності. На їх думку, під сумнів ставиться роль самої суверенної національної держави, як суб'єкта міжнародних відносин, і ствер-

джується, що національна держава перетвориться у пережиток минулого [3, р. 43].

Чим ближче ми підходимо до глобального інтегрального цілого, тим ближче ми до кінця географії (державного національного поділу світу). Теоретично, ці докази заслуговують уваги. Якщо ж їх застосувати до будь-якої конкретної країни й оцінити з позицій національних інтересів, то виявиться, як показує практика провідних країн світу, що жодна країна не звільнилася від протекціонізму, який вважається випробуваним засобом захисту національних виробників. Відкритість економіки зовсім не суперечить прагненню держав бути на сторожі своїх економічних інтересів. Намагаючись утримувати свій рейтинг, держава з високим рівнем конкурентоспроможності, уміло маневруючи торговим і технологічним протекціонізмом, використовує даний важіль як надійний спосіб підтримання вигідного для країни рівня національної безпеки.

Існує більше десятка проектів Всесвітньої Конституції. Базуються вони на тезі про необхідність перегляду принципу національного суверенітету в нинішньому його розумінні і підводять до ідеї поступової інтернаціоналізації усіх світових ресурсів на основі принципу загального спадку людства. Усі вони вбачають необхідність створення ефективних наднаціональних установ, завданням яких повинно бути оптимальне управління планетою. Так, наприклад, однією із таких конституцій світу пропонується створити п'ять регіональних федерацій – на кожному континенті. Вони повинні стати основою створення світового порядку [4, р. 115].

До числа найбільш відомих моделей розвитку по шляху глобалізації можна віднести модель Римського клубу «Перебудова світового порядку», підготовлену Яном Тінбергеном, а також розробки Д. Медоуза, Д. Форрестера та ін. Тоді ж і було дано відоме визначення «глобальної революції» (з першої доповіді Римського клубу, присвяченого даному феномену), за яким глобальна революція не має ідеологічної основи. Вона формується під впливом геостратегічних потрясінь, соціальних, технологіч-

них, культурних і етнічних факторів, поєднання яких веде у невідомість.

Вважаємо, що автори доповіді допустили тут серйозний прорахунок. Глобальна революція, що відбувається, має свою ідеологічну основу. Більш того, її основна рушійна сила, а також джерело численних проблем і зривів знаходиться саме у сфері світосприйняття [5].

Дане явище все більше входить у різні сфери нашого життя. Однак загальновищого терміна, який охоплював би усю багатогранність даного феномену немає, адже для кожної галузі цей процес має свою специфіку. Однак, з огляду на уже сформульовані в літературі визначення поняття глобалізації та форми його прояву, слід зауважити насамперед, що глобалізація є продуктом епохи постмодерну, формування основ *ноосферної цивілізації* та переходу від *індустріальної до постіндустріальної стадії* економічного розвитку. Так географи називають два феномени цього явища:

1) *глокалізація* процесів *транснаціоналізації*, що розшифровується як створення систем контролю й управління, які спроможні поєднати централізацію з локальними економічними інтересами;

2) утворення «*економічних архіпелазів*», зокрема, асоціацій великих міст-мегаполісів.

Представники технологічних наук обговорюють *технологізм*, чи *злиття нововведень і нових технологій*, які з'являються в окремих країнах, у єдиний комплекс технічних знань, виникнення «технологічних макросистем» у сферах зв'язку, транспорту, виробництва, наслідки революції телекомунікації, створення Інтернету, перетворення всіх людей на жителів єдиного «планетарного села».

Розглядаючи «соціальний вимір» інформаційної філософії освіти, зазначимо, що проблеми соціальної політики та соціального захисту все частіше стають об'єктом досліджень вчених з підкресленням того, що людський, або соціальний, капітал потребує нових вкладень і відтворення завдяки зростанню його важливості в нових умовах для підвищення рівня освіченості, стану здоров'я, продуктивності та творчого потенціалу робочої сили.

Саме перетворення людського капіталу, на нашу думку, на найбільш важливий ресурс розвитку, дедалі більша соціалізація такого розвитку, спрямована на всебічне покращання умов доступу людини до різноманітних благ цивілізації, розширення можливостей її самореалізації є основною суттю сучасних глобальних соціально-економічних трансформацій.

У зв'язку з тим, що сучасний етап розвитку людства характеризується посиленням процесу глобалізації, виокремимо три групи глобальних проблем, з яких проблеми відносин у системі «людина – суспільство» – ріст народонаселення; боротьба з бідністю, голодом, хворобами; розвиток людини в умовах НТР прямо пов'язані з проблемами соціального захисту, що впливають на зайнятість, безробіття, умови праці й соціальні гарантії.

При цьому, за її аналізом, у розвинутих країнах чітко означені проблеми, вирішення яких потребує дієвої системи соціального захисту: зростання безробіття і нестабільності зайнятості внаслідок спаду в традиційних галузях виробництва, переміщення його у бідні країни, скорочення зайнятості у сфері управління, випередження розвитку фінансового капіталу; зростання витрат на старіюче населення; збільшення у цих країнах чисельності людей, що перебувають за межею бідності; зміна структури суспільства через зміну складу сімей, зростання числа розлучень і збільшення числа жінок, які беруть участь у трудовій діяльності, необхідність проведення реформи в системі виплат у зв'язку із забезпеченням рівності між чоловіками і жінками.

Торкаючись такої глобальної проблеми, як безробіття, виокремимо три його типи: період нормального функціонування економіки, коли безробіття не вимушене, а добровільне і відповідає певному природному; структурного коригування, коли виникає невідповідність між попитом і пропозицією робочої сили; короткі за часом економічні цикли, які тривають у сучасних умовах три-чотири роки.

Саме необхідність стабілізації економічного циклу вимагає, на нашу думку, державного втручання для забезпечення гро-

мадян суспільними благами, нейтралізації впливу зовнішніх ефектів у виробництві й споживанні, покращання інформаційних потоків, перерозподілу доходів тощо при завданні визначення, які види цього втручання найбільшою мірою сприяють покращанню оптимізації, раціоналізації господарської системи, підвищенню її гнучкості та адаптаційних можливостей.

Принагідно вважаємо, що саме ринок за сприяння держави слід розглядати як механізм, що найбільш ефективно забезпечує виявлення суспільних потреб у формуванні пропозицій суспільного виробництва з викладенням таких трьох головних функцій держави:

1) регулювання ринку через правові інститути, судову і грошово-кредитні системи;

2) усунення недоліків ринкової системи через забезпечення суспільного добробуту, потреб державної оборони, охорони здоров'я, довкілля та ін.;

3) виконання соціальних функцій, головними з яких є зростання людського потенціалу і регулювання трудових відносин на основі принципів соціального партнерства, підприємців і найманих працівників для недопущення надмірного майнового розшарування населення на бідних і багатих.

Одночасно, на нашу думку, слід розрізняти поняття ринку праці і ринкового механізму, що діє у сфері праці. Якщо перший – це безпосередня взаємодія попиту і пропозиції праці, то друге – це система конкретних законодавчо закріплених правил взаємодії економічних агентів, які базуються на ринкових відносинах.

Оскільки глобалізація є багатогранним процесом, то визначимо кілька основних його факторів: технологічний прогрес, як головну рушійну силу; невпинне зниження цін на послуги зв'язку і транспортні витрати; революція в інформаційній технології, яка стає головним економічним ресурсом; лібералізація торгівлі та інших видів міжнародних зв'язків на світовому, регіональному і субрегіональному рівнях; розвиток міжнародних економічних і культурних відносин, що сприяють врегулюванню багатьох політичних конфліктів; інтенсифікація потоків прямих іноземних інвести-

цій; посилення інтеграції фінансових ринків і зростаюча роль багатонаціональних підприємств, які поступово виробили чотири стратегічні передумови глобалістського типу: забезпечення власного виробництва іноземною сировиною; закріплення на зарубіжному ринку збуту шляхом створення власних філіалів; регіоналізація виробництва шляхом його переміщення в інші країни, де значно нижчі витрати.

До того ж зробимо висновок про те, що переміщення процесів виробництва до країн з низькою вартістю праці, а також працезамінною технологією ставить мету повної зайнятості під сумнів; орієнтація на технофінансову стратегію при використанні власних зарубіжних інвестицій для організації субпідрядних підприємств і пошук прибутків на міжнародних фінансових ринках; зростання міжнародної мобільності трудових ресурсів.

Не включаючи у цей перелік фактори розвитку міжнародної торгівлі, водночас зробимо два висновки, що впливають, на нашу думку, з аналізу поширення експортно-імпоротної діяльності: вплив різних факторів зовнішньої торгівлі на економічне становище власників залежить від співвідношення імпортованих і експортних товарів у їх споживанні; власники підприємств, високоспеціалізованих на експортному виробництві, виграють, а на імпортозамінному – програють від розширення торгівлі.

За нашою оцінкою, поглиблення процесу глобалізації має як позитивні, так і нега-

тивні наслідки, ставлячи перед розвинутими країнами проблему зайнятості внаслідок швидкої й складної перебудови економіки, а перед бідними – зростання ще більшої нерівності з відповідною загрозою маргіналізації цілих регіонів планети.

Більш того, глобалізація має великий вплив на діяльність держави, значною мірою обмежуючи здатність урядів здійснювати контроль за механізмом проведення економічної політики, при втраченні дієвості класичних інструментів національної політики, що покликані активізувати економічне зростання чи стримувати негативні процеси.

Притому глобалізація в кінці ХХ ст., підвищуючи ефективність економіки, потенційно несе загрозу демонтажу всієї створеної протягом століття соціальної надбудови з можливим загостренням класових відносин у планетарному масштабі.

Прогрес, суспільний розвиток по своїй суті є явищем набагато більш складним, ніж зростання, і означає рух уперед усієї соціально-економічної системи. Значимо, що довготривалий прогресивний суспільний розвиток мав місце тоді, коли спостерігалось поєднання таких факторів, як технічний прогрес, перевага критичного мислення та інноваційності, економічні знання і здатність організувати розширення виробництва та обміну, політична воля правителів провести необхідні інституційні реформи, відкритість до зовнішніх контактів тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Щедровицкий П. Г.** Педагогика свободы / П. Г. Щедровицкий. – М.: Архитектура С, 2004. – 128 с.
2. **Д'юї Дж.** Демократія і освіта / Дж. Д'юї. – Львів: Літопис, 2003. – 289 с.

REFERENCES

1. **Schedrovtsky P. H.** Pedagogy of freedom. – M.: Arkhytektura S, 2004. – 128 p.
2. **John Dewey.** Democracy and education. – Lviv: Litopys, 2003. – 289 p.

3. **Kellner D.** Critical Theory, Marxism, and Modernity / D. Kellner. – Cambridge, UK and Baltimore, Md.: Polity Press and John Hopkins University Press, 2009. – 288 p.

4. **Robertson R.** Globalization: Social Theory and Global Culture (Published in association with Theory, Culture & Society) / R. Robertson. – L.: Sage Publications Ltd, 2005. – 224 p.

5. **Stokes P. A.** Global Education Market? Global Businesses Building Local Markets [Electronic resource] / P. Stokes // Eduventures.com White Paper, May, 2010. – URL: http://www.eduventures.com/research/intl_resources.cfm.

УДК 378(1-87)

НАУКА В УНІВЕРСИТЕТАХ, УНІВЕРСИТЕТИ В НАУЦІ У СВІТОВОМУ ДОСЛІДНИЦЬКОМУ ПРОСТОРИ

Володимир ЛУГОВИЙ

доктор педагогічних наук, професор,
академік НАПН України, перший
віце-президент НАПН України

Жаннета ТАЛАНОВА

доктор педагогічних наук, доцент, старший
науковий співробітник, завідувач відділу
політики та врядування у вищій освіті
Інституту вищої освіти НАПН України

© Луговий В., Таланова Ж., 2017

Ключові слова: світовий дослідницький простір, дослідження і розробки, університетський сектор, фінансування, дослідники, ОЕСР, ЄС, США, Україна.

З'ясовано особливості сучасного світового дослідницького простору, його основних структурних складових різної модальності. Доведено, що університетський сектор є важливим, однак далеко не домінуючим суб'єктом досліджень і розробок (ДіР). Його частка в освоєних коштах, зазвичай, не перевищує чверті і найбільша для західноєвропейських, найменша для східноазійських університетів. У світі 8 країн найбільше інвестують фінансових і людських ресурсів у ДіР, а саме: США, Китай, Японія, Німеччина, Корея, Франція, Сполучене Королівство і Росія. США домінують за обсягами видатків на ДіР

і займають проміжне положення за співвідношенням бізнесової та урядової ролі в їхньому фінансуванні, а також частки університетського сектору в їх виконанні (14%). У цій країні федеральне фінансування університетських ДіР становить понад 55%, поширеним є їхнє самофінансування (понад 24%), натомість питома вага бізнесу не перевищує 5–6%. В Україні на сектор вищої освіти в національному дослідницькому просторі у 2015 р. припадало 5,3% освоєних видатків, відповідне самофінансування університетів становило 0,04 %, витрати на ДіР у бюджетах цих закладів у середньому не перевищували 3%. Передумовою підвищення ролі української університетської науки виступає подолання подрібненості закладів вищої освіти. Необхідним є поступове збільшення державних видатків на ДіР в університетах.

Постановка проблеми та її актуальність. На парламентських слуханнях «Про стан та проблеми фінансування освіти і науки в Україні» 16 листопада 2016 р. в одному з впливових виступів зазначалося: «Світова наука розвивається на основі того, що вона зосереджена в університетах» [11, с. 3]. Подібні твердження, на кшталт «в усьому світі наука в університетах», зустрічаються нерідко [3] і ґрунтуються, як і подібні інші, на одномірному, лінійному, несистемному осмисленні явищ глобального розвитку. Їх невідповідність дійсності фахівцям очевидна. Адже, крім університетів, «в усьому світі» від маленької Сан-Маріно до великих Сполучених Штатів і Китаю існують різноманітні організації, спеціально сфокусовані на науковій діяльності [4; 5; 10; 22]. Водночас проведеними в Інституті вищої освіти НАПН України дослідженнями з'ясовано, що першим ключовим словом університетської місії і в Північноамериканському та Європейському просторах вищої освіти, і в інтернаціональній групі суперелітних університетів, котрі на 1–30 позиціях за рейтингом «Шанхайський» [21], є «освіта», а вже другим – «дослідження» [4; 10]. Аби запобігти використанню на практиці (і в політиці) викривленої інформації, підміни загального одиничним, цілого частиною необхідні неупереджені уточнення зазначених суджень на доказовій основі. Отже, потрібні об'єктивні системні дослідження, які б дали переконливу відповідь на такі питання:

- яка світова практика фінансового і кадрового забезпечення (наукових фундаментальних і прикладних) досліджень і (науково-технічних) розробок (ДіР);
- хто і в яких обсягах фінансує ДіР;
- куди і в яких обсягах спрямоване фінансування ДіР;
- яка структура ДіР в університетах з огляду на джерела фінансування і виконання.

Очевидно, що первісні фактологічні дані для наукових узагальнень мають бути за кількістю і якістю необхідними і достатніми та стосуватися визначальних у світі суб'єктів відповідної діяльності.

Аналіз наукових праць, присвячених проблемі. За появи он-лайн доступних масивів даних Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), ООН, ЮНЕСКО, Світового банку, США тощо стосовно зазначеної проблематики всебічне осмислення їх розпочате, але ще далеке від завершення, особливо щодо університетів [8; 10; 12; 13; 15–17; 19; 20].

Мета статті – на підставі системних надійних даних з'ясувати характеристики ДіР в університетах і роль університетів у ДіР у контексті світового дослідницького простору.

Виклад основного матеріалу. Для дослідження, насамперед, використано он-лайн доступні новітні дані ОЕСР стосовно 34 (з 35 нинішніх) країн-членів та 7 країн-партнерів цієї організації (усього 41 країни) [17]. Загалом у цих країнах останніми роками вироблялося близько 70% ВВП та фінансувалося понад 98% ДіР у світі, а продуктивність праці пересічно у 2,5 разу перевищувала загальносвітову [16; 17; 19]. Відтак висновки цього дослідження можна кваліфікувати такими, що справді репрезентують «увесь» прогресивний світ. Зокрема, до складу ОЕСР входять усі країни «Великої сімки» та 22 країни ЄС. Крім того, враховано оціночні ОЕСР дані по ЄС у цілому (28 країн) [13; 17].

Задля запобігання невизначеності в окресленні меж та інтерпретації університетського сектору (сектору вищої освіти) у статті використано класифікацію Фраскаті секторів щодо ДіР, якою користується ОЕСР [14; 17]. Також терміни «сектор вищої освіти» та «університетський сектор» використовуються синонімічно, оскільки ДіР за невеликим виключенням виконуються закладами вищої освіти, які підпадають під означення університету [10; 19; 20].

Спеціально розглянуто характеристики окремих країн, що заслуговують підвищеної уваги Національної наукової ради (ННР) США [19]. За обсягом фінансування у 2014 р. (від 40 млрд доларів США за паритетом купівельної спроможності, ПКС) групу провідних країн складають США, Китай, Японія, Німеччина, Корея,

Франція, Сполучене Королівство, Росія. Частка цих восьми країн у фінансуванні ДіР вищезгаданої 41 країни ОЕСР і партнерів становить 80% та 79% у світі в цілому. У цієї вісімки країн найбільше дослідників – від майже 270 тис. в еквіваленті повної зайнятості у кожній (77% від 41 згаданої країни) [17; 19].

Зазначені топ-8 країн характеризуються вищими за пересічні шкільними і університетськими досягненнями. За результатами обстежень за Програмою міжнародного оцінювання учнів (PISA) у 2015 р. [18] середній бал у природничих науках, читанні і математиці у цих країнах перевищував

середній показник (473) по 60 країнах, що також брали участь в обстеженні 2012 р., а саме: Японія – 529 балів (3 місце), Китай – 528 (2, 4 і 5–7 місця окремих територій), Корея – 519 (9), Німеччина – 508 (12–13), СК – 500 (22), Франція – 496 (23–25), Росія і США – 492 бали (26–28 місця). У згаданих країнах зосереджено 318 (64%) університетів за рейтингом «Шанхайський» 2016 р. [21]: США – 137 університетів (перший заклад на 1 місці), СК – 37 (4), Японія – 16 (20), Франція – 22 (39), Німеччина – 38 (47–48), Китай (з Гонконгом і Тайванем включно) – 54 (58–59), Росія – 3 (87–89) і Корея – 11 (101–150).

Таблиця 1

Основні параметри світового дослідницького простору та найвагоміших його складових (організацій, країн) у 2013–2014^a рр.

№	Світова спільнота, спільноти країн, окремі країни (роки)	Фінансування ДіР		Кількість дослідників тис.	Фінансування на одного дослідника тис. дол. США, ПКС	Фінансування ДіР за джерелами, частка ВВП, %		
		Обсяг млрд дол. США, ПКС	Частка ВВП %			Виробництво (бізнес)	Уряд	Інші
1	2	3	4	5	6	7	8	9
I	Світ (2013 р.)	1671	1,72					
II	ОЕСР у цілому (34 країни, 2014 р.)	1181	2,38	4540	260	1,45	0,66	0,27
	Країни-партнери ОЕСР (7, 2014 р.)	463	1,45 ^b	2240	207	0,84 ^b	0,51 ^b	0,10 ^b
	Країни – члени ОЕСР і партнери (41, 2014 р.)	1645		6780	243			
III	ЄС у цілому (28 країн, 2014 р.)	366	1,95	1754	208	1,05	0,64	0,26
IV	Країни, що найбільше інвестують у дослідження і розробки							
	США (2013 р.)	457	2,74	1308	349	1,67	0,76	0,31
	Китай (2014 р.)	369	2,05	1524	242	1,54	0,41	0,10
	Японія (2014 р.)	167	3,59	683	244	2,77	0,57	0,25
	Німеччина (2014 р.)	109	2,90	351	310	1,91	0,84	0,15
	Корея (2014 р.)	72	4,29	345	209	3,23	0,99	0,07
	Франція (2014 р.)	59	2,26	269	218	1,23	0,79	0,24
	Сполучене Королівство (2014 р.)	44	1,70	274	161	0,79	0,49	0,42
	Росія (2014 р.)	40	1,19	445	90	0,32	0,82	0,05
	Разом (8 країн)	1316	2,59 ^b	5200	253	1,68 ^b	0,71 ^b	0,20 ^b

Примітка: ^aДані за відповідний зазначений або за останній доступний рік;

^bсереднє по країнах.

У цілому у світі у 2013 р. виконано ДіР на суму майже 1,7 трлн дол. США ПКС, що становить 1,7% світового ВВП [16; 19]. До речі, такий самий відсоток унормовано в Законі України «Про наукову і науково-технічну діяльність» (2015 р.) [2].

Загальну характеристику світового дослідницького простору та найвпливовіших (найбільше інвестуючих в ДіР фінансових і людських ресурсів) його організацій (ОЕСР, ЄС) і країн [17; 19] наведено у *табл. 1*.

З *табл. 1* можна зрозуміти, що ОЕСР, ЄС і шість з 8 країн, що найбільше інвестують в ДіР, крім Сполученого Королівства і Росії, витрачають на ці цілі значно більшу частку ВВП, ніж у світі загалом (1,72%). Найбільша така частка у Кореї (4,29%), Японії (3,59%), Німеччини (2,90 %) і США (2,74%), найменша – у Росії (1,19%), країн-партнерів ОЕСР разом (1,45%), Сполученого Королівства (1,70%). Найвагомійший внесок у всіх випадках (крім Росії, 0,32%) у ДіР здійснює виробництво (бізнес) – від 0,79% у Сполученому Королівстві та 1,05% в ЄС у цілому до 2,77% у Японії і 3,23% у Кореї. Це істотно більше, ніж урядовий внесок: від 0,41% у Китаї, 0,49 % у Сполученому Королівстві до 0,79% у Франції, 0,82% у Росії, 0,84% у Німеччині та 0,99% у Кореї. У ОЕСР частка фінансування ДіР виробничого (бізнесового) джерела перевершує урядове у 2,2 рази, у ЄС у цілому – в 1,6 рази, у групі 8 країн – у 2,4 рази.

Якщо розглядати фінансування як частку ВВП (див. *табл. 1*) по групі з 8 країн, то найбільше до середніх групових параметрів (відповідно 2,59; 1,68; 0,71 та 0,20 % – колонки 4, 7, 8 і 9) наближені показники США (2,74; 1,67; 0,76 та 0,31%). Становлення джерельної структури фінансування ДіР у США у періоді з 1953 по 2013 рр. за даними ННР США [19] наведено в *табл. 2*.

З *табл. 2* неважко бачити, що після подвоєння частки ВВП на ДіР в США у десятиріччя з 1953 по 1963 рр., в основному за рахунок федеральних видатків (збільшення їхньої частки у 2,6 рази), вона у наступний період не була меншою за 2% ВВП. Як показано в дослідженнях О. Слюсаренко [10], у 60-ті роки, що стали тріумфальними для науково-технічного прогресу, світові простори досліджень і вищої освіти набули прискорення в розвитку. Водночас (див. *табл. 2*) у 50-річний період з 1963 по 2013 рр. федеральні і бізнесові внески обмінялися значеннями: федеральні зменшилися у 2,5 рази, натомість бізнесові – зросли у 2,1 рази за одночасного потроєння видатків з інших нефедеральних джерел. Джерельну структуру нинішніх видатків на ДіР у США видно з колонки 9 (*табл. 2*). Привертає увагу вагомість федерального фінансування ДіР в обсязі 0,73% ВВП (0,76% за даними *табл. 1*) та потроєння частки інших нефедеральних видатків. Також важливою є тенденція збільшення і домінування

Таблиця 2

Джерела видатків на дослідження і розробки у США у 1953–2013 рр.

№	Джерела видатків	Частка видатків від ВВП за роками, %							Відношення видатків у 2013 і 1963 рр. рази
		1953	1963	1973	1983	1993	2003	2013	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	Федеральний уряд	0,71	1,82	1,16	1,14	0,88	0,75	0,73	0,40
2	Бізнес	0,58	0,85	0,93	1,24	1,40	1,62	1,77	2,08
3	Інші нефедеральні джерела	0,03	0,07	0,07	0,09	0,13	0,18	0,22	3,14
4	Усі джерела	1,32	2,74	2,17	2,47	2,41	2,55	2,72	0,99

Примітка: Незначні відмінності даних, що не впливають на висновки, стосовно США за 2013 р. у *табл. 1* (джерело: ОЕСР [17]) і *табл. 2* (джерело: ННР [19]) пов'язані з певною різницею методології їх отримання.

(понад двократне над федеральним) внеску бізнесу в ДіР у процесі розвитку економіки на дослідницько-інноваційній основі [8; 10; 12].

У табл. 3 показано роль різних секторів (виробничого, університетського, урядового, інших) у виконанні ДіР за частками освоєних видатків [17].

Таблиця 3 показує, що сектор вищої освіти (університетський сектор) не є домінуючим у реалізації ДіР ні в ОЕСР, ні в країнах-партнерах ОЕСР, ні в ЄС, ні в 8 країнах, які найбільше інвестують фінансових і людських ресурсів у ДіР. Діапазон частки університетського сектору для сукупності зазначених випадків становить від 6,9% у Китаї до 26,1% у Сполученому Королівстві. Отже, максимальна вага цього сектора в обсягах фінансування становить приблизно чверть від загальних реалізованих видатків на ДіР. При цьому частка та-

ких видатків найбільша, якщо виключити Росію (9,8 %), в європейських, особливо у західноєвропейських, країнах – 23,2 % у ЄС в цілому, та, як зазначено, 26,1 % у СК, а також 20,6 % у Франції, 17,7 % у Німеччині. Натомість у східноазійських країнах – найменша (6,9 % у Китаї, 9,0 % у Кореї та 12,6 % у Японії). Середня по трьох згаданих країнах Західної Європи величина університетської частки складає 21,5 %, а Східної Азії – 9,5 %, або у 2,3 рази менше. Північна Америка в особі США має проміжне становище – 14,2 %, що майже збігається із середнім показником 14,6 % по 8 країнах. До речі, розподіл виконаних за обсягами фінансування ДіР між виробничим, університетським і урядовим секторами у США (відповідно 70,6; 14,2; 11,2 %) найбільше з-поміж інших країн наближений до аналогічного розподілу по 8 країнах (70,0; 14,6; 14,1 %). Хіба що інші сектори у США

Таблиця 3

Частки виробничого, університетського, урядового й інших секторів у виконанні досліджень і розробок за освоєними видатками у 2013–2014^a рр.

№	Спільноти країн, окремі країни (роки)	Частки секторів у виконанні досліджень і розробок, %				Частка фінансування ДіР від ВВП за секторами, %		
		Виробничий	Вищої освіти	Урядовий	Інші	Виробництво (бізнес)	Уряд	Інші
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	ОЕСР у цілому (34 країни, 2014 р.)	68,5	17,9	11,2	2,4	60,9	27,8	11,3
2	Країни-партнери ОЕСР (7, 2014 р.) ^б	54,5	18,6	26,3	0,6	46,5 ^б	45,4 ^б	8,1 ^б
3	ЄС у цілому (28 країн, 2014 р.)	63,2	23,2	12,6	1,0	54,3	33,1	12,6
4	Найбільше інвестуючі в дослідження і розробки країни							
	США (2013 р.)	70,6	14,2	11,2	4,0	60,9	27,7	11,4
	Китай (2014 р.)	77,3	6,9	15,8	0,0	75,4	20,3	4,3
	Японія (2014 р.)	77,8	12,6	8,3	1,3	77,3	16,0	6,7
	Німеччина (2014 р.)	67,5	17,7	14,8	0,0	65,8	28,8	5,4
	Корея (2014 р.)	78,2	9,0	11,2	1,6	75,3	23,0	1,7
	Франція (2014 р.)	64,8	20,6	13,1	1,5	55,0	35,2	9,8
	Сполучене Королівство (2014 р.)	64,4	26,1	7,8	1,7	46,5	28,8	24,7
	Росія (2014 р.)	59,6	9,8	30,5	0,1	27,1	69,2	3,7
	Разом (8 країн) ^б	70,0	14,6	14,1	1,3	60,4 ^б	31,1 ^б	8,5 ^б

Примітка: ^a Дані за відповідний зазначений або за останній доступний рік;

^б середнє по країнах.

утричі вагоміші (4,0 %), ніж у сукупності країн (1,3 %), проте їх роль невелика. Отже, організації-виконавці ДіР у США, з університетами включно, на які часто бездоказово посилаються, потребують особливої уваги.

У *табл. 4* показано розподіл видатків на ДіР у закладах вищої освіти США за джерелами в 2014 і 2015 рр. [20].

З *табл. 4* видно, що в секторі вищої освіти США ДіР в основному (на 60,7%) фінансово підтримуються урядами різних рівнів (55,2% – федеральним, 5,6 – штатівськими і місцевими). Водночас звертає увагу тенденція подальшого розвитку самофінансування університетами ДіР, яке за часткою (24,3%) наблизилося до чверті від загальних витрат на ці цілі і становить друге (після федерального) фінансове джерело. Також, хоча залишається невеликою (5,8%), тенденційно посилюється бізнесова підтримка університетських ДіР.

В Україні на сектор вищої освіти в національному дослідницькому просторі (НДП) у 2015 р. припадало 5,3% освоєних видатків, відповідне самофінансування університетів становило 0,04% [7]. Видатки на ДіР у бюджетах цих закладів у середньому менші за 3% і навіть у провідних українських університетах дослідницького типу не перевищують 10% [10, 12]. Загалом останніми роками НДП України через недофінансування занепадав. На його підтримку у 2015 р. [7] спрямовано лише 0,62% ВВП, у тому числі 0,21% (0,16% у

2016 р.) з державного бюджету. Ці національні показники не відповідають світовій, європейській практиці та досвіду багатьох країн щодо розвитку ДіР.

Стосовно підвищення ролі української університетської науки, яка за часткою видатків порівняна з китайськими університетами (6,9% у 2014 р.), то передумовою цього виступає подолання подрібненості та розпорошеності мережі закладів вищої освіти, їхнє укрупнення та концентрація відповідних фінансових, людських, матеріально-технічних ресурсів з метою посилення інституційної дослідницько-інноваційної спроможності [1; 8; 9]. Одночасно частку сектора вищої освіти у фінансуванні ДіР слід поступово збільшувати в міру збільшення фінансової підтримки НДП загалом. Цілком справедливе твердження, що університети повинні мати розвинуті ДіР і здійснювати вищу освіту на їх основі, зовсім не означає, що вся (або переважно) дослідницька сфера має обмежуватися саме університетами. Адже у світовій практиці заклади вищої освіти співіснують і співпрацюють з науковими установами, часто об'єднаними в самоврядні наукові організації – академії, товариства, асоціації тощо [3–6; 22].

Посилаючись чи то на американський, чи то на китайський або європейський досвід організації ДіР, важливо враховувати історичну традицію. Відповідно до неї, як справедливо зазначав А. Загородній,

Таблиця 4

Видатки на дослідження та розробки в закладах вищої освіти США за джерелами у 2014 і 2015 рр.

№	Джерело видатків	2014		2015		2015/2014,%
		млрд дол.	%	млрд дол.	%	
1	2	3	4	5	6	7
1	Усі джерела	67,2	100,0	68,7	100,0	+ 2,2
	у тому числі:					
2	федеральний уряд	38,0	56,5	37,9	55,2	- 0,2
3	штатівські та місцеві уряди	3,9	5,7	3,8	5,6	- 1,2
4	інституційні фонди	15,8	23,5	16,7	24,3	+ 5,9
5	виробництво (бізнес)	3,7	5,5	4,0	5,8	+ 7,5
6	інші джерела	5,9	8,7	6,3	9,1	+ 6,7

свого часу «Російська імперія перейняла... саме німецьку» систему організації науки [6, с. 4]. До цього можна додати, що й університетську систему також. У Німеччині поряд з університетами з потужною науковою складовою успішно функціонують позауніверситетські наукові товариства і асоціації, на кшталт українських академій наук, – Товариства Макса Планка і Франгофера та Асоціації Лейбніца і Гельгольца [Там само]. Лише в чотирьох згаданих наукових об'єднаннях зосереджено 259 інститутів, центрів із сумарним річним бюджетом 8,25 млрд євро, переважно державним. При цьому державне фінансування спрямоване на підтримку як фундаментальних, так і прикладних досліджень. Схожа модель реалізується у Франції [4].

У нинішніх кризових умовах України за фактичної слабкості університетської науки якраз система Національної і національних галузевих академій наук реально слугують інституційною опорою НДП [7].

Висновки та рекомендації

З вищезазначеного можна зробити такі висновки.

1. Нові статистичні дані дають змогу з'ясувати особливості світового дослідницького простору, його основних структурних складових різної модальності (найвпливовіших об'єднань країн, груп країн, секторів фінансування і виконання, фінансових й людських ресурсів).

2. Університетський сектор (у класифікації Фраскати) є важливим, однак далеко не домінуючим суб'єктом досліджень і розробок. Його частка в освоєних коштах на відповідну діяльність, зазвичай, не перевищує чверті. Найбільшою, якщо не розглядати Росію (9,8%), є роль університетів Європи, особливо Західної, зокрема ЄС, СК, Франції, Німеччини (у межах 18–26%), та найменшою – у країнах Східної Азії (Китаї, Кореї, Японії – 7–13%).

3. У світі 8 країн найбільше інвестують фінансових і людських ресурсів у дослідження і розробки, а саме: США, Китай, Японія, Німеччина, Корея, Франція, СК і Росія. 3-поміж цих країн США займають

проміжне положення за співвідношенням бізнесової та урядової ролі у фінансуванні (відповідно 1,7–1,8% та 0,73–0,76% ВВП), а також часткою університетського сектору в їх виконанні (14%). Зазначені топ-8 країн характеризуються вищими за пересічні шкільними і університетськими досягненнями за даними обстежень за Програмою міжнародного оцінювання учнів (PISA) у 2015 р. та згідно з міжнародним університетським рейтингом «Шанхайський» 2016 р.

4. Ураховуючи, що роль США найвагоміша у фінансовому забезпеченні світових досліджень і розробок (понад 27%), саме досвід цієї країни, її просторів вищої освіти і досліджень, заслуговує на першочергове системне вивчення. Зокрема, у США поширеним є самофінансування університетами досліджень і розробок, яке становить 3,3% від відповідних видатків у цій країні та 24,3% – у самій вищій школі. Це узгоджується з головним призначенням (місією) університетів – у першу чергу здійснювати освіту, а в другу – дослідження, а точніше – освіту на основі досліджень. Останнє підтверджується великою часткою федерального фінансування досліджень і розробок у вищій освіті США (понад 55%) та домінуванням у ній фундаментальних досліджень (близько 60%). Натомість питома вага бізнесу у видатках на відповідну університетську діяльність у США не перевищує 5–6%.

5. Загалом у США діє стійка тенденція зростання ролі бізнесу у фінансуванні досліджень і розробок у процесі дослідницько-інноваційного розвитку економіки. Водночас американські університети поступаються європейським за часткою видатків на дослідження і розробки в їхніх бюджетах (пересічно 11% у США і близько 30% у 22 країнах ЄС, що є членами Організації економічного співробітництва та розвитку).

6. В Україні на сектор вищої освіти в національному дослідницькому просторі у 2015 р. припадало 5,3% освоєних видатків, відповідне самофінансування університетів

становило 0,04%, видатки на дослідження і розробки в бюджетах цих закладів у середньому не перевищували 3%. Загалом останніми роками цей простір в Україні через недофінансування занепадав. На його підтримку у 2015 р. спрямовано лише 0,62% ВВП, у тому числі 0,21% (0,16% у 2016 р.) з державного бюджету. Ці національні показники не відповідають світовій, європейській практиці та досвіду багатьох країн щодо розвитку досліджень і розробок.

7. Стосовно підвищення ролі української університетської науки, то передумовою цього виступає подолання подрібненості та розпорошеності мережі закладів вищої освіти, їхнє укрупнення та концен-

трація відповідних фінансових, людських, матеріально-технічних ресурсів з метою посилення інституційної дослідницько-інноваційної спроможності. Твердження, що університети повинні мати розвинуті дослідження і розробки, не означає, що сфера досліджень і розробок має переважно зосереджуватися саме в університетах.

8. Стратегія реформування національного дослідницького простору в Україні повинна враховувати особливості розвитку світового дослідницького простору, насамперед США, а також історично близькі до вітчизняних моделі організації і державної підтримки науки і вищої освіти Німеччини, Франції, інших європейських країн.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про вищу освіту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.

2. Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/848-19>.

3. **Луговий В. І.** Де взяти гроші на науку бідному університету в небагатій країні? (роздуми дослідника та вболівальника вищої освіти і науки) / В. І. Луговий // Освіта : Всеукраїнський громадсько-політичний тижневик. – 2014. – 5–12 листопада (№ 47). – С. 6–7.

4. **Луговий В. І.** Дослідження в університетах, навчання в академіях: шлях до інтеграції освіти і науки / В. І. Луговий, О. М. Слюсаренко, Ж. В. Таланова // Педагогіка і психологія / Вісник НАПН України. – 2015. – № 4. – С. 11–21.

5. **Луговий В. І.** Університети та академії: фундаментальні інститути світового освітньо-наукового простору / В. І. Луговий, О. М. Слюсаренко, Ж. В. Таланова // Вища освіта України : теоретичний та науково-методичний часопис. – № 3. Додаток 1 : Інтеграція вищої освіти і науки. – К., 2015. – С. 150–159.

6. Найкращі рішення приймаються на засадах здорового глузду і позитивного досвіду (інтерв'ю з академіком НАН України А. Г. Загороднім) / Розмову вела О. Мележик // Вісник Національної академії наук України : щомісячний загальнонауковий журнал. – 2016. – № 3. – С. 3–10.

7. Наукова та інноваційна діяльність в Україні: 2015 : статистичний збірник / Державна служба статистики України ; відп. за вип. О. О. Кармазіна. – К. : ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2016. – 258 с.

8. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / Авшенюк Н. М., Кре-

REFERENCES

1. Law of Ukraine "On Higher Education" [Electronic resource]. – Access mode : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.

2. The Law of Ukraine "On Scientific and Scientific and Technical Activity" [Electronic resource]. – Access mode : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/848-19>.

3. **Lugovyy V. I.** Where to Get Money for Science at Poor University in a Not Rich Country? (Meditation of Researcher and Supporter of Higher Education) / V. I. Lugovyy // Education: Ukrainian public and political weekly. – 2014. – November, 5–12 (№ 47). – P. 6–7.

4. **Lugovyy V. I.** Research at Universities, Learning at Academies: The Path to integration Education and Science / V. I. Lugovyy, O. M. Slyusarenko, Zh. V. Talanova // Pedagogy and Psychology / Bulletin of NAPS of Ukraine. – 2015. – № 4. – P. 11–21.

5. **Lugovyy V. I.** Universities and Academies: The Fundamental Institutions of Global Educational and Scientific Area / V. I. Lugovyy, O. M. Slyusarenko, Zh. V. Talanova // Higher Education of Ukraine: Theoretical and Science and Methodical Magazine. – № 3. Annex 1: Integration of Higher Education and Science. – Kyiv, 2015. – P. 150–159.

6. The Best Decisions are Made on the Basis of Common Sense and Positive Experience (Interview with Academician of NAS of Ukraine A. G. Zagorodny) / The conversation led O. Melezhyk // Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine : General Scientific Monthly Journal. – 2016. – № 3. – P. 3–10.

7. Research and Innovation in Ukraine: 2015 : Statistical Digest / State Statistics Service of Ukraine; Ed. by Vol. A. A. Karmazina. – K. : SI "Information and Analytical Agency", 2016. – 258 p.

8. The National Report on the State and Prospects of Development of Education in Ukraine / Avshenyuk N. M., Kremen V. G., Lugovyy V. I., Talanova Zh. V. et al. / National Academy of Educational

мень В. Г., Луговий В. І., Таланова Ж. В. та ін. / Нац. акад. пед. наук України ; [редкол. : В. Г. Кремень (голова), В. І. Луговий (заст. голови), А. М. Гуржій (заст. голови), О. Я. Савченко (заст. голови)] ; за заг. ред. В. Г. Кременя. – К. : Педагогічна думка, 2016. – 448 с. – Бібліогр. : с. 21. – (До 25-річчя незалежності України).

9. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2016/17 навчального року: статистичний бюлетень / Державна служба статистики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

10. **Слюсаренко О. М.** Розвиток найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації: монографія / О. М. Слюсаренко. – К. : Пріоритети, 2015. – 384 с.

11. **Смілянська А.** Повернути науку до вишів / А. Смілянська // Голос України. – 2016. – 18 лист. (№ 220). – С. 3.

12. **Таланова Ж. В.** Докторська підготовка у світі та Україні : монографія / Ж. В. Таланова. – К. : Міленіум, 2010. – 476 с.

Sciences of Ukraine ; [Ed. Staff: V. G. Kremen (chairman), V. I. Lugovyy (dep. chairman), A. M. Gurzhiy (dep. chairman), O. Ya. Savchenko (dep. chairman)]; for the General. Ed. V. G. Kremen. – Kyiv : Pedagogical Thought. – 2016. – 448 p. – Ref. : P. 21. – (To the 25th anniversary of Ukraine's independence).

9. Key Indicators of Higher Educational Institutions of Ukraine at the Beginning of the Academic Year 2016/17: Statistical Digest / State Statistics Service of Ukraine [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

10. **Slyusarenko O. M.** The Development of the Highest University Potential under Globalization: Monography / O. M. Slyusarenko. – K. : Prioritytety. – 2015. – 384 p.

11. **Smilians'ka A.** Turn Science to Universities / A. Smilians'ka // Voice of Ukraine. – 2016. – November, 18 (№ 220). – P. 3.

12. **Talanova Zh. V.** Doctoral Training in the World and Ukraine: Monography / Zh. V. Talanova. – K. : Milenium. – 2010. – 476 p.

13. Education at a Glance 2016: OECD Indicators [Electronic resource]. – URL: <https://www.oecd.org/education/education-at-a-glance-19991487.htm>.

14. Frascati Manual 2015: Guidelines for Collecting and Reporting Data on Research and Experimental Development, The Measurement of Scientific, Technological and Innovation Activities, OECD Publishing, Paris, 2015 [Electronic resource]. – URL : <http://dx.doi.org/10.1787/9789264239012-en>.

15. Human Development Report 2013. The Rise of the South. Human Progress in a Diverse World [Electronic resource]. – URL : <http://hdr.undp.org/en/2013-report>.

16. Human Development Report 2015. Work for Human Development [Electronic resource]. – URL: <http://hdr.undp.org/en/2015-report>.

17. Main Science and Technology Indicators. Volume 2016 Issue 1, OECD Publishing [Electronic resource]. – URL : <http://dx.doi.org/10.1787/msti-v2016-1-en>.

18. PISA 2015 Results in Focus [Electronic resource]. – URL : <https://www.oecd.org/pisa/pisa-2015-results-in-focus.pdf>.

19. Science & Engineering Indicators 2016 / National Science Board [Electronic resource]. – URL : <http://www.nsf.gov/statistics/seind16/index.cfm/digest/global.htm>.

20. Table 1. Higher education R&D expenditures, by source of funds and R&D field: FYs 1953–2015 [Electronic resource]. – URL : https://ncesdata.nsf.gov/herd/2015/html/HERD2015_DST_01.html.

21. The Academic Ranking of World Universities. Shanghai Jiao Tong University in China. [Electronic resource]. – URL : <http://www.arwu.org/>.

22. The International Academy of the Sciences (AIS). [Electronic resource]. – URL : <http://www.ais-sanmarino.org/respondoj/en.respondoj.resp.html>.

Анатолій ЩЕДРІН

Доктор наук з культурології, кандидат філософських наук, професор кафедри філософії та політології, Харківська державна академія культури

Ключові слова: позаземний розум, культурний універсум, концептуальний кластер, філософія, філософія освіти, логіка, методологія пізнання.

Розглянуто еволюцію концепцій позаземного розуму та їх експлікації в універсумі культури, їх дисциплінарні виміри, філософсько-освітній потенціал, місце в контексті філософії освіти. Сферами обговорення проблеми «СЕТІ – SETI», шляхів її вирішення та можливих наслідків для людства є філософія, філософія культури, культурологія, логіка та методологія наукового пізнання, релігієзнавство. Соціокультурна методологія дослідження розкриває місце уявлень про позаземний розум у культурному та освітньому універсумі епохи постмодерну, їх роль в усвідомленні суб'єктності людства.

УДК 130.121:52+[130.125+37.016]-029:1

КОНЦЕПЦІЇ ПОЗАЗЕМНОГО РОЗУМУ В КУЛЬТУРНОМУ УНІВЕРСУМІ СЬОГОДЕННЯ: ФІЛОСОФСЬКО- ОСВІТНІ ВИМІРИ

© Щедрін А., 2017

Актуальність і постановка проблеми. Протягом історії людства уявлення про Інший, **позалюдський розум (ПлР)** набули характеру універсалії культури, яка відіграє суттєву роль у культуротворчих процесах різних епох, надавала змогу поглиблювати усвідомлення себе, власного місця у Світі, відіграла роль **космо-онтологічного дзеркала людини**. На кожному етапі розвитку культури ідеї та образи ПлР набували різних, іноді контрадикційних щодо одна до одної форм. У культурному універсумі різноякісні, різноспрямовані уявлення, концепції, образи щодо буття ПлР, стосунків людства з ним сформувалися у рухливий, поліморфний, динамічний **світоглядний, концептуальний кластер (СКК)**, хронотоп якого СКК – ПлР сягає в Архаїку [12]. Становлення **техногенної цивілізації** зумовило якісну трансформацію субстратних, комунікативних засад усього універсуму культури, а отже, і СКК – ПлР як його органічної частини. Домінантою його функціонування стає наука, яка зумовлює не тільки його морфологію, але й соціокультурну визначеність, динаміку розвитку.

У другій половині ХХ ст. проблема буття ПлР у формі наукових уявлень про позаземний розум (**ПР**) трансформувалася у конкретно наукову – проблему пошуку позаземних цивілізацій (**ПЦ**) і встанов-

лення зв'язку з ними (**проблема «СЕТІ – СЕТІ»**; від Communication with (Search for...) Extraterrestrial Intelligence – зв'язок з позаземним розумом; пошук позаземного розуму). Обговорення проблеми «СЕТІ – СЕТІ» викликає стійкий інтерес і в навчально-педагогічному процесі, на всіх його рівнях і в різних формах. Зокрема, обговорення – на теоретичних семінарах кафедри філософії, на наукових конференціях різного рівня, у студентських аудиторіях – як на лекціях, так і на семінарських заняттях з філософії, соціології, релігієзнавства, у спецкурсах. Також накопичений значний досвід з викладання природничо-наукових аспектів астробіології, біоастрономії.

Аналіз наукових праць, присвячених розв'язанню проблеми. Актуалізація освітнього потенціалу проблеми «СЕТІ – СЕТІ» спирається на широке коло здобутків природничо-наукових, технічних, соціогуманітарних наук. Сучасне розуміння проблеми ПЦ, важливе для аналізу її освітнього потенціалу, склалося у стійкому науковому співтоваристві, що динамічно розвивається з кінця 1950-х років. До його складу ввійшли, насамперед, професійні астрономи. У монографіях, статтях, інтерв'ю М. Кардашова, Л. Гінділіса, Ю. Єфремова, О. Лескова, І. Шкловського та ін., а потім у роботах О. Архипова, О. Зайцева, Ю. Мазора, О. Панова, А. Пугача, Г. Рудницького, В. Сурдіна, А. Черепашука і А. Черніна, К. Чурюмова, В. Шварцмана, С. Язева та ін. Формування радіоастрономічної парадигми відбувалося працями плеяди західних учених – Дж. Кокконі (G. Cocconi) і Ф. Моррісона (Ph. Morrison), Р. Брейсуела (R. Bracewell), Ф. Дрейка (F. Drake), К. Сагана (C. Sagan), С. фон Хорнера (S. von Hoerner), Джіл Тартер (J. Tarter) та ін. Філософсько-світоглядні засади постановки проблеми сформульовані в роботах філософів, культурологів, соціологів, психологів та інших представників соціогуманітарних наук – це роботи О. Базалука, В. Казютинського, С. Кримського, В. Лефевра, Е. Маркаряна, А. Назаретяна, В. Рубцова, В. Стьопіна, А. Урсула, Є. Фаддєєва, В. Шейка та ін.

Мета статті. Соціокультурна легітимація проблеми пошуку ПЦ у конкретному техніко-технологічному вимірі, поява низки «СЕТІ-», «СЕТІ-технологій» сприяла вияву в ній і нових соціально-філософських, методологічних, аксіологічних, етичних тощо вимірів. Дослідження одного з них – **філософсько-освітнього механізму його експлікації в універсумі культури сьогодення** є метою статті. Дослідження зазначеної проблеми є також напрямом розвитку філософії освіти, що має на меті залучення досягнень «науки переднього краю» у навчально-виховний процес вищої школи.

Виклад основного матеріалу

Філософія та проблема «СЕТІ – СЕТІ»: експлікації у навчально-педагогічному процесі. Як зазначалося, СКК – ПЛР являє собою багатовимірну, складно організовану й структуровану цілісність в універсумі культур, функціонально винятково важливу для самоусвідомлення людських спільнот, а згодом і суб'єктності людства в цілому. Дослідження генези проблеми **Іншого розуму (ІР)**, етапи набуття нею сучасної форми дозволяють з'ясувати механізми формування самого універсуму культури, його динаміки, процесу постійного, крок за кроком, поглиблення самоусвідомлення людини, її розуміння власного місця і перспектив у Всесвіті.

Проблема ПР, соціокультурні експлікації формоутворень, що входять до складу СКК – ПЛР, її буття в культурному універсумі надали уявленням про ПЛР – ІР статусу універсалії культури. Набуття зазначеного статусу не в останню чергу зумовлене тим, що людський розум протягом усієї історії свого становлення й подальшої еволюції перебуває у стані певної **«онтологічної самотності»**. Він відомий нам (якщо залишити осторонь широкий спектр культурних форм, у яких відбувалося імагінативне конструювання людством форм ІР як «онтологічного дзеркала» протягом всієї попередньої історії людства) у єдиному екземплярі – як саме **людський розум**.

Пошук «реперних точок» для подолання **«онтологічної самотності»** людини, людського розуму, має історико-філософську складову; вона є елементом як **базо-**

вого курсу філософії, так і поглиблених **історико-філософських штудій**. Бо кожний історичний тип філософії відігравав власну роль як у філіації уявлень про людину і водночас про тих, що мали перебувати «по той бік» Космічного Дзеркала.

Сама постановка проблеми ІР, її раціоналізація безпосередньо відбивають складання соціокультурних передумов **техногенної цивілізації**. На першому етапі модернізації традиційних суспільств вона органічно пов'язується з атомістичними уявленнями Античності. У контексті античної моделі світу (атомізм; «слабкий негеоцентризм»), однією із світоглядних доміант якої була натурфілософія, формується секулярна ідея локалізації буття ІР, пов'язаного з іншими небесними тілами; в її контексті виникають концепти множинності світів (**МС**), множинності населених світів (**МНС**) і нетеїстичного ПР. Натурфілософія Античності починає формувати елементи кластеру СКК – ПЛР, які не тільки визначають еволюцію проблеми буття ІР у культурному універсумі наступних епох, але й тим чи іншим чином визначають місце людини у Світі Світів, а в подальшому проблеми «СЕТІ – SETI» у її сучасному вигляді [10; 11]. Ця проблематика має бути врахована в базовому курсі філософії.

Від часів Відродження знову набуває прискорення складний і суперечливий процес виникнення, відтворення, трансляції поряд (і всупереч) з теїстичною (християнською) моделлю ІР, філософських, натурфілософських, натуралістичних, наукових концепцій, **секулярних** за своєю спрямованістю і змістом, які **затверджували ідею МНС у культурному універсумі**, розглядали Землю, людство як одне з багатьох вогнищ розуму у Всесвіті. Індикативною у зазначеному аспекті була творчість Б. Фонтенеля (1657–1757), яка не тільки поєднувала дві епохи – Відродження і Просвітництво, але й легітимізувала (після трагедії Дж. Бруно) у європейському соціокультурному універсумі проблему МНС, вводила її у коло філософських, філософсько-релігійнознавчих штудій; її аналіз супроводжувався деконструкцією у культурному універсумі епохи провіденціалізму і телеологізму,

іморталізму тощо [6]. Концепція МНС, а також нетеїстичного ПР набула подальшого розвитку в філософсько-сатиричній повісті Вольтера «*Мікромегас*», де було змодельовано ситуацію **концептуального конфлікту, концептуального перевороту** [12, с. 99]. Він віддзеркалив потенційну ситуацію, цілком можливу при зіткненні людства з принципово новими просторово-часовими масштабами існування ІР. Контакт із ІР – ПР невідворотно змінює якість людства, перетворює його на відкриту систему, яка взаємодіє з навколишнім середовищем уже не тільки Землі, але й Космосу, з іншими суб'єктами галактичного соціокультурного простору з можливою різною космоонтологічною природою.

Проблема «СЕТІ – SETI» як складова СКК – ПЛР має не тільки онтологічну «складову», розвинуті історико-філософські виміри; вона виконує «внутрішню інтегративну» функцію щодо дисциплінарного змісту самої філософії, бо вона безпосередньо торкається широкого кола проблем соціальної філософії, філософської антропології, теоретичної та практичної філософії, логіки та методології наукового пізнання, релігієзнавства. У контексті філософської картини світу складається можливість утворення синергії підходів потенційної «феноменології SETI», «герменевтики SETI» «логіки та методології SETI», «релігієзнавства SETI» тощо. Безпосередній вихід у навчально-виховний процес має і «зовнішню інтегративну» функція проблеми «СЕТІ – SETI». Філософія культури й культурологія, соціологія, глобалістика, яка перебуває у стані дисциплінарного самовизначення, набувають «SETI-вимірів». У контексті глобалістики зокрема висловлюється слушна думка про те, що контакт з «дружною» ПЦ надасть можливість людству як космічному суб'єкту «подолати вади техногенного шляху розвитку земної цивілізації» [8, с. 138]. Готовність до такого перебігу подій чималою мірою формується станом філософії освіти, її здатністю відповідати на виклики часу.

Філософсько-освітні штудії щодо проблем буття ПР – ПЦ мають методологічне значення у різних сферах гуманітарних

досліджень та практичної освітньої діяльності. Вони надають можливість усвідомити парадоксальну ситуацію, яка склалася на шляху вирішення проблеми «СЕТІ – SETI». Попри розширення роботи в сфері пошуків діяльності ПЦ, кола суб'єктів її проведення, вирішальних успіхів протягом майже шести десятиліть досягнуто не було, що відбилося у так званому **парадоксі Фермі**, або «астросоціологічному парадоксі» (**АсП**) [15]. У реально функціонуючій науковій картині світу (**НКС**) утворився «люфт Кримського» – розходження між теоретичними основоположеннями в засадах діючої НКС, з одного боку, і емпіричними фактами – з іншого [2]. АсП зафіксував: або наше розуміння природи, самого її образу, моделі, що функціонує у контексті НКС, які склалися у культурному універсумі протягом тривалого часу, або наші спостереження Всесвіту є неповними або зовсім хибними («розуміємо, але не бачимо»; «бачимо, але не розуміємо»). Виникнення АсП, ситуація інших концептуальних конфліктів, які виникли у вивченні природи неklasичною, постнеklasичною наукою, безпосередньо вплинули на архітектоніку, морфологію, динаміку культурного універсуму доби постмодерну, яка потребує осмислення у контексті філософії освіти. Вони сформували не тільки вектори практичного вирішення проблеми «СЕТІ – SETI», але перетворилися на джерело численних варіантів її ілюзорного вирішення. Нова ситуація в універсумі культури, зумовлена, з одного боку, утворенням ситуації постмодерну, а з іншого – специфікою постнеklasичної науки, створила необхідність залучення до вивчення проблеми «СЕТІ – SETI» **соціокультурної методології**. На користь цього свідчили міркування представників «двох культур», про які переконливо в свій час говорив Ч. П. Сноу, як астрономів, безпосередньо залучених до вирішення проблем SETI, так і гуманітаріїв.

Філософія культури та культурологія проблеми «СЕТІ – SETI». АсП у «слабкій» формі був позначений ще Б. Фонтенелем, який слушно поставив питання про те, чому, власне, виходячи з ідеї МНС, ми не

бачимо на Землі мешканців Місяця, якщо вони там існують? Загострення АсП, яке парадоксальним чином стає зворотним боком формування **радіоастрономічної парадигми пошуків ПЦ** (про що далі), цілком логічно підводило до думки про те, що сигнали ПЦ нами вже приймаються. Молодий, філософськи підготовлений астроном, астрофізик В. Ф. Шварцман розробив оригінальну спеціальну апаратуру – багатоканальний аналізатор наносекундних (10^{-9} с) змін яскравості, яка дозволяла виявляти або вузькополосні лазерні сигнали ПЦ, або дуже короткі світлові імпульси в оптичному діапазоні. Водночас він запропонував і аргументував тезу, яка виявилася якщо не зовсім «чужою», то принаймні «нерідною» для багатьох колег, що входили до складу «SETI-співтовариства» у 70–80-ті роки ХХ ст. В.Ф. Шварцман стверджував, що розуміння якихось космічних сигналів як цілеспрямованих передач можливе лише при використанні надбань усієї людської культури, а не тільки науки. Важливим напрямом щодо розбудови майбутньої **герменевтики SETI** була думка про те, що разом Контакт з ПР є такі сталі та багаторівневі компоненти культури, як мистецтво й гра [7]. Підтримка з боку філософів пропозицій В.Ф. Шварцмана змінити ситуацію тривалий час не мала змоги [11]. Але якщо проблему IP – ПР пропонувалося розглядати не як суто приналежну до астрономії, астрофізики, космології, а до **всієї культури**, то залучення філософсько-культурологічної, соціокультурної методології до її вивчення легітимізувалося. Воно стає не тільки виправданим, але й конче необхідним, у тому числі і в навчальному процесі, як важливий елемент філософії освіти, для розуміння тих парадоксальних ситуацій, які виникли у культурному універсумі сьогодення.

Звертаючись до культурних реалій переходу від Архаїки до перших локальних цивілізацій Стародавності в контексті культурології, історії та теорії культури, слід зазначити ускладнення відносин **традиція / інновація**, раціональне / ірраціональне у тлумаченні проблеми IP, форм його буття в Універсумі. У культурному універсумі формується надзвичайно потужний тренд,

який має далекодію щодо наступних епох. З одного боку, у культурі традиційного суспільства спостерігається (іноді в культурному андеграунді) відтворення, збереження, подальший розвиток, трансляція уявлень про IP – П_лP, притаманних Архаїці, їх експлікації у тих або інших формах – теїстичних, містико-теїстичних, окультних тощо – у новий культурний контекст [9, с. 274–276]. З іншого боку, в осмисленні проблеми IP міцніє сегмент раціоналізованих концепцій, пов'язаних з розвитком протонаукових, а згодом і наукових знань.

Дивергенція світоглядних формоутворень, культурних практик, у центрі яких перебуває проблема IP – П_лP – ПР, в універсумі культури Середніх віків, Відродження прискорюється. У європейській культурі носієм окультно-теїстичного типу уявлень про IP був, зокрема, Джон Ді (John Dee (1527–1609)), суперечлива постать якого привертає увагу сучасних дослідників [1]. Дж. Ді, судячи з його щоденників, проводив сеанси ясновачення і контактував з допомогою «чорного дзеркала» з позаземними сутностями. І якщо сегмент раціоналізованих концепцій IP – П_лP – ПР досить докладно вивчений історією філософії, філософією науки, академічним релігієзнавством, то другий (теїстичний, окультно-теїстичний тип уявлень про ПР) ще потребує вивчення. Криза першої наукової парадигми пошуків ПЦ наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. знову актуалізувала їх в універсумі культури постмодерну – латентного антропоцентризму (що ставить під сумнів необхідність пошуку ПЦ узагалі), нового пантеїзму (природничо-науковою підставою якого є антропний принцип у сучасній космології у його «сильній» формі, а однією із соціокультурних експлікацій – теза про «Бога, що відкривається науково» [3]. Відтворення релігійних, окультно-релігійних, езотеричних концепцій, інші варіанти «ожилого в культурі» спостерігається не тільки у традиційних, але й постмодернових формах сучасного «духобачення» – «контактерства», «ченнелігу» (від англ. channel – «канал»), вшанування «Книги Урантії» тощо [14].

Уявлення про IP – П_лP – ПР трансформувалися в культурі Модерну в проблему «СЕТІ – SETI» і перетворилися на індикатор її саєнтифікації. Але наукові підходи до формулювання її змісту, шляхів вирішення, не змогли остаточно зневілювати не тільки натурфілософські, але й теологічні, езотеричні форми, які були домінантами на попередніх стадіях розвитку культури [4]. Згодом еволюція проблеми буття IP в універсумі культури доби постмодерну набуває форми СКК – П_лP, граничні підстави якого губляться в глибинах **міфологічного світогляду**, притаманній архаїчній культурі **моделі світу**, а раціоналізовані підходи «СЕТІ – SETI» стають його елементом, способом самовизначення окремого соціуму, а потім і людства в цілому, **демаркації антропологічної межі** культурного універсуму плинної епохи.

Однак у різноманітних моделях світу, що домінують у традиційному суспільстві, раціоналізовані ідеї ПР, усвідомлення зв'язку можливості його буття з іншими астрономічними об'єктами за межами Землі **не могли набути парадигмально-го характеру**. Цей процес стає визначальним пізніше, з прискоренням становлення техногенної цивілізації, з освоєнням принципово нових технологій, що виходили за межі механічних, створених у добу промислової революції. У 1959–1971 рр. формується **радіоастрономічна парадигма пошуку** ПЦ, становлення якої відбувається у секуляризованому соціокультурному просторі середини ХХ в.; тут впливом теїстичних, окультно-теїстичних концепцій ПР можна було практично знехатити [5].

Генеza і еволюція проблеми «СЕТІ – SETI» як елементу і водночас етапу трансформації СКК – П_лP у культурі Модерну, яка багато в чому визначила культурний ландшафт епохи, зазнала впливу з боку не тільки науково-технічних набутоків чергового етапу становлення техногенної цивілізації, але й **образно-художнього освоєння світу**; варто згадати, що провідні «батьки-засновники» самого проекту «СЕТІ – SETI» були авторами науково-фантастичних творів на зазначену тему. Це дозволило розши-

рити вплив на культуротворчі процеси, що відбуваються в культурному універсумі зрілого Модерну, а потім і постмодерну.

Філософсько-культурологічний підхід надає можливість виявити певні парадокси буття проблеми «CETI – SETI» в універсумі культури постмодерну, зумовлені природою СКК – Пл – зокрема, її **міфологізацією**. Попри тривале розповсюдження уявлення про міф як досить спрощену систему образно-емоційного сприйняття світу, слід зазначити хибність таких уявлень. Складна, динамічна впорядкованість традиційного міфу зумовлює його поліфункціональність, забезпечує соціокультурну «далекодію» у наступних епохах розвитку культури, можливість виникнення ситуацій «вторинних реміфологізацій» соціокультурного простору, який є «чужим» щодо міфу як такого. Зазначені процеси безпосередньо визначають постановку проблеми ІР доби постмодерну. Тому феноменами сучасної культури є **девіантні, квазінаукові форми** осягнення проблеми «CETI – SETI», скажімо, уфологія, еніологія, «теорія стародавньої астронавтики» тощо, які виникають на кордонах міфу і науки, що перебуває у кризовому стані.

Логіка та методологія наукового пізнання і проблема «CETI – SETI». Як свідчить досвід, викладання логіки надає змогу звернутися до логіко-методологічних підстав проблеми «CETI – SETI», з одного боку, а з іншого – розширити і збагатити емпіричні підстави логічного дискурсу, культури мислення. Перехід від передісторії до історії цієї проблеми, від донаукової, переднаукової і власне наукової стадій розвитку актуалізує, здавалося б, переборений методологічний конфлікт двох програм, головних напрямів у розвитку логіки – **індуктивізму** й **дедуктивізму**. Дійсно, обговорення різних моделей буття ПЦ, яке відбувається на представницьких конференціях з проблем «CETI – SETI», окреслює гіпотетико-індуктивний шлях побудови («поелементний» аналіз проблеми буття ПР – ПЦ з подальшим синтезом у різних інтерпретаціях так званої «формули Дрейка», або «рівняння Дрейка») і гіпотетико-дедуктивний («виведення» можливої феноменології буття ПР –

ПЦ у Всесвіті із загальнофілософських, загальнокультурних універсалій) [5]. Окрім того, аналіз актуального стану філософсько-логічних досліджень проблеми «CETI – SETI» відкриває можливість залучення до вивчення неklasичних логік – фрактальної, імагінативної тощо.

Сучасне обговорення проблеми буття ПР – ПЦ, пошуки каналів установлення контактів з ним виявили суттєві зрушення щодо самої структури її дослідження у **контексті логіки та методології наукового пізнання**. У контексті класичного природознавства і філософії обговорення проблеми буття ПР мало **дисциплінарний характер**. В обговоренні проблеми «CETI – SETI», що розпочалося астрономами, астрофізиками, космологами, біологами, антропологами, представниками інших наук, яскраво проглянув її **міждисциплінарний характер** [5]. Обговорення проблеми «CETI – SETI» у соціокультурному просторі постмодерну виразно позначило перехід від дисциплінарно організованої класичної і міждисциплінарної неklasичної організації науки до **кластерної**, яка є притаманною постнеklasичним науковим дослідженням. Її осмислення може стати одним із напрямів розвитку філософії освіти в культурному універсумі сьогодення.

Кластерна природа осмислення буття ІР у культурному універсумі спрямована на пошук метаантропологічних вимірів буття розуму у Всесвіті [14]. Протягом другої половини ХХ ст. у контексті функціонуючої НКС відбувається тривалий, у край складний процес трансформації філософської концепції ПР у конкретно наукові уявлення про ПЦ, методіку і методологію їх пошуків у Всесвіті, визначення каналів зв'язку з ними. Набуття операційної спрямованості, своєю чергою, виявило архітектоніку СКК – ПлР у культурному універсумі, його певну систему, елементний склад, які мають виключно велике філософсько-світоглядне, евристичне «навантаження»: **«ІР – ПлР – МС – ПР (МС, МНС) – ПЦ – CETI – SETI – METI... – ...C*ETI»** [12; 14]. Її чинники, елементи, що мають певний хронотоп соціокультурного буття (зокрема, ПлР, МС, МНС, CETI, SETI), є «підпроблеми», які виникають у

контексті різних культурних практик, на різних етапах розвитку науки.

Архітектоніка СКК – ПЛР є принципово відкритою; спроби передачі міжзоряних послань від людства ймовірним розумним істотам за межами Сонячної системи надали проблемі «СЕТІ – SETI» нового виміру, а СКК – ПЛР – нового елементу «**МЕТІ**» (від англ. Messaging to Extra-Terrestrial Intelligence – послання позаземному розуму). Ці спроби розпочалися з 1974 р., коли з обсерваторії Аресибо було спрямовано радіопослання («*Послання Аресибо*») до кульового зоряного скупчення М13. Непомітно для сучасників людство *вперше свідомо заявило про себе як про космічний суб'єкт* [10]. Урешті-решт, успіх в реалізації проекту «СЕТІ – SETI» означатиме повернення до старого скорочення на новому рівні і з принципово новим змістом – *С*ЕТІ* (від англ. Contact with ExtraTerrestrial Intelligence – контакт з позаземними цивілізаціями). Певний розрив « – *МЕТІ*... – ...*С*ЕТІ*» позначає невизначеність того часового інтервалу (а отже, появу нових елементів у структурі СКК – ПЛР, можливо і докорінної зміни всієї його архітектоніки), який може розділяти початок робіт у зазначеній сфері і набуття реального успіху, що матиме доленосне значення не тільки для самовизначення людства, набуття ним нової суб'єктності, але й для всього його подальшого розвитку. Слід зазначити, що МЕТІ-діяльність є водночас джерелом ризиків і, відповідно, фобій, які виникають у культурному універсумі доби постмодерну і потребують уваги з боку **соціальної психології**.

Висновки та рекомендації. Отже, обговорення проблеми буття ПР – ПЦ, зміс-

товних експлікацій в універсумі культури окремих елементів СКК – ПЛР має не тільки дисциплінарні виміри, але й неабиякий філософсько-освітній потенціал. Він потребує уваги в контексті становлення філософії освіти як напрямку філософсько-гуманітарних досліджень. Цей потенціал виявляється не тільки в світоглядній, але й фаховій підготовці бакалаврів, магістрів, а відтепер і докторів філософії, не тільки через навчальні курси соціально-гуманітарних, але й технічних дисциплін. Сферою обговорення проблеми ПР – ПЦ, шляхів її вирішення та можливих наслідків для людства є не тільки комплекс філософських дисциплін, культурології. Він поширюється на інші навчальні дисципліни, які не увійшли в проведений огляд, зокрема соціологію, соціальну психологію; філософську антропологію тощо. До обговорення світоглядних, методологічних підстав дослідження проблеми «СЕТІ – SETI», як конкретно-історичного елементу СКК – ПЛР у навчальному процесі, можливих напрямів її вирішення, форм, змісту, можуть бути залучені спецкурси, значення яких зростає. Розгляд філософсько-освітніх вимірів строкатих уявлень про інший, позалюдський розум, що являють собою структуровану цілісність, свідчить про їх винятково важливу роль для усвідомлення суб'єктності людства в культурному універсумі різних епох. Дослідження проблеми ПР, процесу набуття нею сучасної форми з'ясовують не тільки механізми культуротворчості, які детермінують зміну концепцій позаземного розуму в системі культурного універсуму; синергійний ефект їх взаємодії поглиблює самоусвідомлення людини, розуміння власного місця і перспектив у Всесвіті.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Величко Ф.** Джон Ди – ученый, мистик и маг / Ф. Величко // Наука и религия. – 2001. – № 4. – С. 44–45.
2. **Крымский С. Б.** Формы культурно-исторической опосредованности научного знания / С. Б. Крымский // Философские науки. – 1989. – № 7. – С. 63–65.
3. **Липунов В. М.** Научно открываемый Бог / В. М. Липунов // Успехи физических наук. – 2001. – Т. 171, №10. – С. 1155–1160.

REFERENCES

1. **Velichko F.** John Dee – a scientist, a mystic and magician / F. Velichko // Science and Religion. – 2001. – № 4. – P. 44–45.
2. **Crimsky S. B.** Forms of cultural and historical mediation of scientific knowledge / S. B. Crimsky // Philosophical sciences. – 1989. – № 7. – P. 63–65.
3. **Lipunov V. M.** Research discovered God / V. M. Lipunov // Successes of physical sciences. – 2001. – T. 171, №10. – P. 1155–1160.
4. Many of the worlds. The new universe,

4. Много миров. Новая Вселенная, взеземная жизнь и богословский подтекст : [сборник] : пер. с англ. / под. ред. С. Дж. Дика. – М. : АСТ : Астрель, 2007. – 224 с.
5. Проблема СЕТИ: (Связь с взеземными цивилизациями) // Труды конференции (5–11 сент. 1971 г. в Бюраконе) / под ред. С. А. Каплана. – М. : Мир, 1975. – 351 с. : ил.
6. **Фонтенель Б.** Рассуждения о религии, природе и разуме / Бернар Фонтенель ; отв. ред. тома и авт. вступит. статьи Х. Н. Момджян ; сост., пер., авт. примеч. и указ. имен С. Я. Шейнман-Топштейн. – М. : Мысль, 1979. – С. 68–171.
7. **Шварцман В. Ф.** Поиск взеземных цивилизаций – проблема астрофизики или культуры в целом? / В. Ф. Шварцман // Проблема поиска жизни во Вселенной. – М. : Наука, 1986. – С. 230–236.
8. **Шейко В. М.** Культура. Цивілізація. Глобалізація (кінець ХІХ – початок ХХІ ст.) : монографія : в 2 т. / В. М. Шейко. – Харків : Основа, 2001. – Т. 1. – 518 с.
9. **Щедрін А. Т.** «Вторинна» міфотворчість як соціокультурний феномен: (проблеми релігієзнавчо-культурологічного аналізу) : монографія / А. Т. Щедрін ; Харк. держ. акад. культури. – Харків : ХДАК, 2007. – 430 с.
10. **Щедрін А. Т.** Проблема «СЕТІ – СЕТИ» как индикатор формирования субъектности человечества / А. Т. Щедрін // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. № 1142. Серія : Теорія культури та філософія науки. Вип. 52. – Х., 2014. – С. 119–127.
11. **Щедрін А. Т.** Социокультурные аспекты проблемы взеземных цивилизаций / А. Т. Щедрін // Диалектика и культура : тезисы докладов межвузовской науч. конф. (ноябрь 1991 г.). – Пермь, 1991. – С. 111–112.
12. **Щедрін А. Т.** Философско-антропологические измерения проблемы исследования экзопланет в контексте современной культуры: диалог эпох / А. Т. Щедрін // Актуальні проблеми філософії та соціології. – 2016. – Вип. 13. – С. 98–101.
13. **Щедрін А. Т.** Философско-антропологические аспекты проблемы поиска взеземных цивилизаций / А. Т. Щедрін // Антропологічні виміри філософських досліджень : зб. наук. праць. – Дніпропетровськ, 2013. – Вип. 3. – С. 30–42.
14. **Щедрін А. Т.** Ченнелінг: пошуки розуму у Всесвіті в контексті постмодернової релігійності (культурологічні виміри) // Міжнародний вісник. Культурологія, Філологія. Музикознавство. – К., 2013. – Вип. І (1). – С. 29–40.
- extraterrestrial life and theological overtones : [collection] : per. with Eng. / under. Ed. S.J. Dick. – M. : AST : Astrel, 2007. – 224 p.
5. The problem of SETI: (Communication with extraterrestrial civilizations) // Conference Proceedings (ed. 5-11 September 1971 in Byurakan) / ed. S. A Kaplan. – M. : Mir, 1975. – 351 p. : with silt.
6. **Fontenelle B.** Arguments about religion, nature and reason / Bernard Fontenelle ; Ans. Ed. volume and region. enter. Article X. N. Momjian ; Ed., Trans., Aut. Note. and the decree. name S. Y. Scheinman-Topshteyn. – M. : Thought, 1979. – P. 68–171.
7. **Shvartsman V. F.** Search for Extraterrestrial Intelligence – a problem in astrophysics, or culture in general? / V. F. Schwartzman // The problem of finding life in the universe. – M. : Nauka, 1986. – P. 230–236.
8. **Shejko V. M.** Culture. Civilization. Globalization (late XIX – early XXI century) : monograph : in 2 t. / V. M. Shejko. – Kharkov : Basis, 2001. – Vol. 1. – 518 p.
9. **Tshedrin A. T.** «Secondary» myth-making as a sociocultural phenomenon: (problems of religious studies-cultural analysis): monograms / A. T. Tshedrin; Hark. state. Acad. culture. – Kharkov : HDAK, 2007. – 430 p.
10. **Tshedrin A. T.** Problem «CETI – SETI» as an indicator of the formation of human subjectivity / A. T. Tshedrin // Journal of Kharkov National University V.N. Karazin. Number 1142 : Theory of Culture and Philosophy of Science. Vip. 52. – Kharkov, 2014. – P. 119–127.
11. **Tshedrin A. T.** Social and cultural aspects of the problem of extraterrestrial civilizations / A. T. Tshedrin // Dialectics and culture abstracts Interuniversity Scientific Conference (November 1991). – Perm, 1991. – P. 111–112.
12. **Tshedrin A. T.** Philosophical and anthropological measurements exoplanet research problems in the context of contemporary culture: dialogue of epochs / A. T. Tshedrin // Actual problems of philosophy and sociology. – 2016. – Vol. 13. – P. 98–101.
13. **Tshedrin A. T.** Philosophical and anthropological aspects of the problem of searching for extraterrestrial civilizations / A. T. Tshedrin // Anthropological dimensions of philosophical research : Collected Works. – Dnepropetrovsk, 2013. – Vol. 3. – P. 30–42.
14. **Tshedrin A. T.** Chennelinh: Searching for intelligence in the universe in the context of religion postmodernovoyi (cultural dimension) // International Journal. Cultural Studies, Philology. Musicology. – K., 2013. – Vol. I (1). – P. 29–40.

15. **Armstrong S.** Eternity in six hours: Intergalactic spreading of intelligent life and sharpening the Fermi paradox / S. Armstrong, A. Sandberg / Acta Astronautica (89). – 2013. – P. 1–13.

Іван СИЛАДІЙ

кандидат педагогічних наук, доцент,
здобувач НПУ імені М. П. Драгоманова

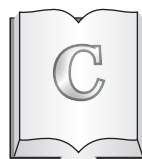
Ключові слова: людина, освіта, модернізація гуманітаризація освіти, демократизація освіти, інформатизація освіти.

Модернізація вітчизняної освіти спричинює нові виклики в системі підготовки людини до життя. Одночасно ці виклики зумовлені й процесами українського державотворення – утвердженням ринкових і демократичних відносин, становленням громадянського суспільства та політичної нації, відродженням національної культури тощо. Не меншою мірою виклики в системі освіти породжені кризовими явищами в економіці – збільшенням безробіття, падінням життєвого рівня людей, зростанням злочинності тощо. Крім того, лише ледь набувши національних контурів, українська освіта перебуває на шляху входження у багатонаціональний європейський простір. Вирішення пов'язаних з цим проблем потребує розгортання глибоких і розгалужених науково-педагогічних досліджень модернізаційних освітніх викликів.

УДК 17.023.36:316.422:37(477)

**НОВІ ТЕНДЕНЦІЇ
В РОЗВИТКУ
ВІТЧИЗНЯНОЇ
ОСВІТИ**

© Силадій І., 2017

учасна модернізація породжує нові тенденції в розвитку освіти. Серед них фахівці особливу увагу звертають на гуманітаризацію і фундаменталізацію освіти, її прагматизацію (насамперед формування поля бізнесосвіти), інформатизацію, демократизацію тощо. Одночасно під час дослідження модернізаційних процесів в освітній сфері слід зосередитися не тільки на кожному з них окремо, але й передбачити вивчення комплексних заходів, які можуть призвести до досягнення головної мети – реформування української освіти на шляху її входження до світової освітньої спільноти.

Серйозним позитивним імпульсом для розвитку освіти є затверджена урядом України концепція «Нова українська школа. Простір освітніх можливостей». Приділяючи посилену увагу дисциплінам фізико-математичного та природничого напрямів, ця концепція покладає завдання формування цілісної людини, особливо її реалістичного світогляду, а відтак – зосередження уваги на предметах гуманітарного циклу.

Під цим оглядом насамперед має розгортатися глибока гуманітаризація освіти як один з провідних векторів її розвит-

ку. Компетентнісний підхід та людиноцентристська парадигма освіти обумовлюють переорієнтацію освіти з потреб суспільства на потреби людини, на можливість опанувати досягнення світової та вітчизняної культури, вільно визначати власні світоглядні позиції і духовні цінності, розвивати творчі здібності. Цей поворот до людини як мети освіти підкріплювався цілою низкою встановлених законом принципів державної політики в галузі освіти, які свідчать про гуманізацію всього освітнього процесу, що полягає у створенні сприятливого для розвитку людини об'єктивного середовища здобуття освіти. Це гуманістична природа освіти, пріоритет загальнолюдських цінностей, вільного розвитку особистості, загальнодоступність, світський характер освіти, свобода і плюралізм, демократичні чинники управління освітою, автономність освітніх установ [12, с. 90].

Важливе місце в процесі гуманітаризації було відведено культурологічній підготовці. Культурологічна підготовка була визнана необхідною складовою вищої професійної освіти. Її завданням було навчити студента вмінню орієнтуватися в основних законодавчих актах і конкретно-історичних формах розгортання культури як сукупного продукту суспільного розвитку. Вона була покликана формувати світоглядний кругозір фахівця, виходячи не з жорстких ідеологічних настанов на соціальне протистояння і ізоляціонізм, а розкриваючи загальноісторичні закономірності становлення людської культури, сприяючи взаєморозумінню і продуктивному спілкуванню різних типів культур, навчаючи пошуку порозуміння та вміння співпрацювати. Як зазначає В.П. Андрущенко, університет і гуманізм, культура і людяність – поняття нероздільні. Без гуманізму і його носіїв – інтелігенції університетського рівня освіченості – суспільство існувати не може. Принаймні не може бути цивілізованим. В Україні, на жаль, гуманітарна освіта перебуває в занедбаному стані. Навіть в університетах освіта підпадає під вплив «технократизму» і «прагматизму». Це віддаляє

нас не лише від Європи, але й від усього цивілізованого світу, створює серйозну загрозу для фундаментальних цінностей [1, с. 4].

Важливою тенденцією в розвитку сучасної вітчизняної освіти є її прагматизація (особливо як формування поля бізнес-освіти). В Україні внаслідок реформи вищої освіти почало формуватися своєрідне ринкове середовище освіти, невід'ємними складовими якого стали економізм і комерціалізація, які потребують нових правил взаємодії, статусних та рольових взаємовідносин, ціннісно-нормативних стандартів. Тому не випадково в українському суспільстві розгорнулися наукові суперечки з приводу того, наскільки масштабними є дані процеси, у якій формі вони протікають та як позначаються на якості надання освітніх послуг. У світовій освітній практиці з'являються нові процеси та феномени, такі, як «підприємницький університет», «академічний капіталізм», «університет ринкового типу» тощо. Такі дослідники, як А. Грудзинський, М. Лукашенко, А. Смоленцева та деякі інші розглядають вищий навчальний заклад не стільки як соціокультурну структуру, а радше як організацію з виробництва послуг [7, с. 11].

Для України дуже важливо з усією серйозністю оцінити можливий вплив принципів ринкової економіки на сферу вищої освіти, що має поки малий досвід функціонування в умовах ринку і яка не має досвіду роботи в умовах реальної конкуренції. У свідомості людей продовжує домінувати твердження про значення освіти взагалі та вищої зокрема як про благо, але не як про товар, адже запровадження принципів ринку у вищу освіту впливає на визначення перспектив її розвитку. При цьому освіта давно несе в собі риси товару і чітко розмежувати ці дві складові вже неможливо. Тим не менш, у свідомості людей вища освіта не повинна стати товаром у більшій мірі, ніж благом [10, с. 11].

В умовах економічної кризи всі розвинені країни, у яких превалювало бюджетне фінансування системи професійної освіти, у тому числі вищої, зберегли (або навіть

збільшили) обсяги державних коштів на освіту. Посилено заходи з підтримки освітнього та/або студентського кредитування та його гарантування з боку держави, а також збереження пільгових ставок по кредитах. В Україні процес відбувається навпаки. Але треба розуміти, що широке залучення молоді в систему вищої та середньої професійної освіти на платній основі створює підвищений ризик в умовах економічної кризи. При скороченні доходів сімей або при втраті роботи студентів доведеться відраховувати. Особливо гостро дана проблема постане в багатьох провінційних вишах чи філіях столичних ВНЗ [6, с. 6]. При цьому різко скоротяться доходи самих навчальних закладів, що може призвести до кризи систему професійної освіти. Цей процес уже пішов і торкнувся навіть провідних вишів країни.

Комерціалізація системи освіти проявляється у диверсифікації джерел фінансування, варіативності, багаторівневості, створенні нових технологій навчання, виникненні нових освітніх форм, програм, посиленні мобільності студентів, збільшенні приватних інвестицій. В українському суспільстві значно поширена нова форма прояву комерціалізації, яка передбачає структурну перебудову ВНЗ у бізнес-структури, отримання прибутку від різних видів навчальної діяльності. Диверсифікація здійснюється на галузевому, регіональному та локальному рівнях і характеризується значним зростанням кількості недержавних вишів, стрімкому збільшенні ВНЗ фінансово-економічного і юридичного профілю. Але українська модель економізму і комерціалізації, яка реалізується у вищій освіті, суттєво відрізняється від американської та західноєвропейської, по-перше, спрямованістю на фінансову прибутковість, а не на економізацію інтелектуального прибутку; по-друге, консюмеризмом, своєрідним типом споживачької поведінки, яка забезпечує зростання доходності вищих навчальних закладів радше за рахунок різноманітних додаткових послуг, ніж за рахунок розробки і запровадження нау-

ково-дослідницьких та інженерно-консалтингових проектів та участі в міжнародних освітньо-економічних програмах; по-третє, наявністю корумповано-тіньових схем перерозподілу фінансових та матеріальних ресурсів під час підготовки та атестації науково-педагогічних кадрів для вищої школи і акредитації навчальних закладів [7, с. 16].

Не менш визначною тенденцією в розвитку сучасної української освіти є її інформатизація. Як один з провідних чинників соціальних змін сучасна, освіта безпосередньо пов'язана з інформаційними технологіями. Своєю чергою розвиток комп'ютерних технологій та Інтернет призвели до появи десятків нових видів діяльності та нових професій. Щорічно оновлюються (знецінюється, застаріває) від 10 до 20 % професійних знань. Американський футуролог Е. Тоффлер ще в 50-ті роки минулого століття попереджав про швидке старіння знань і необхідність довічного освітнього процесу, де традиційні лекції повинні поступитися місцем безлічі інтерактивних навчальних методик – від рольових ігор до комп'ютеризованих семінарів [8, с. 217]. Інформатизація освіти є тенденцією об'єктивною, а тому й невідворотною. Більше того, вона є стратегічним ресурсом розвитку освіти постіндустріального суспільства. Проблема в тому, що Україна повинна йти в інформаційний світ ще більш активно і прагматично, ніж західні чи східні університети. Водночас ми повинні наповнити цю ходу ґрунтовним психолого-педагогічним забезпеченням, практичним розрахунком і повноцінним педагогічним прогнозом. З використанням Інтернет технологій з'явилася можливість необмеженого і дуже дешевого тиражування навчальної інформації, швидкої та адресної її доставки. Навчання при цьому стає інтерактивним, зростає значення самостійної роботи тих, хто навчається, посилюється інтенсивність навчального процесу. Але є певні перешкоди та суперечності, які стоять на шляху впровадження Інтернет технологій у ВНЗ, а саме: застаріла матеріальна база; відсутність навчальної інформації,

втіленої в навчальний процес ВНЗ; невідготовленість викладачів до використання інформаційних технологій [1, с. 6].

Інтенсифікація інформаційних потоків, як один із головних чинників входження глобалізованого світу в еру інформаційного суспільства, відображає кризу класичної наукової парадигми. Остання виявляється у поширенні двох протилежних тенденцій сучасної науки – універсалізації та інтеграції знань з одного боку, та їх науково-технічної спеціалізації – з іншого. Виникає проблема надзвичайно швидкого поновлення знань та технологій у зв'язку з виявленням так званого «періоду напіврозпаду компетенції». У деяких науково-технічних галузях через декілька років спостерігається тенденція зниження удвічі рівня професійної компетентності фахівців, тому цей рівень має постійно підтримуватися [5, с. 254]. Не варто забувати також, що зараз століття інформаційних технологій і комп'ютерних програм. І, проводячи державну політику, потрібно користуватися цим як одним з основних інструментів правильного і здорового управління свідомістю людей, а також пропаганди різних культурних і моральних цінностей. Тому саме за допомогою інтернету (соціальні мережі, популярні сайти) необхідно масово впроваджувати ідеї здорового виховання і морально-етичного відновлення нашого суспільства [9, с. 126].

Зрештою, помітною тенденцією у розвитку сучасної вітчизняної освіти є її демократизація. Тенденції демократизації освіти дослідник Ю. В. Рарог, наприклад, убачає у декількох напрямках: децентралізація управління навчальними закладами, розвиток університетського самоврядування, підвищення суспільного статусу професорсько-викладацького складу, поширення впливу громадськості на освіту тощо [11, с. 61]. Можна стверджувати, що українська освіта рухається на шляху до демократизації, але всі перелічені параметри знаходяться ще в зародковому стані, а от народяться вони врешті-решт чи ні – залежить від виваженої та відповідної освітньої політики держави.

Зрозуміло, що всі перелічені тенденції також потребують розгалужених досліджень. «Модернізація навздогін» 1980–1990 рр. була покликана вивести вітчизняну освіту з системної кризи. Змістовно і за методами вона орієнтувалася на західні зразки, ліберальні цінності, пріоритет особистісного над колективним. Це повинно було допомогти подолати традиційні недоліки вітчизняної освіти (зайву академічність, споглядальність, відірваність від реальності). Як цільові настанови були обрані такі характеристики, як самостійність, активність, мобільність, формовані за допомогою посилення технологічної складової навчального процесу при скороченні загальногуманітарного компонента на основі компетентнісного й індивідуально-діяльнісного підходів [4].

Однак поставлені модернізацією цілі так і не були досягнуті. Більше того, за минулий, з початку реформування, період рівень освіченості випускників шкіл значно знизився. Технологізація освітнього процесу привела, з одного боку, до розширення діяльнісних умінь учнів, з іншого – до звуження загального кругозору, що проявляється на всіх рівнях освіти. Зважаючи на проблеми галузі, у системі вищої освіти найближчим часом очікується низка змін. Так, у лютому 2014 р. було обрано новий склад Міністерства освіти і науки України. Свого часу колишній міністр освіти С. Квіт оголосив план її реформування на 100 днів, згідно з яким пріоритетним напрямом діяльності нового керівництва МОН було підвищення ефективності, прозорості та публічності в роботі міністерства; децентралізація управління в освіті й забезпечення прав учасників навчального процесу; спрощення процедур ліцензування та акредитації ВНЗ (нострифікація атестатів і дипломів); прийняття нового закону України «Про вищу освіту»; відокремлення Вищої атестаційної комісії від Міністерства освіти і науки України; забезпечення прозорості вступної кампанії, підвищення ролі ЗНО; відновлення активної співпраці з міжнародними партнерами у сфе-

рі освітніх програм; створення бази міжнародних навчальних програм для ВНЗ і студентів [2].

Перебуваючи депутатом Верховної Ради України, Л. Гриневич, як Голова Комітету з питань науки та освіти, запропонувала для обговорення громадськості власні проекти, наприклад, план демонополізації освітніх реформ. Зокрема, стратегічну ціль у сфері вищої освіти й науки вона вбачає в створенні сучасної системи виробництва знань, технологій та інновацій, а основними завданнями – фінансовий та управлінський аудит системи управління освітою й наукою; скасування бюрократичних наказів МОН, позбавлених управлінського змісту, дебюрократизація звітності викладачів і вчителів; знищення корупції у сфері освіти; розбудова інституційного фундаменту; забезпечення академічної та фінансової автономії навчальних закладів, педагогічної свободи викладача; розвиток Національної рамки кваліфікацій; інтеграція академічної та університетської науки, зокрема, шляхом створення спільних дослідних підрозділів і поширення науково-викладацького сумісництва тощо [3].

Отже, можна зробити висновки, що глобалізація та інформатизація, як і входження України у європейський освітній простір, водночас є й загрозою і можливістю вдосконалення національної системи освіти. Головне завдання полягає у перешкоджанні загрозам та створенні сприятливих умов для позитивного впливу. Як відповіді викликам глобалізації пропонується розвиток національної ідеї освіти, зміст якої полягає у збереженні та примноженні національних освітніх традицій. Приєднання України до європейського освітнього простору базується на виконанні завдань Болонської декларації, сутність яких полягає у запровадженні загальноєвропейської моделі освіти у вітчизняний культурно-освітній простір, основою якого мають стати спільні фундаментальні принципи її функціонування. Проведений аналіз дозволяє дійти висновку, що модернізація системи освіти в Україні за умов сучасних глобалізаційних процесів спрямовується на розвиток фундаментальної науки, українських та світових культурних цінностей, громадянського суспільства, орієнтацію на ідеали демократії і гуманізму, які необхідні для існування та розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Андрущенко В.** Проблема входження української університетської освіти в європейський освітній простір / В. Андрущенко, І. Гамерська // Рідна школа. – 2012. – № 1–2. – С. 3–8.
2. **Галах В. В.** Реформування системи вищої освіти України (1991–2014): аналітичний огляд / В. В. Галах // Зб. наук. праць Нац. акад. пед. наук України [Електронний документ]. – Режим доступу : <http://www.dnpu.gov.ua/datas/upload/files/874676796.pdf>
3. **Гриневич Л.** План демонополізації освіти і науки [Електронний ресурс] / Л. Гриневич // Освітня політика: портал громадських експертів. – Режим доступу : <http://education-ua.org/ua/articles/218-plan-demonopolizatsiji-osviti-i-nauki>.
4. **Дорохова Т. С.** Ментальные противоречия отечественного образования / Т. С. Дорохова // Интернет-журнал: Проблемы современного образования [Электронный документ]. – 2014. – № 5. – С. 5–12. – Режим доступа : [isobr.uspu.ru/doki/article/785/Тезисы Дорохова.doc](http://isobr.uspu.ru/doki/article/785/Тезисы%20Дорохова.doc)
5. **Дубасениук О. А.** Модернізація системи освіти в Україні в умовах сучасних глобалізаційних процесів / О. А. Дубасениук // Освітні реформи:

REFERENCES

1. **Andruschenko V.** The problem of entering the Ukrainian university education in European educational space / V. Andruschenko, I. Hamerska // *Ridna shkola*. – 2012. – № 1–2. – P. 3–8.
2. **Halakh V. V.** Reforming the system of higher education in Ukraine (1991–2014) : an analytical review / V. V. Halakh // [Web document] Collection of research papers – Access mode : <http://www.dnpu.gov.ua/datas/upload/files/874676796.pdf>
3. **Hrynevych L.** The plan of monopolization of education and science [Electronic resource] / L. Hrynevych // *Educational policy: public experts portal*. – Access mode : <http://education-ua.org/ua/articles/218-plan-demonopolizatsiji-osviti-i-nauki>.
4. **Dorokhova T. S.** Mental contradictions of national education / T. S. Dorokhova // [Electronic document] Web journal: Problems of modern education. – 2014. – № 5. – P. 5–12. – Access mode: [isobr.uspu.ru/doki/article/785/Тезисы Дорохова.doc](http://isobr.uspu.ru/doki/article/785/Тезисы%20Дорохова.doc)
5. **Dubaseniuk O. A.** Modernization of the system of education in Ukraine in conditions of modern globalization processes / O. A. Dubaseniuk // *Educational reforms: mission, reality, reflection: monograph* / (eds.) V. Kremen, T. Levovytsky,

місія, дійсність, рефлексія : монографія / за ред. В. Кременя, Т. Лєвовицького, В. Огнєвюка, С. Сисєвої. – К. : ЕДЕЛЬВЕЙС, 2013. – С. 253–262.

6. Клячко Т. Л. Модернизация образования и экономический кризис / Т. Л. Клячко // *Universum: Vestn. Герценовского ун-та.* – 2009. – № 5. – С. 3–13.

7. Кльов М. В. Економізм і комерціалізація як глобалізаційні тенденції вищої освіти в сучасній Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. соціол. Наук : спец. 22.00.04 / М. В. Кльов, Класичний приватний ун-т. – Запоріжжя, 2015. – 20 с.

8. Муртазина Г. Х. Модернизация в образовании: барьеры и пути их преодоления / Г. Х. Муртазина // *Известия Российского гос. пед. ун-та им. А. И. Герцена.* – 2013. – № 162. – С. 214–220.

9. Наумов С. Ю. Проблемы модернизации российского образования / С. Ю. Наумов, Е. И. Демидова // *Вестн. Саратовского гос. соц.-эконом. ун-та.* – 2013. – № 3. – С. 125–127.

10. Петрович О. Г. Современное российское высшее образование в контексте глобализации : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. социол. наук : спец. 22.00.01 / О. Г. Петрович, Саратовский гос. ун-т им. Н. Г. Чернышевского. – Саратов, 2010. – 22 с.

11. Рарог Ю. В. Сучасні тенденції в реформуванні вищої школи в розвинених країнах світу / Ю. В. Рарог // *Наук. зап. Нац. ун-ту «Києво-Могилянська академія».* – 2001. – Т. 19: Політичні науки. – С. 59–64.

12. Саркисян Т. Н. К вопросу о модернизации образования / Т. Н. Саркисян // *European science review.* – 2014. – № 3–4. – С. 89–92.

V. Ohneviuk, S. Sysoieva. – K. : EDELVEIS, 2013. – P. 253–262.

6. Kliachko T. L. The modernization of education and the economic crisis / T. L. Kliachko // *Universum: Vestn. Hertsenovskoho un-ta.* – 2009. – № 5. – S. 3–13.

7. Klov M. V. Economism and commercialization as globalization trends of higher education in modern Ukraine : Avtoref. dys. ... kand. sotsiol. nauk 22.00.04 / M. V. Klov; *Klasychnyi pryvatnyi un-t.* – Zaporizhzhia, 2015. – 20 p.

8. Murtazyna G. H. Modernization in education : obstacles and ways to overcome them / Murtazyna G. H. // *Yzvestiya Rosyiskoho hos. ped. un-ta ym. A. Y. Hertseny.* – 2013. – № 162. – P. 214–220.

9. Naumov S. Y. Problems of Russian education modernization / S. Y. Naumov, E. Y. Demydova // *Vestn. Saratovskoho hos. sots.-ekonom. un-ta.* – 2013. – № 3. – P. 125–127.

10. Petrovych O. H. Modern Russian higher education in the context of globalization : Avtoref. dys. ... kand. sotsyol. Nauk : 22.00.01 / O. H. Petrovych; *Saratovskiy gos. un-t ym. N.H. Chernyshevskoho.* – Saratov, 2010. – 22 p.

11. Raroh Y. V. Modern tendencies in reforming the higher education in the developed world / Y. V. Raroh // *Scien. Not. of Nat. Univ. «Kyievo-Mohylianska akademiya».* – 2001. – Т. 19 : Political sciences. – P. 59–64.

12. Sarkysian T. N. On the issue of modernization of education / T. N. Sarkysian // *European science review.* – 2014. – № 3–4. – P. 89–92.

Катерина ШОВШ

директор коледжу Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II, здобувач НПУ імені М. П. Драгоманова

Ключові слова: людина, освіта, культура, інформація, інформаційна культура.

Аналізуються особливості формування інформаційної культури майбутніх соціальних педагогів, учителів та соціальних працівників, насамперед, важливість доступу до (та освоєння) інформаційно стиснутого соціального досвіду поколінь. Традиції, звичаї народу, особливості його ментальності, що виявляються насамперед у побуті, є тією первинною базою й одночасно джерелом, із якого соціальний педагог черпає моделі, підходи, способи роботи з людьми різного вікового, майнового, релігійного і т. п. статусу. Інформаційна культура соціального педагога має включати в себе глибокий загальнолюдський почуттєвий сегмент, який забезпечує людське і людяне ставлення до своїх реципієнтів, співпереживання їх долі і перспективи входження в суспільну цілісність.

УДК 004:316.74:37.013.42

ІНФОРМАЦІЙНА КУЛЬТУРА СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА: ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ

© Шовш К., 2017

Інформаційна культура соціального педагога як елемент його загальної культури базується на володінні ним сучасними інформаційними технологіями й покладає на нього відповідальність за виховання інформаційних компетенцій у своїх учнях, тому слід мати на увазі, що вона формується, насамперед, під час навчальної підготовки майбутніх соціальних працівників у педагогічних закладах освіти. При цьому інформаційна підготовка майбутнього соціального педагога має спільні і відмінні характеристики порівняно з подібним процесом, розрахованим на інші категорії майбутніх фахівців, скажімо, інженерів, технологів тощо. Спільним для всіх майбутніх фахівців є їх інформаційна підготовка, спрямована на володіння інформаційно-комунікативними технологіями й формування здатності застосовувати їх у своїй практичній діяльності. Особливе в інформаційній підготовці соціального педагога обумовлено необхідністю формування його здатності передати інформаційні компетенції своїм учням, виховати в них потребу й потяг до оволодіння інформаційною культурою відповідно до вимог становлення та розвитку інформаційного суспільства. Зупинимось на розгляді цієї проблематики більш детально.

Інформаційне суспільство – це не просто змінена соціальна, виробнича, економічна чи політична структура, це ще й нові

виклики, що постають перед кожною окремою людиною. Відповіддю на ці виклики може бути лише високий рівень інформаційної грамотності, обізнаності і культури. Досягнення такого рівня лежить, здебільшого, у площині освіти. Отже, одним з ключових суб'єктів формування у населення високого рівня інформаційної культури є педагог, який, своєю чергою, має бути максимально компетентним в інформаційно-комунікативному розумінні. «З початком нового століття суспільство підійшло до нового етапу інформатизації освіти, який вимагає нових підходів до підготовки вчителя, вихователя, викладача вищої школи» [2, с. 626]. Предметом нашого дослідження є формування соціальних педагогів та соціальних працівників нової формації у процесі навчання у педагогічному університеті. Головним критерієм такого формування, з нашого погляду, є досягнення майбутніми соціальними педагогами високого рівня інформаційної культури. «Інформаційна культура вчителя в сучасних умовах стає фактором його професійного розвитку» [8, с. 139]. Таким чином, вивчення інформатики та інших дисциплін, спрямованих на підвищення рівня інформаційної культури, є важливим чинником формування особистісно-професійних компетентностей майбутнього вчителя. Водночас таке вивчення має підпорядковуватися загальній логіці навчання і виховання саме вчителя, тобто залежати від основних вимог, що постають перед професійним становленням педагога.

Для формування майбутнього педагога з високим рівнем інформаційної культури та комунікаційної компетентності необхідно на концептуально-теоретичному та навчально-методичному рівні розробити чіткі програмні настанови, на основі яких має формуватися інноваційно-гуманістичний культурно-інформаційний простір педагогічного вишу. «Проте в педагогічній науці до цих пір відсутні педагогічно виважені і науково обгрунтовані підходи до побудови комп'ютерно-орієнтованих методичних систем навчання інформаційних технологій студентів педагогічних спеціальностей у педагогічному університеті, критерії їх ефективності щодо навчання і виховання, формування світогляду студентів, їхніх професійно значущих компетентнос-

тей у галузі найбільш масових і соціально значущих інформаційних технологій» [15, с. 109]. Таким чином, сьогодні надзвичайно актуальною є тематика, спрямована на визначення того, яку значимість має інформатика для вчителя, а також що є спільного й відмінного, особливого порівняно з формуванням інформаційних компетенцій для інших категорій майбутніх фахівців.

Ключовим завданням сучасної педагогічної спільноти є інтегративне поєднання новітніх інформаційних, комп'ютерних, мультимедійних, мережевих технологій із навчально-виховними технологіями інноваційно-гуманістичного характеру. Майбутній учитель повинен уміти на світоглядно-ціннісному рівні поєднувати інформаційні та педагогічні засоби, створюючи для своїх вихованців розвивальний інформаційно-культурний простір. «Курси інформатики, як у школі, так і ВНЗ, переважно навчають роботи з комп'ютером, основ програмування, залишаючи поза увагою соціально-інформаційні процеси. Переважає прагматичний підхід, який виявляється в тому, що здобуті знання сприймаються тільки щодо їх конкретного практичного застосування в навчальній або професійній діяльності. Таке обмежене розуміння цілей і завдань виховання інформаційної культури особистості перешкоджає цілісному її формуванню і не сприяє виробленню правильних уявлень про інформаційну картину світу. У зв'язку з цим завдання системи освіти полягає в тому, щоб усе соціальне середовище було спрямоване на формування інформаційної культури особистості, щоб вона не обмежувалася процесом навчання, а відбувалася в побуті, дозвіллі й інших сферах життєдіяльності. Особливо це важливо в професійній підготовці й забезпеченні професійного зростання педагога, оскільки цей процес не припиняється з випуском фахівця з вищого навчального закладу, не обмежується рамками системи підвищення кваліфікації – він є безперервним розвитком і саморозвитком професіонала, зумовленим періодично оновлюваними вимогами до нього зі сторони світової спільноти. Практика доводить, що наша країна сьогодні не відчуває дефіциту грамотних «технарів». Проте для впровадження й використання ін-

формаційних технологій в освіті потрібні не лише технічні фахівці, котрі створюють, розвивають і підтримують технології, але й педагоги, підготовлені до застосування цих технологій» [13, с. 278–279]. Такі педагоги можуть формувати свої базові особистісно-професійні інформаційні компетентності виключно в інноваційно-гуманістичному інформаційно-культурному просторі педагогічного університету. Тому сьогодні набуває особливої актуальності проблематика розробки та впровадження нових принципів формування інформаційно-культурного та навчально-виховного просторів педагогічних вишів. При цьому інформаційне та навчальне середовище, створюване для майбутніх учителів, мають бути гармонійно синхронізовані та інтегровані [12].

Для соціального педагога вкрай важливим є інформаційно стиснутий соціальний досвід поколінь. Традиції, звичаї народу, особливості його ментальності, що виявляються насамперед у побуті, є тією первинною базою й одночасно джерелом, з інформації про які соціальний педагог моделює підходи, способи роботи з людьми різного вікового, майнового, релігійного і т. п. статусу.

На відміну від спеціалістів в інших галузях соціального функціонування, соціальний педагог має не лише володіти певними професійними засобами комп'ютерного спрямування, але й повноцінно застосовувати інноваційно-гуманістичні технології навчання та виховання. У зв'язку з цим комп'ютерні засоби та мережі постають лише як один з елементів цілісної, інтегрованої, креативної інформаційної культури вчителя. «В умовах інформатизації освіти вимоги до інформаційної культури вчителя підвищуються. Це пов'язано з професійною діяльністю вчителя, яка нині характеризується використанням сучасних інформаційних і комунікаційних засобів. У цих умовах змінюється характер його праці. Педагогу доводиться, по-перше, проектувати і конструювати технологію навчання; по-друге, розробляти на її основі дидактичний інформаційний комплекс навчальної дисципліни; по-третє, обґрунтовувати на комунікативному рівні логіку організації педагогічної взаємодії з тими, що навчаються; по-четверте, вибрати адекватні

форми і методи управління навчально-пізнавальною діяльністю учнів; по-п'яте, розробляти і формувати педагогічні тести і тестові завдання для організації контролю і самоконтролю тощо» [11, с. 167]. Таким чином, інформатика для майбутнього вчителя – це не лише дисципліна, що надає ключові знання для користування комп'ютерними технологіями, але й фундаментальна, інтегральна сфера необхідних для здійснення власне педагогічних завдань інформаційно-культурних компетентностей.

Важливо, щоб у процесі навчання в педагогічному університеті майбутній учитель глибоко усвідомив принцип того, що будь-які комп'ютерні, мультимедійні, мережеві технології у педагогіці мають бути спрямовані виключно на формування гуманістичного навчально-виховного простору, орієнтованого на якнайширше сприяння творчій, креативній, соціалізаційній самореалізації кожного окремого учня і вихованця. «Хоча сучасні освітні технології й узагальнені трьома основними чинниками технічного гатунку – комп'ютерною технікою, інформаційними мережами і мультимедійними засобами, – однак спрямовані вони на людину і покликані сприяти її розвитку. Комп'ютерна техніка допомагає індивідуалізувати навчання, налагодити зворотний зв'язок з тим, хто навчається, звільнити суб'єктів навчального процесу від рутинної роботи. Завдяки людині така техніка в процесі її використання набуває особливого змісту. Щодо цього у практичній педагогіці навіть склалися не тільки такі пріоритетні напрями аналізу застосування комп'ютера, як вивчення основ інформатики й обчислювальної техніки чи керування освітніми установами і навіть регіональними освітніми системами. Особлива увага нині стала приділятися і впровадженню інформаційних технологій в освітній процес, розгортанню системи освіти на підставі використання найсучасніших інформаційних технологій» [7, с. 16]. Але таке використання не може бути для педагогів самоціллю. Будь-яке застосування інформаційно-комунікаційних технологій в освіті має бути спрямованим виключно на підвищення гуманістичної інтенсивності та інноваційної творчості навчально-виховного процесу. Майбутній вчитель має вміти компетент-

но та результативно застосовувати можливості новітніх технологій для інтенсифікації та гуманізації педагогічних практик та методик.

Орієнтуючись на ключові інноваційно-гуманістичні педагогічні цілі, майбутній соціальний педагог має на високому компетентнісному рівні володіти і новітніми інформаційно-комунікаційними технологіями. Без високого рівня інформаційної культури та комп'ютерної грамотності сучасний учитель не може розвиватися і прогресувати в професійному та особистісному плані. «Вимоги до сучасного вчителя у галузі використання комп'ютерних технологій досить високі, оскільки програмне забезпечення вивчення предмета включає широкий діапазон програмних засобів і навчальних матеріалів, орієнтованих на різні рівні, етапи, аспекти і профілі навчання. Крім того, учитель повинен володіти необхідним термінологічним апаратом для використання комплексу програмних засобів. Це обумовлює уточнення та вдосконалення змісту роботи педагога з інформацією та інформаційними технологіями» [6, с. 9–10]. Враховуючи це, вища педагогічна освіта у своєму програмно-дисциплінарному вимірі має містити значний комплекс навчальних курсів і практичних занять щодо оволодіння студентами фундаментальними знаннями з інформатики, а також ключовими компетентнісними здатностями щодо використання новітніх інформаційно-комунікаційних технологічних новацій.

Важливою педагогічною компетентністю майбутнього вчителя є спроможність використання новітніх інформаційно-комунікаційних технологій саме з метою вдосконалення методичного забезпечення навчально-виховного процесу. Саме в цьому полягає одна з важливих відмінностей того, як майбутні вчителі мають вивчати інформатику та пов'язані з комп'ютерними технологіями дисципліни, на відміну від багатьох інших категорій спеціалістів. «Одночасне використання мультимедійних засобів, комп'ютерів та Інтернету дозволяє зробити процес навчання більш інтенсивним й інтерактивним. Найкращий результат досягається застосуванням таких методів, як взаємне навчання; навчання в умовах, наближених до реальних; проблемно-орієн-

товане навчання; рефлексія тощо» [3, с. 19]. Ці особливості необхідно обов'язково враховувати під час формування вчителів нового покоління в сучасних педагогічних вишах. Для цього необхідно розробляти нові гнучкі методики підвищення рівня інформаційної культури майбутніх педагогів засобами навчання і виховання, доступними сучасній вищій освіті.

Зрештою, в організації та змістовно-структурному забезпеченні навчального процесу у вищому педагогічному навчальному закладі обов'язково треба враховувати сучасні вимоги педагогічної дійсності до майбутнього вчителя. У сучасній педагогіці достатньо чітко визначені ключові інформаційно-культурні особистісно-професійні компетентності, якими має володіти кваліфікований учитель, орієнтований як на активний розвиток своїх вихованців, так і на власне професійне та особистісне вдосконалення. «Сучасна педагогічна наука визначила перелік основних знань і вмінь, якими має володіти педагог у галузі інформаційно-телекомунікаційних технологій: 1) знати структуру та принципи роботи засобів комп'ютерної техніки, інформаційних і телекомунікаційних технологій; 2) знати можливості та галузі використання інформаційних технологій, автоматичних навчальних систем, автоматичних систем управління та їх вплив на різноманітні сфери професійної діяльності, перспективи подальшого розвитку; 3) знати принципи побудови та функціонування інформаційно-телекомунікаційних технологій різних класів, знатися на автоматичних навчальних системах та методиці створення автоматизованих навчальних курсів; 4) володіти методологією розробки та розв'язання задач за допомогою комп'ютерних технологій; 5) уміти кваліфіковано застосовувати прикладні програми широкого та спеціального призначення; 6) володіти навичками роботи з програмами автоматизованої підготовки документів, системами машинної графіки, редактором текстів, базами даних, електронними таблицями» [9, с. 365]. Такі значні вимоги до вчителя нового покоління зумовлюють необхідність фундаментальної підготовки студентів педагогічних університетів у галузі інформатики з тісним взаємозв'язком з педагогічними методиками, технологіями

і принципами організації навчально-виховного процесу в навчальних закладах різних рівнів акредитації.

Сьогодні в концептуально теоретичному дискурсі вітчизняної педагогіки та філософії освіти існує актуальна необхідність чіткого визначення того, що має давати інформатика сучасному вчителю, а також, що в неї спільного і відмінного порівняно з формуванням інформаційних компетенцій для інших категорій фахівців. Існує достатньо широкий перелік критеріїв, що визначають готовність учителя використовувати новітні інформаційно-комп'ютерні технології в навчально-виховному процесі та в процесі особистісно-професійного самовдосконалення. «Критеріями готовності вчителя школи до використання інформаційних технологій визначено рівень навичок кваліфікованого користувача комп'ютерної техніки; знань особливостей використання комп'ютерної техніки в школі; вмінь використовувати комп'ютерну техніку на уроці в початковій школі, здійснювати пошук інформації, отримувати нові знання та здійснювати самоосвіту засобами новітніх інформаційних технологій, створювати власні дидактичні матеріали засобами новітніх інформаційних технологій, діагностувати рівень навчальних досягнень учнів засобами новітніх інформаційних технологій, здійснювати організаційну діяльність та планування засобами новітніх інформаційних технологій, використовувати новітні інформаційні технології для наукової діяльності та під час підготовки дипломної роботи» [14, с. 10]. Таким чином, інформаційно-комунікаційні компетентності вчителя значно підвищують його успішність в особистісно-професійній самореалізації. «Успішною умовою професійної діяльності вчителя є його професійна компетентність у галузі використання комп'ютерних і телекомунікаційних технологій. Професійна підготовка майбутнього вчителя включає, крім того, формування готовності майбутнього вчителя до практичної педагогічної діяльності» [10, с. 296]. Отже, успішний вчитель, що може організувати та керувати педагогічним процесом становлення, творчості та саморозвитку своїх учнів і вихованців, відзначається тим, що знання і компетентності інформаційно-комунікаційного гатунку він

може ефективно використовувати для досягнення інноваційно-гуманістичних цілей, що стоять перед сучасною школою.

Одним з найважливіших аспектів проблематики формування інформаційної культури майбутніх педагогів у вітчизняних вишах є стан інформатизації українських педагогічних університетів, який порівняно з деякими університетами розвинених країн світу, особливо європейських, ще не є конкурентоспроможним. У зв'язку з цим існує нагальна необхідність наскрізної інформатизації культурних просторів українських педагогічних вишів, які всіляко прагнуть бути рівноцінними партнерами відповідним установам у європейських країнах. «Дуже корисним для України буде вивчення досвіду країн ЄС, у яких багато зроблено для того, щоб зорієнтувати вищу освіту на підготовку людей, що живуть та працюють в умовах інформаційного суспільства. Європейська ініціатива передбачає вдосконалення системи Інтернет та мультимедійних ресурсів, їх використання в процесі навчання та засвоєнні нових професій, а також у розвитку нових навичок праці, адаптованості та творчого підходу до роботи, прагнення до розширення знань. Взнявши на озброєння європейський досвід створення та використання інформаційно-комунікаційних технологій у системі освіти, Україна може значно пришвидшити їх упровадження в національну освітню систему. Державні органи нашої країни підтримують процес інформатизації освіти, багато роблять для забезпечення освітніх закладів комп'ютерною технікою, сучасними засобами навчання, однак криза в економічній сфері суттєво стримує цей глобальний процес» [1, с. 724]. Саме фінансово-економічні та матеріально-технічні проблеми, що існують в сучасних політико-економічних реаліях в українських педагогічних університетів, значною мірою звужують можливості всебічної інформатизації та модернізації навчального, культурного, організаційного простору ВНЗ. З іншого боку, у свідомості сучасних студентів і педагогів уже чітко сформувалося глибоке розуміння необхідності самовдосконалюватися у напрямі підвищення особистісно-компетентнісного рівня інформаційної культури.

Усі усвідомлюють, що на шляху до входження в єдину європейську сім'ю народів, особливу роль відіграє освіта, адже саме від освіченості населення залежить можливість країни розвиватися інноваційно-модернізаційним шляхом. Система освіти має якнайшвидше адаптувати всі аспекти своєї діяльності, у тому числі і культурно-інформаційні, до провідних вимог європейської освіти. «Сьогодні в нашій країні відбувається становлення системи освіти, орієнтованої на входження в європейський освітній простір. Учитель перестав бути основним джерелом знань для учнів, які черпають інформацію з інших джерел: телебачення, відеофільми, комп'ютерні програми, Інтернет тощо. Інформатизація суспільства зумовлює необхідність інформатизації системи освіти» [4, с. 156]. Як показує досвід розвинених європейських та північноамериканських країн, успішною може бути тільки та освітня система, що випереджальним чином відповідає на виклики епохи. Сьогодні успішною може бути виключно інтегрально інформатизована освіта.

У нашій країні поки що важко говорити про відповідний розвиненим країнам рівень інформатизації вищої педагогічної освіти і освіти в цілому. Річ у тім, що в Європі і США активна і цілеспрямована інформатизація освіти розпочалася понад 30 років тому: «У США вже в 1984/1985 навчальному році майже 15 000 000 учнів та 500 000 учителів мали можливість використовувати комп'ютери в навчальному процесі, що дало можливість масового застосування електро-

них обчислювальних машин для навчання та виховання не тільки в навчальному закладі, але й дома, у сім'ї. Засоби, методи використання та можливості новітніх інформаційних технологій значно підвищили ефективність і позакласних занять, які користуються особливою популярністю, через меншу регламентованість, ніж шкільна урочна система. На сьогодні в США діє загальнонаціональна програма «Глобальна інформаційна інфраструктура». Також у рамках програми «Зоряні школи» розпочинається використання супутникового телебачення для реалізації навчальних завдань. 1982 рік був оголошений ЮНЕСКО «Роком інформатики». В Англії та Франції були розроблені державні програми комп'ютеризації освіти. У межах реалізації цих програм створені Банки програм, які рекомендуються для використання в навчальному процесі; проведена масова перепідготовка викладачів; забезпечено впровадження ПК у систему освіти» [5, с. 274]. Таким чином, принаймні в часовому вимірі ми значно відстаємо від провідних країн світу, адже 30 років для інформаційної цивілізації є часом, коли змінилося вже багато поколінь комп'ютерної техніки, а також світоглядне її сприйняття новими поколіннями людей, що живуть у країнах, що розвиваються по інноваційному шляху. З іншого боку, інформаційно-технологічна сфера дуже гнучка і прозора, а отже, модернізувати освіту з точки зору інтегративного залучення корисних для навчально-виховного й організаційного процесу можна і випереджальними темпами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бессалова Т. В. Болонський процес та інформатизація вищої школи України / Тетяна Бессалова // Гілея : науковий вісник : зб. наук. праць – К. : ВІР УАН, 2013. – Вип. 72, № 5. – С. 721–725.
2. Гончаров В. І. Інформатизація освіти як потреба її модернізації: другий етап / Володимир Гончаров // Гілея : науковий вісник : зб. наук. праць. – К. : ВІР УАН, 2012. – Вип. 59, № 4. – С. 622–626.
3. Журавський В. С. Україна на шляху до інформаційного суспільства / В. С. Журавський, М. К. Родіонов, І. Б. Жилияєв. – К. : ІВЦ Вид-во «Політехніка», 2004. – 484 с.
4. Зорочкіна Т. Роль інформаційних технологій у підготовці вчителів до здійснення індивідуального підходу до учнів початкових класів / Т. Зорочкіна // Гуманізація навчально-виховного процесу : зб. наук. праць. – Слов'янськ : СДПУ, 2010. – Вип. ІІІ, ч. ІІ. – С. 156–162.

REFERENCES

1. Bessalova T. V. The Bologna Process and informatization of higher school in Ukraine / Tetyana Bessalova // Hileia: naukovyi visnyk. Collection of research papers – K. : VIR UAN, 2013. – № 72 (5). – P. 721–725.
2. Honcharov V. I. Informatization of education: current stage (problems and prospects) / Volodymyr Honcharov // Hileia: naukovyi visnyk. Collection of research papers – K. : VIR UAN, 2012. – № 58 (3). – P. 514–520.
3. Zhuravskiy V. S. Ukraine on its way to informational society / V. S. Zhuravskiy, M. K. Rodionov, I. B. Zhylyaiiev. – K. : IVTs Vydavnytstvo «Politekhnikha», 2004. – 484 p.
4. Zorochkina T. The role of information technologies in training teachers to implement individual approach to primary school pupils / T. Zorochkina // Humanization of the educational

- 5. Кивлюк О. П.** Соціально-педагогічні аспекти інформатизації освіти в процесі розвитку інформаційного суспільства / Ольга Кивлюк // Гілея : науковий вісник : зб. наук. праць. – К., 2009. – Вип. 18. – С. 270–277.
- 6. Клименко А. О.** Формування інформаційної культури майбутніх педагогів у навчальній діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Анатолій Клименко. – Тернопіль, 2010. – 19 с.
- 7. Олійник А. І.** Інформаційні технології як основа і засіб реалізації інноваційних процесів в сучасній освіті : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук : спец. 09.00.10 «Філософія освіти» / Анатолій Олійник. – К., 2008. – 22 с.
- 8. Полякова Т. И.** Информационная культура современного педагога как фактор его профессионального развития : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» / Татьяна Полякова. – СПб., 2005. – 209 с.
- 9. Руденко В. Д.** Інформаційно-телекомунікаційні технології в освіті / В. Д. Руденко // Енциклопедія освіти / голов. ред. : В. Г. Кремень. – К. : Юрінком-Інтер, 2008 – С. 364–365.
- 10. Сергійчук О.** Роль інноваційних педагогічних технологій у підготовці майбутніх учителів / Олена Сергійчук, Алла Сембрат // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» : зб. наук. праць. – Переяслав-Хмельницький, 2013. – Вип. 28, т. 2. – С. 293–298.
- 11. Синчишина О. А.** Інформаційні технології у розвитку професійної компетентності вчителів початкової школи в системі післядипломної освіти / О. А. Синчишина // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти : зб. наук. праць / Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. – Рівне : РДГУ, 2013. – Вип. 7 (50). – С. 166–168.
- 12. Скубашевська О. С.** Філософія інноваційного розвитку освіти в умовах становлення інформаційного суспільства в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філос. наук : спец. 09.00.10 «Філософія освіти» / Ольга Скубашевська. – К., 2010. – 33 с.
- 13. Степанов В. Ю.** Інформаційна культура особистості в освіті / В. Ю. Степанов // Вісник Харківської державної академії культури : зб. наук. праць. – Харків : ХДАК, 2012. – Вип. 37. – С. 276–284.
- 14. Суховірський О. В.** Підготовка майбутнього вчителя початкової школи до використання інформаційних технологій : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / Олег Суховірський. – К., 2005 – 26 с.
- 15. Шевчук Л. Д.** Основи методичної системи навчання прикладної інформатики студентів індустріально-педагогічних спеціальностей / Л. Д. Шевчук // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 2 : Комп'ютерно-орієнтовані системи навчання. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2010. – Вип. 8 (15). – С. 109–115.
- process: scientific research journal. – Sloviansk : SDPU, 2010. – № LII, Part II. – P. 156–162.
- 5. Kyvliuk O. P.** Social and pedagogical aspects of informatization of education in the development of the information society / Olha Kyvliuk // Hileia (naukovyi visnyk): Collection of scientific papers. – K., 2009. – № 18. – P. 270–277.
- 6. Klymenko A. O.** Formation of informational culture of the future teachers in educational activities. Thesis abstract for the degree of candidate of pedagogical sciences : Specialty 13.00.04 «Theory and methodics of professional education» / Anatolii Klymenko. – Ternopil, 2010. – 19 p.
- 7. Oliinyk A. I.** Informational technologies as a basis and a way of realization of innovative processes in modern education : Specialty 09.00.10 «Philosophy of education» / Anatolii Oliinyk. – K., 2008. – 22 p.
- 8. Poliakova T. Y.** Information culture of the modern teacher as the factor of his professional development : Specialty 13.00.01 «General pedagogy, the history of pedagogy and education» / Tatiana Poliakova. – Sankt-Peterburh, 2005. – 209 p.
- 9. Rudenko V. D.** Information and telecommunication technologies in education / V. D. Rudenko // Encyclopedia of education / Head editor : V. H. Kremen – K. : Yurinkom-Inter, 2008 – P. 364–365.
- 10. Serhiychuk O.** The role of innovative educational technologies in preparation of future teachers / Olena Serhiichuk, Alla Sembrat // Humanitarnyi visnyk DVNZ «Pereiaslav-Khmelnytskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni Hryhoriia Skovorody» : Collection of scientific works. – Pereiaslav-Khmelnytskyi, 2013. – № 28, Volume II. – P. 293–298.
- 11. Synchshyna O. A.** Informational technologies in the development of professional competence of primary school teachers in the system of postgraduate education / O. A. Synchshyna // Updating content, forms and methods of training and education in educational institutions: Collection of scientific works. Naukovi zapysky Rivnenskoho derzhavnoho humanitarnoho universytetu. – Rivne : RDHU, 2013. – № 7 (50). – P. 166–168.
- 12. Skubashevsk O. S.** The philosophy of innovative development of education in the formation of information society in Ukraine : Specialty 09.00.10 «Philosophy of education» / Olha Skubashevsk – K., 2010. – 33 p.
- 13. Stepanov V. Y.** Personal informational culture in education / V. Y. Stepanov // Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii kultury : Collection of scientific works. – Kharkiv : KhDAK, 2012. – № 37. – P. 276–284.
- 14. Sukhovirskiy O. V.** Preparation of future elementary school teachers to use information technologies : Specialty 13.00.04 «Theory and Methods of Professional Education» / Oleh Sukhovirskiy. – K., 2005 – 26 p.
- 15. Shevchuk L. D.** Basics of methodical system of training applied informatics for students of industrial and pedagogical qualifications / L. D. Shevchuk // The scientific journal of the National Dragomanov Pedagogical University. Series 2 : Computer-oriented educational systems. – K. : Vydavnytstvo NPU im. M. P. Drahomanova, 2010. – № 8 (15). – P. 109–115.

Катерина ПАСЬКО

кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри психології,
Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

Ключові слова: спілкування, продуктивне, ефективне, професійне, педагогічне, психологічні аспекти.

У статті розглядається феномен ефективного спілкування та особливості його впровадження і активного використання в межах професійної діяльності сучасного педагога. Особливу увагу приділено бар'єрам спілкування, що впливають на успіх комунікативної взаємодії педагога з учнями. Висвітлено фактори, що протидіють ефективному спілкуванню вчителя.

Наголошується на вагомості активного слухання в ході професійної взаємодії, розглядаються рівні активного слухання та можливості використання типів слухання в процесі спілкування педагога зі школярами.

УДК 37.015.3:37.064.2

**ЕФЕКТИВНІСТЬ
СПІЛКУВАННЯ
ЯК УМОВА
ПРОДУКТИВНОЇ
ПРОФЕСІЙНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ
ПЕДАГОГА**

© Пасько К., 2017

Постановка проблеми. Проблематика спілкування посідає значне місце в педагогічній психології, оскільки практично всі складові процесів навчання і виховання опосередковані категорією спілкування. Феномен спілкування важливий ще й тому, що не лише породжує, а й поглиблює та вдосконалює такі явища, як сприйняття та розуміння людьми одне одного. Саме тому важко перебільшити роль спілкування, коли мова йде про лідерство, згуртованість групи, керівництво, конфліктність тощо.

Педагогічне спілкування, з одного боку, являє собою специфічну форму спілкування, що підкорюється загальним психологічним закономірностям, властивим спілкуванню як формі взаємодії між людьми, при цьому, з іншого боку, воно приховує в собі ряд особливостей. У цілому педагогічне спілкування розуміється як сукупність методів та засобів, що забезпечують досягнення цілей та виконання завдань навчання та виховання і визначають характер взаємодії вчителя з учнями. Майстерність ефективного спілкування педагога, безперечно, залежить від багатьох нюансів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематика педагогічного спілкування наразі розроблена і широко презен-

тована в роботах А. Бодалева, І. Зимньої, В. Знакова, Я. Коломінського, С. Кондратьєвої, Є. Кузьміна, Н. Кузьміної, В. Куніцина, А. Леонтьєва, Б. Ломова, А. Реана та інших знаних психологів. До найскладніших завдань, що постають перед педагогами у їх практичній діяльності, ученими була віднесена організація продуктивного спілкування, що передбачає наявність високого рівня розвитку комунікативних умінь [5, с. 287].

Мета статті – дослідити окремі аспекти продуктивності спілкування та окреслити їх значення у сфері професійної діяльності сучасного педагога.

Виклад основного матеріалу. Сучасний рівень розвитку національної освітньої системи надає можливість педагогу використовувати у своїй професійній діяльності увесь спектр вчительського «арсеналу», відомого у викладацькій практиці від давнини до сьогодення: лекції, інтерактивні лекції, дискусії, аналіз конкретних ситуацій, індивідуальні завдання, групові завдання, презентації, колоквиуми, мозкові штурми, круглі столи, навчання практикою (рольові ігри, програвання ситуацій, ділові ігри, практичні заняття) тощо. Усі названі вище методи і форми пізнання та навчання передбачають активне застосування елементів спілкування педагога з аудиторією. При цьому психологи виокремлюють три складові спілкування: комунікативну (обмін інформацією між людьми вербальним та невербальним способом), інтерактивну (організація взаємодії між людьми – розподіл функцій, вплив на настрій, поведінку, переконання співрозмовника) та перцептивну (забезпечення процесу сприйняття партнерами один одного при спілкуванні та встановлення на цій основі порозуміння). На формування враження про людину або предмет вивчення під час спілкування впливає багато факторів, серед яких життєвий досвід особистості, ситуація, у якій відбувається спілкування, загальна атмосфера спілкування, самопрезентація тощо. Комунікативний аспект спілкування характеризується тим, що на успіх взаємодії вплива-

ють бар'єри спілкування, серед яких психологи визначають кілька видів:

- бар'єр уникнення. Передбачає уникнення контакту з партнером, а отже, спілкування стає неможливим. Уникання, як правило, проявляється у неувважності аудиторії або співрозмовника. Подолати бар'єр уникнення можна шляхом привернення, підтримки чи акцентування уваги партнера по спілкуванню;

- бар'єр авторитету. Полягає у схильності людей довіряти авторитетам, а тому не критично сприймати інформацію від них. В основі авторитетності знаходяться соціальний, економічний статуси, членство в значущій групі, привабливість тощо. Подолання бар'єра здійснюється за допомогою використання незацікавленості (чим меншою мірою співрозмовник або вся аудиторія упереджено вважають, що їх прагнуть переконати, тим більшою мірою довіряють оратору). При навчанні краще використовувати середній авторитет, а при агітації – високий, оскільки у середнього авторитету запам'ятовується хід думок, а у високого – висновки;

- бар'єр нерозуміння. Відомі кілька видів: на фонетичному рівні, на понятійному та на логічному;

- бар'єр нерозуміння на фонетичному рівні. Виникає, коли говорять досить швидко, невиразно, із сильним акцентом, або використовують жести, що не відповідають контексту, або занадто жестикулюють у процесі емоційного викладення матеріалу тощо. Подолання зазначеного бар'єра можливе шляхом використання вміння донести інформацію з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей. Наприклад, необхідно говорити достатньо повільно з дітьми, зі співрозмовниками, які погано знають мову (студенти-іноземці) або незнайомі з предметом обговорення, не мають належного рівня освіти тощо. При спілкуванні не варто хизуватись власним рівнем освіченості, основним стає вміння донести важливу інформацію до співрозмовника;

- бар'єр нерозуміння на понятійному

рівні. Визначається багатозначністю слів. Його подолання відбувається завдяки односторонньому трактуванню визначень, понять у певному контексті і ситуації;

- бар'єр нерозуміння на логічному рівні. Передбачає не сприйняття одним із партнерів логіки й аргументів іншого. Подолання бар'єра, як правило, здійснюється з набуттям уміння позитивно налаштуватися на співрозмовника і знаходити спільні моменти в аргументах обох сторін, обох партнерів комунікації [4, с. 356].

Окрім зазначених бар'єрів, продуктивному спілкуванню можуть заважати:

- бажання надати пораду – викладення вчителем власної точки зору, наполегливі поради, вказівки що робити, прийняття рішення за іншого – все це обмежує особистість співбесідника, не дає можливості самовираження і вільного вибору рішення («на вашому місці, я б...», «ви маєте зробити так, як я вам кажу...»);

- хибні висновки – необґрунтовані припущення педагога щодо висловлювань співрозмовника, інтерпретація поведінки людини без її підтвердження, поспішні висновки («ви просто ще не можете збагнути всі наслідки ваших вчинків...», «всі ваші проблеми від того, що ви гаєте час...»);

- моралізування – висловлення вчителем співбесіднику суспільної, загальноприйнятої точки зору відносно того, що є правильним або хибним у його поведінці («у вашому віці я читала книжки, а не цікавилась Інтернетом!»);

- оцінка вчинків – повідомлення вчителем про своє схвалення або несхвалення вчинків людини, або незгода з тим, що людина сказала в безособовій формі. Як правило, використовуються такі поняття, категорії, як-от: добре, погано, правильно, неправильно тощо («у цьому ви помиляєтеся», «ви маєте рацію»);

- формальні відповіді – надання вчителем ввічливих поверхових коментарів, які не концентруються на відчуттях, позиціях співрозмовника («який чудовий день, чудова погода»);

- хибне заспокоєння – уживання вчите-

лем удавано втішливих фраз у спробі заспокоїти співрозмовника («усе нормально», «усе буде добре»);

- нашарування – обидва співрозмовники (вчитель і учень) говорять одночасно, не слухаючи один одного, не даючи можливості висловитись, виступаючи занадто емоційно;

- перебивання – співбесідники (вчитель і учень) перебивають один одного, не даючи можливості завершити думку;

- хибне підбадьорювання – один із співрозмовників відхиляється від основної теми розмови, переключаючи увагу на якісь приємні речі, але далекі від того, що дійсно хвилює співрозмовника («чи ти говорив з батьками щодо оцінок? Так, але на вихідних ми чудово провели час на дачі...»);

- закриті питання – співрозмовник ставить питання, що вимагають відповіді «так» чи «ні» й не сприяють продовженню бесіди («ви вивчили урок?» замість «які завдання вам сподобались, що було складним при їх виконанні?»);

- розповіді про себе – вчитель більшість часу розповідає про себе та ділиться своїми думками й переконаннями;

- повчання – вчитель радить іншій людині (школяру, студенту) як поводитись («краще робіть так, як я вам кажу», «вам краще прислухатися до моїх порад»);

- поспішні висновки – не завжди правильна інтерпретація вчителем подій з посиленням на особистий досвід, передчасні поради дій («я знаю, що треба робити. Ви повинні...»);

- переорієнтація на інше – зміна вчителем теми розмови з метою уникнення обговорення складних для учня питань («краще забудьте про цей прикрий випадок, розкажіть мені про...»);

- демонстрація незгоди або відсутності інтересу невербальними засобами – підкріплення свого ставлення до теми, що обговорюється, жестами, мімікою та пантомімікою, іноді занадто емоційно (відмахування рукою, зведення брів тощо);

- здійснення дій, що відвертають увагу – під час розмови паралельне виконання дій,

не пов'язаних із темою обговорення: вчитель щось пише, дивиться у вікно, перекладає речі тощо.

Варто наголосити, що спілкування не обмежується вмінням лише ефективно говорити, його доповнює вміння ефективно слухати співбесідника. Під час правильно організованого спілкування між учителем і учнем відбувається досить складний процес порозуміння, що супроводжується перекладом суті повідомлення з внутрішньої мови вчителя на внутрішню мову учня. Слід підкреслити, що процес сприйняття інформації ускладнюється особливостями особистісного сприймання (переважно зорового, слухового або чуттєвого) предмета розмови, особливостями мови, засобами, що допомагають відбирати важливу і неважливу інформацію, власний досвід тощо.

Невміння слухати часто стає однією з основних причин неефективного спілкування, виникнення непорозумінь і конфліктів між співбесідниками. Причиною невміння слухати може стати як нестабільний рівень уважності, так і побічні думки, що заважають адекватно сприймати зміст повідомлення, або невідповідний ситуації емоційний стан співбесідника тощо. Отже, оволодіння вчителем майстерним умінням слухати є надто важливою умовою здатності до організації ним ефективного спілкування [1, с. 20–21].

Психологами виділено й поняття активного слухання, що передбачає активну діяльність, своєрідну роботу, якій передують бажання почути співрозмовника та наявність інтересу до нього. Значною мірою реакція на повідомлення співрозмовника залежить від рівня культури та моральності [3, с. 78].

Існує кілька рівнів активного слухання:

- перший рівень – найпростіший, передбачає вживання під час монологу співрозмовника коротких, односкладових слів «так», «ні» тощо, які мають засвідчити увагу до співрозмовника;

- другий рівень передбачає, що у процесі спілкування вчитель не просто повторює, а може й підбити підсумки почутого. Це дає змогу уникнути непорозуміння. Як прави-

ло, використовуються перефразування або підсумовування сказаного. При цьому прийом перефразування полягає у необхідності своїми словами інтерпретувати сказане співрозмовником: «Якщо я правильно зрозуміла ваші слова, то...». Пояснення ж дає змогу здобути більше інформації, полегшити співрозмовникові сприйняття іншої точки зору. Цей прийом передбачає часте перепитування співрозмовника, допускаючи варіанти запитань;

- третій рівень пов'язаний з розвитком ідей, які вчитель почув від учня. Однак перш ніж розвивати ці ідеї, вчитель має належно оцінити почуте. Такий прийом допомагає показати учню, що його думка є важливою [2].

Слід зазначити, що ефективність процесу спілкування між учителем і учнем залежить не лише від названих чинників, а й від певних елементів комунікації (відправника повідомлення, отримувача, середовища).

Крім оволодіння вмінням ефективного слухання, вчитель може навчитись інтерпретувати типи слухання. Цього можна досягти спільною взаємодією, роботою в класі. Так, коли вчитель працює зі школярами, презентуючи новий матеріал, розповідаючи про певну подію, або читаючи лекцію, він може спостерігати різні типи слухання у своїх школярів:

1) «справжнє» слухання – коли учень дійсно охоплений розповіддю, уявляє запропоновані образи, ставить конкретизуючі запитання;

2) «вдаване» слухання – відбувається, коли учень вдає, що уважно слухає, посміхається та киває головою, тим самим погоджуючись час від часу з учителем. Однак якщо учня запитати щодо змісту почутого, він не зможе повторити сказаного, оскільки зайнятий іншими думками;

3) слухання «на зразок папуги» – учень може повторити кожне слово вчителя, однак зовсім не замислюється над змістом спілкування;

4) слухання типу «мріяння» – під час повідомлення вчителя учень піддається мріям та обмірковуванням власних турбот і

проблем, його увага постійно переключається з розповіді вчителя на власні думки, тому школяр пропускає важливі речі, висловлені вчителем;

5) слухання із «закритим мозком» – відбувається, коли учню вже відома інформація з повідомлення вчителя і він слухає її лише з почуття обов'язку;

6) слухання типу «занадто мудро для мене» – учень сприймає предмет мовлення як занадто складний для його розуміння і не включається до процесу навчання;

7) слухання типу «червона хустка» – при повідомленні можуть бути використані слова, здатні викликати бурхливі емоції, роздратованість, схвильованість слухачів тощо, і учні припиняють слухати. Такі слова є різними для кожного, залежать від досвіду і цінностей людини;

8) слухання типу «як ви смієте говорити це» – якщо глибокі переконання учня піддають сумніву, він припиняє слухати через самозахист або для планування представлення власної аргументації [6].

Отже, реалізація ефективного спілкування в роботі педагога залежить від ряду вагомих складових, які можуть змінюватись у процесі самоосвіти, самовдоскона-

лення, професійного та особистісного зростання вчителя.

Висновки. До професійного профілю сучасного успішного педагога, окрім класичних складових, слід віднести: глибокі знання понятійного апарату, предметної сфери; організаторські здібності; управлінські вміння; творчі здібності; вміння захопити аудиторію; вміння поставити себе на місце слухача; вміння переконувати, ораторські вміння; вміння вести переговори; акторські здібності; вміння чітко пояснити суть того чи іншого поняття тощо. А крім того, вчителю конче необхідні цілеспрямованість, гнучкість мислення та поведінки, здатність до самонавчання та самоаналізу, висока працездатність та ін. Однак на перше місце цього списку, безперечно, необхідно поставити розвинуті навички ефективного спілкування.

Подальше дослідження феномену спілкування за окресленими векторами (ефективність, продуктивність спілкування, розвиток комунікативних умінь) створює перспективу для розвитку та вдосконалення професійної діяльності педагогів, психологів, соціальних працівників освітніх установ нашої держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Батаршев А. В. Диагностика способности к общению / А. В. Батаршев. – СПб. : Питер, 2006. – 28 с.
2. Беркли-Ален М. Забытое искусство слушать / М. Беркли-Ален. – СПб. : Питер, 1997. – 256 с.
3. Горянина В. А. Психология общения : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / В. А. Горянина. – М. : Изд. центр «Академия», 2002. – 416 с.
4. Зимняя И. А. Педагогическая психология : учебник для вузов / И. А. Зимняя. Изд. второе, доп., испр. и перераб. – М. : Изд. корпорация «Логос», 2000. – 384 с.
5. Реан А. А. Социальная педагогическая психология / А. А. Реан, Я. Л. Колосинский. – СПб. : Изд-во «Питер», 1999. – 416 с.
6. Формування здорового способу життя молоді: проблеми і перспективи / [О. О. Яременко, О. М. Балакірева, О. В. Вакулєнко та ін.]. – К. : Український інститут соціальних досліджень, 2000. – 207 с.

REFERENCES

1. Batarchev A. V. The diagnostic of the ability to the communication / A. V. Batarchev. – Snt. P. : Piter, 2006. – 28 p.
2. Burley-Allen M. Listening. The Forgotten Skill / M. Burley-Allen. – Snt. P. : Piter, 1997. – 256 p.
3. Goryanina V. A. Psychology of communication / V. A. Goryanina. – M. : Academy, 2002. – 416 p.
4. Zimnyaa I. A. Pedagogical psychology. Textbook for high schools / I. A. Zimnyaa. – M. : Publishing Corporation «Logos», 2000. – 384 p.
5. Rean A.A. Social pedagogical psychology / A. A. Rean, Y. L. Kolominski. – Snt. P. : Piter, 1999. – 416 p.
6. The formation of healthy lifestyle of youth: problems and perspectives / [O. O. Yaremenko, O. M. Balakirev, O.V. Vakulenko, etc.]. – K. : The Ukrainian Institute of social research, 2000. – 207 p.

Marja NESTEROVA

*Habilitated Doctor in Philosophy,
Associate Professor of the Department
Management, Information-Analytical
Activity and European Integration*

National Pedagogical Dragomanov University

Доктор філософських наук, доцент кафедри управління, інформаційно-аналітичної діяльності та євроінтеграції Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

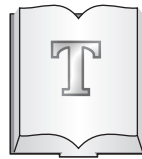
Ключові слова: когнітивні практики, освітній простір, соціальна згуртованість, трансверсальні компетенції.

У статті розглянуто європейські когнітивні практики розвитку соціальної згуртованості та перспективи їх імплементації в освітній простір України. Показано зв'язок соціальної згуртованості та трансверсальних компетенцій. У статті окреслено основні практичні завдання щодо імплементації європейських когнітивних практик в український освітній простір.

УДК 004.81:316.454.4:37

**EUROPEAN
COGNITIVE
PRACTICES
OF SOCIAL
COHESION
DEVELOPMENT
IN THE UKRANIAN
EDUCATIONAL
DIMENSION**

© Nesterova M., 2017

The European Cohesion Policy is one of the answers to the challenges of the very fast changing modern society. Early in the human mankind's history there were some difficult periods when it was necessary to join each other for the surviving. Nowadays humans again need to change its adaptation strategies because of different cognitive and evolutionary niche. Internet of Things, Augmented and Virtual Reality, 3D manufacturing and Artificial Intelligence Socio-economical global crisis challenges for the new innovation approach in education and upper-education of the specialists in the future creative economics. First of all this is a challenge for the system of high education. The main task of modern high education (in particular) is to prepare new learners for the current global realities. The core problem is changing of cognitive niche of humans. Especially young people are living in informational, digital society, mostly in virtual reality. The social reality is

very non-stable with the high level of uncertainty. So, there is the gap between social and “virtual” reality of social networks, digital reality of gamers, etc. Accordingly, it causes the gap between old and new generations. Therefore very actual is the problem of social cohesion development. All generations – “new” generation and “old” generation need higher order thinking, higher cognitive effectiveness. It’s clear because of creative economy demands creative actors. Thus, it leads to the problem of proper changes and innovations in the educational system. Education policies and curricula aim to incorporate a broad range of skills and competencies necessary for learners to successfully navigate the changing global landscape. “Transversal competencies”, sometimes referred to as “21st Century skills”, are broad based skills that aim to meet these challenges, such as technological advances and intercultural communication. Education policies and curricula aim to incorporate a broad range of skills and competencies necessary for learners to successfully navigate the changing global landscape [5].

Stages of the problem development. Education and training are key factors in maintaining social cohesion and competitiveness in the European Union. Lisbon strategy fifth updated social EB confirms that education is one of the key elements of the European social model. But the modern problem of the separation of society due to the war (Ukraine) and waves of migrants (Europe) or displaced persons (Ukraine), requires go to another level of consideration of educational strategies focus on enhancing social cohesion. Educational cognitive practices are based on the using of the cognitive channels. Also they deeply involve students in interactive processes of teaching & learning for better results in education for better cohesion, teambuilding and social intellect training. From my point of view they are so effective because of connections with the most powerful mechanisms of human cognition – visual communications and mutual games. Mutual games to be considered as one of the most effective way to reach social cohesion in educational dimension.

Despite of complex problem of transfer and modification of cognitive practices into the virtual, on-line sphere, cognitive technologies and practices in education and training are key factors in the development of transversal competences as the base of the European educational policy. In general, the main goal of education is to adopt student to the success activities in the complex, non-stable society (do not forget about challenges of the virtual and augmented realities). To date, no consensus has been reached for referring to non-academic skills, non-cognitive skills, 21st century skills, or transversal competencies, and this is reflected in the reports from the respective countries and economies. These competences are as follows: **Sense-Making, Social Intelligence, Adaptation thinking, Intercultural competences, Computational thinking, Transdisciplinarity, Design mentality, Cognitive load management, Virtual collaboration** [5]. In fact, almost all of them are important for the aims of social cohesion development.

The European educational policy oriented to develop these important and useful skills for the social cohesion development. Some of them are well-known but changed a little. So, strategic thinking is very important cognitive competence but it is transferred to the more complex and actual competence of **Sense-Making**. The integral parameters of successful interpersonal communications are base of the competence of **Social Intelligence**: the ability to connect with other people deeply and directly, to detect and stimulate the desired reactions and interactions. Socially intelligent employees know how to rapidly evaluate the emotions of people around them and adapt their words, tone and gestures. As a result, this is a key skill for working together and building relationships of trust, and it is necessary for getting along with groups of people in different contexts. This ability is very important for the social cohesion development processes.

In the behavior economics, managing cognitive patterns of social activities, there is very actual the competence of **Mastering the new media**: the ability to evaluate critically

and develop content that uses the new media forms, using those media for persuasive communication. The coming generation of workers will have to have fluent competences in differing formats such as video, be capable of “reading” and evaluating information critically, and communicating it through a number of different channels.

In the nearest future will be the most appropriate competence of **Virtual collaboration**: the ability to work productively, to enhance participation, and demonstrate a presence as a member of a virtual team now that ICT makes it easier than ever to work, share ideas and be productive in spite of physical separation [5]. This competence will help to develop the social cohesion of subjects of educational dimension despite of expansion of digital or augmented reality.

There is very important direction of the development of transversal competences – implementation of their forming into the educational processes. They all solve the problem of effective response to contemporary civilizational challenges of the knowledge society. In modern conditions higher education institutions no longer dominate in the production of knowledge, but they continue to play an important role in connecting knowledge and citizenship [1, p. 29]. Trends and challenges in integrating transversal competencies into education should be considered and applied in the Ukrainian educational dimension.

Unsolved parts of the problem. The problem of social cohesion is very close to integration processes. So, today there is a growing understanding of the need to promote the European integration and EU Studies more enthusiastically and broadly; as well as build networks with colleagues in Ukraine and abroad. Therefore, to create interest in the EU and constitutes the basis for future poles of European knowledge, particularly in the implementation of EU Social Cohesion Policy principles in Ukraine it is necessary to:

teach the EU issue students who do not study specifically on European issues,

hold a joint round-table for students from Ukraine and the EU that will enable

Ukrainian students to clarify interest issues form people of their age and status living in the EU, because there is more confidence than the teacher.

To foster the introduction of a European Union angle into mainly non EU related studies in Ukrainian education system it is important to teach issues in EU subjects that are not related directly to the EU. Development of distance course will provide an opportunity to extend the knowledge of European studies of social cohesion to more students, especially those who work and want to get a second degree. Thus distance course will contribute to the development of interest in the study of the EU among a larger audience.

Goal of research. It is necessary to find methodological foundations for the teaching advanced courses on relevant aspects of European social cohesion studies and practices. It means that we are expected to form and deep our knowledge and understanding of the foundational theories, as such as: knowledge about principles and mechanisms of social cohesion, forming of European inclusive educational environment, methods of management in European corporations, skills of analyzing of EU's economics' and social problems, comparative analysis skill, transversal competences. The main task of dissemination of social cohesion policy principles is to promote discussion and reflection on EU issues, including understanding the concept of Europe and the nature of European integration, its fundamental principles, Ukrainian opportunities to implement the European experience via discussion, learning of theoretical materials and practical tools.

Problem research. Many organizations have taken an interest in the problems of social studies and civics education out of professional concern about the possible implications of interethnic and national tension. These organizations include the United Nations Development Program (UNDP), United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO), the European Union, the Council of Europe, United Nations Children's Fund (UNICEF), the Soros Foundations, and many other orga-

nizations in the “third sector” of non-government activity.

Other well-known organizations in Europe have taken an interest in the problems of improvement of high education by implementing new approaches. For instance, National Learning and Work Institute (England and Wales) situated in UK is one of them. This is the one of the organizers of Festival of Learning. Festival of Learning is part-funded by the European Social Fund (ESF) to help promote ESF activities and successes in the field of educational policy support. The ESF is a European Union initiative that supports activities to extend employment opportunities and develop a skilled workforce. Established by the European Union, the European Social Fund helps local areas stimulate their economic development by investing in projects which will support innovation, businesses, skills development, job creation, social inclusion and local community regenerations. This is a sufficient financial support of high education because of investing over 2.5 billion in England in the 2014-2020 program to extend employment opportunities and develop a skilled workforce for students (www.festivaloflearning.org.uk/info/european-social-fund).

The recent project supported by EU in the frame of the Seventh Working Programme of Horizon 2020 – “Idea Garden”. This is the project based on the motivation to better support creative practices and the goal to bridge the gap between traditional, often fuzzy, non-linear work practices and the available ICT infrastructure. The idea is to implement a creative learning environment which will consist of state of the art hard and software technologies that assist during all phases of the creative process (www.idea-garden.org). This is a response of educators to the demands of creative economics. It is very important to notice that the problem of new technologies in the system of high education is very actual because of increasing social problems worldwide. In particular, the problem of social cohesion and its educational background is very actual for Ukraine (not only). The soci-

ety should be a new and unprecedented challenge of responding to his own staggering complexity. The structure of our society needs to change. Around the world people are creating revolutionary movement against their governments. They do not want to live under the rules of government’s dysfunction and corruption. People are trying to create a new world in which individual capabilities and the implementation is not detrimental to collective action.

In some places violence destabilize state power and social order. In others, mass dissatisfaction and frustration lead to unprecedented social movements. Unrest in rich and poor societies called deep and comprehensive frustration from a lack of something vital, for example, the food, the stalled, sustainable economic and other expectations. Local communities as one of the most predictable and effective tools on this matter to be developed during the program of decentralization (the core direction of reforms in Ukraine). To support this direction of reform and economy development should be change the educational dimension to enhance the social cohesion processes for better communities strengthening.

There is a very perspective approach in this direction – community based universities. One of the best practice is University of Brighton (www.brighton.ac.uk). From small beginnings in 1850s Brighton, the University of Brighton has grown to a complex and diverse institution based in three towns across the south coast of England. The ethos of this University is defined by four core values: inclusivity; sustainability; creativity; partnership. These core values help to keep the students to be a part of a dynamic, diverse and creative community that embraces partnership working and that makes a positive difference to society. Important to notice, that all these values are seemed to be very perspective not only to educational but societal development.

It is necessary to find methodological foundations for the implementation of new approach in the educational system. This approach should be based on the recent achievements of cognitive researches, neurosciences,

social\communicative educational technologies implementation, etc. It should be taken into the consideration that practical educational tools also need to be upgrade according to the recent innovations. This process should be based on the relevant aspects of European educational policy (including social cohesion and transversal competences studies). The main task is the dissemination of this direction of educational policy cognitive principles. Innovations in high education should be based on the latest scientific researches, approaches and technologies. Therefore the one of the most perspective direction is cognitive.

Cognitive practices in education based on multimodal learning, embodied cognition and interactive-learning framework. Cognitive practices are practical technologies of interactive communication (facilitation, mediation, active-learning based case studies, serious games, etc.). Implementation of educational cognitive practices has to take into consideration the basic cognitive mechanism. One of the major cognitive mechanism is the game – through the game, as shows evolutionary epistemology, a person learns and develops. In addition, the game is one of the most emotionally deep, exciting process not only for children and young people but also for adults. This specificity of our cognitive system is successfully taken into account in "the experience economy", "economy of entertainment". The existing trend of development of social reality reflected in this area – "virtual offset": more and more games are transferred to virtual reality, and even in the space of social networks. The development of technology speeds up this process – right now there are gamers devices that combine the real physicality of the player with a virtual "avatar". Helmets for the other sensory experiences of reality are improving very quickly, along with a variety of devices that enhance our cognitive capabilities (for example, see or hear in the human range). But even without these devices a virtual game captures an increasing number of people. According to estimates of the Association of interactive computer programs back in 2006, they played about 146 million

people, representing 60% of the US population [3, p. 102]. Some modern cognitive practices, for instance, mediation also could be applying by approach called Serious Games. Serious Games are a recent evolution in training technology, bought about by the rise of gamification (the use of game theory and game mechanics such as points, leader boards, badges, progress bars etc., in non-game contexts to engage users). The main purpose of Serious Games is the development of the skills of the player, by retaining attention and engagement through immersive and entertaining media». Gamification is intensively spread in the education system. An important aspect of applying a particular category of games (including in education) is in focus of interests of the company Serious Games – the Serious Games Society (www.seriousgamessociety.org). Serious games are considered as a useful and effective tool for better learning, study, training, and evaluation in the education system. Application of serious games will help to implement cohesion strategies into the digital dimension of educational processes.

Nowadays the use of on-line training, stimulating has been increasing in all sectors of social activities. «From virtual reality to prepare surgeons for complex brain surgery, to airplane pilots being tested on simulators. Yet despite these advances, soft skills training like mediation, has been one of the last bastions of face-to-face only training. The reason for this of course is up until now the teaching of a process which is about human relationships always seemed impossible to deliver via technology» [4]. But now communicative cognitive practices could be transferred into the ICT sphere because of outstanding growth of its power and flexibility. However, with the trend toward on-line, interactive learning in all its forms increasing and the sophistication of the technology able to deliver many nuanced approaches to learning. It concerns first of all the soft skills (facilitation, mediation, etc.) and how to transfer their art to professionals and practitioners. «We should seek to capture the spirit of mediation – which is also about innovation and flexibility – and

collaborate with on-line training organisations to develop content and approaches that will meet mediator trainee's needs while safeguarding the fundamental aspects of mediation and skills based training [4].

The results of the application of the above cognitive educational practices – new educational tools, new approach for subject education, methodological courses for supervision and upper-qualification of teachers (especially of high education schools). All of them will positively impact on creativity and social cohesion development of all subjects of educational sphere. But this way of learning is similar to instrumental learning and doesn't solve many actual communicative, psychological and social problems. They are seemed to be appeared nowadays and continued at least at the nearest future. So, it's necessary to implement into the educational system the different approach – more holistic and compatible with the actual social challenges. This is the transformative learning approach.

This approach based on the Transformative Learning Theory developed by Jack Mezirow of Columbia University. The history of this approach started in the 1970's, after researching factors related to the success, or lack of, of women's reentry to community college programs. His result was that a key factor was perspective transformation. He described a «10 phase transformation process and argued that transformations often follow some variation of the following phases of meaning becoming clarified:

A disorienting dilemma

A self-examination with feelings of guilt or shame

A critical assessment of epistemic, sociocultural, or psychic assumptions

Recognition that one's discontent and the process of transformation are shared and that others have negotiated a similar change

Exploration of options for new roles, relationships, and actions

Planning a course of action

Acquisition of knowledge and skills for implementing one's plan

Provision trying of new roles

Building of competence and self-confidence in new roles and relationships.

A reintegration into one's life on the basis of conditions dictated by one's perspective» [2]

The first phase was a disorienting dilemma. The next two phases are important aspects of the second of the theory's themes – critical reflection. The next phase represents the third of the theory's themes, rational discourse. This is a very effective communication tools. The effectiveness lies on exploring with others the discovered “misfit” between your premises and your environment. And specifically it means that: - «Recognition that one's discontent and the process of transformation are shared and that others have negotiated a similar change; - Exploration of options for new roles, relationships, and actions; - Doug's discussions with his group allowed him to explore this “misfit” how competition wasn't always the best approach to performance situations and explored other potential roles or approaches» [2]. This approach is very actual in «rainy days», which we are experiencing now. The modern society oriented on to the competitiveness and «success race» should be changed to the society of support and cohesion. Therefore this finding balance approach is really suitable for the transformation way. So, finalizing main principles of the transformational learning and the difference between instrumental and transformational learnings we can share the following suggestion:

«Instrumental learning is the acquisition of skills and knowledge (mastering tasks, problem solving, manipulating the environment: the “how” and the “what”). In contrast, transformative learning is perspective transformation, a paradigm shift, whereby we critically examine our prior interpretations and assumptions to form new meaning the “why.” This perspective transformation is achieved through (1) disorienting dilemmas, (2) critical reflection, (3) rational dialogue, and (4) action» [2].

European cognitive practices in educational sphere seemed to be based both on the

transformative and, partially, instrumental learning. The basic innovations of the implementation of them into the Ukrainian educational dimension will be as follows:

elaboration of new courses in the field of the European social cohesion studies, including development of methodology and research techniques and teaching of a theoretical and practical material;

conducting of inter-university training which is expected to provide the possibility for students of different higher educational institutions and secondary schools to participate in studying of modules and research in the field of the European social cohesion studies;

elaboration of improvement of professional skill program for leaders of civil society and heads of public administrations that is a direct measure on maintenance of the lifelong learning development concerning the European integration processes and social cohesion studies;

teaching activity assumes acquaintance of wide audience with the newest information and communication technologies in frameworks of courses will be thought;

methodologically, the implementation of European cognitive practices into the Ukrainian educational dimension assumes a combination of various innovative modes of study within the limits of teaching of basic courses and trainings: simulation games, small-group tutorials, individual and group coaching, facilitation sessions – the above modern cognitive practices.

Conclusions and perspectives of further researches. New educational paradigm offers not only the concept of cognitive effectiveness but the social cohesion development and how to reach it through educational technologies. It includes topics of creative thinking, team-building abilities, effective decision-making, engagement in the learning and teaching processes, cognitive skills improvement, etc. The idea is implementation of European cognitive practices of social cohesion development in to the Ukrainian educational dimension. It will change the existing approach to the tea-

ching and learning in secondary schools and high institutions, in particular, pedagogical universities. Also there is very important focus on transversal competences and their development by the way of applying the cognitive technologies in education. Obviously it will improve the process of real European integration for Ukraine. First of all, it leads to the theoretical and practical implementation of European studies on the matters of educational policy, social cohesion ideas, European values, cognitive effectiveness, etc. To increase social and personal impact it is necessary to deliver tailor-made courses on European practices of social cohesion as new cognitive educational approach

REFERENCE

1. **Delanty G.** The University and Cosmopolitan citizenship / Gerard Delanty // HIGHER EDUCATION IN THE WORLD 3/ Higher Education: New Challenges and Emerging Roles for Human and Social Development. Global University Network for innovation. – N. Y., 2008. – 374 p.
2. Mezirow's Ten Phases of Transformative Learning. – The way of access: <https://sites.google.com/site/transformativelearning/elements-of-the-theory-1>
3. **Small G.** Brain on-line. Human in the Internet epoch / Gary Small, Gigi Vorgan, translated by B. Kozlovsky from the original (iBrain. Surviving the technological alternation of the modern mind, 2008) – M. : KoLibry, Azbuka-Atticus, 2011. – 353 p. – (Galileo).
4. **South J. A.** turning point for soft skills – The Mediation Simulator. – The way of access: <https://www.cedr.com/articles/?item=A-turning-point-for-soft-skills-The-Mediation-Simulator>
5. Ten transversal key competences [Online source] – The way of access: <https://blog.jobfraternity.com/2015/07/20/ten-transversal-key-competences/>

ЯК ВИМІРЯТИ ОСВІТУ?

У Києві відбулась I Міжнародна наукова конференція Української асоціації дослідників освіти (УАДО) «Емпіричні дослідження для реформування освіти в Україні»

В Американському домі Посольства США 11 лютого 2017 року відбулась I Міжнародна наукова конференція «Емпіричні дослідження для реформування освіти в Україні». Мета конференції – актуалізація ролі освітніх досліджень, насамперед прикладних, для адекватного розуміння сучасного стану та оптимальних механізмів трансформації вітчизняної системи освіти, наукового обґрунтування освітніх реформ в Україні та забезпечення належного рівня якості освітньої діяльності.

Організатори конференції – Українська асоціація дослідників освіти (УАДО) у партнерстві з Інститутом педагогіки Національної академії педагогічних наук України, Дрогобицьким державним педагогічним університетом імені Івана Франка та Уманським державним педагогічним університетом імені Павла Тичини. УАДО – це громадська організація, заснована волонтерською групою науковців на базі Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка в грудні 2015 року. На даний час організація налічує понад 130 дослідників з освітньої проблематики навчальних та академічних інституцій усіх регіонів України та з-за кордону. Асоціація об'єднує не лише науковців академічних установ та вищих навчальних закладів, а й дослідників інших форм освіти, зокрема, середньої.

Конференція УАДО відбувалась у межах грантового проекту для випускників американських освітніх програм «Підтримка реформування вищої освіти в Україні», який реалізує Асоціація за підтримки Відділу преси, освіти та культури Посольства США в Україні, і була відкритим та безкоштовним заходом для дослідників у галузі освіти.

Робота конференції відбувалась у формі двох пленарних засідань та трьох дискусійних панелей. У межах конференції відбулися також загальні збори членів УАДО.

Свідченням актуальності тематики, що обговорювалась у межах конференції, є чисельність та географія учасників. Учасники конференції представляли наукові та навчальні інституції таких міст: Київ, Бердянськ, Глухів, Дніпро, Дрогобич, Запоріжжя, Каховка, Одеса, Острог, Лисичанськ, Луцьк, Львів, Мелітополь, Ніжин, Кам'янець-Подільський, Северодонецьк, Старобільськ, Суми, Тернопіль, Ужгород, Умань, Харків, Херсон, Чернівці, Чернігів, а також університетів Варшави (Польща), Кембриджа, Шеффільда (Сполучене Королівство), Утрехта (Нідерланди).

Під час відкриття конференції учасників привітали директор Американського дому Крісті Енн Хофланд, менеджер проєктів Відділу преси, освіти та культури посольства США Інна Здор, президент Європейської асоціації дослідників освіти професор Тео Вуббельз (Нідерланди), президент Української асоціації дослідників освіти професор Світлана Щудло, президент Польської асоціації дослідників освіти професор Йоанна Мадалінська-Міхалак (Польща), директор Інституту педагогіки Національної академії педагогічних наук України професор Олег Топузов.

Модерували захід президент УАДО професор Світлана Щудло та віце-президент УАДО професор Оксана Заболотна.

Перше пленарне засідання розпочала професор Варшавського університету (Польща) Йоанна Мадалінська-Міхалак з доповіддю «Політика та освітні дослідження у покращенні підготовки вчителів», у якій зосередила увагу на ролі освіт-

ніх досліджень щодо підвищення якості підготовки вчителів. Концептуальні засади рейтингування вишів окреслив доктор філософських наук, завідувач відділу лідерства та інституційного розвитку Інституту вищої освіти НАПН України Сергій Курбатов у доповіді «Університетські рейтинги як альтернативний механізм освітніх вимірювань». Професор, завідувач відділу порівняльної педагогіки Інституту педагогіки НАПН України Олена Локшина представила доповідь «Європеїзація освіти в Україні», у якій, зокрема, наголосила на ролі недержавних організацій, у тому числі й УАДО, в інтеграції вітчизняної освіти до європейського освітнього простору.

Далі робота конференції продовжилася у дискусійних групах за напрямками: освітні реформи та інновації (модератори професор Олександр Длугопольський та професор Олена Ковальчук), виклики і перспективи розвитку освіти в Україні (модератори професор Володимир Бахрушин та доцент Володимир Сацик), прикладне значення освітніх досліджень (модератори професор Олена Локшина та доцент Тетяна Лісова).

Друге пленарне засідання було представлене доповідями членів правління УАДО, яке модерували професор Олександр Длугопольський та доцент Володимир Сацик. Професор Оксана Заболотна виголосила доповідь «Методологічні проблеми кроскультурних порівнянь в українських освітніх дослідженнях», у якій, зокрема, обґрунтувала переваги міждисциплінарності Асоціації для розвитку освітніх досліджень. Виступ професора Світлани Щудло був присвячений аналізу прикладної значимості включення України до міжнародних освітніх моніторингових проєктів, зокрема Міжнародного дослідження навчання і викладання TALIS «Потенціал дослідження TALIS для реформування освіти в Україні». Магістр філософії Кембриджського університету Марія Вітрух у доповіді «Особливості переходу зі школи в університет учнів шкіл національних меншин України: гендерний, етнічний та демо-

графічний аспекти» представила результати дослідницького проєкту, реалізованого групою дослідників – членів УАДО під керівництвом Олени Фім'яр.

Далі модератори секцій підбили підсумки роботи в дискусійних групах і представили основні ідеї, які обговорювалися учасниками.

Організатори сподіваються, що конференція заклала ще одну міцну сходинку в інституціалізації асоціації як якісної платформи для комунікації дослідників у галузі освіти, викристалізувала нові дослідницькі ідеї, які б інтегрували дослідників та піднімали нашу освіту на якісно новий щабель. Є надія, що УАДО стане одним з важливих інструментів посилення впливу громадянського суспільства на освітню політику нашої держави та її перезавантаження на основі кращих європейських та світових підходів і практик.

Фотографії заходу можна переглянути за цією адресою: https://drive.google.com/drive/u/1/folders/0B_KpzDZaoE32cXJpQVRrSHQzMk0

Запис прямої відеотрансляції конференції доступний на каналі YouTube УАДО:

https://www.youtube.com/watch?v=cDG3L_RiuSM <https://www.youtube.com/watch?v=IcQ3znW44vM>

**Світлана Щудло
та Сергій Курбатов**

РЕФЕРАТИВНЫЙ ОБЗОР СТАТЕЙ НОМЕРА

СТРАНИЦА ГЛАВНОГО РЕДАКТОРА

Виктор АНДРУЩЕНКО

«ШКОЛА БУДУЩЕГО» ДЛЯ УКРАИНЫ И ЕВРОПЕЙСКОГО
ПРОСТРАНСТВА5

Анализируются вызовы глобализованного мира к системе подготовки человека к жизни, ответы на них средствами образования и воспитания в Украине и странах европейского пространства. Образование и наука, шире – интеллект нации рассматриваются в качестве главного ресурса, благодаря которому современное общество может двигаться по ступеням общественного прогресса. Невнимание к образованию оборачивается потерями, которые «размывают» культуру, вытесняют народ с путей цивилизационного развития. Особое внимание уделяется рассмотрению направлений реализации Концепции «Новая украинская школа. Пространство образовательных возможностей». Подчеркивается, что будущее образование должно быть привлекательным, человекоцентристским, демократичным, открытым, информационным и диалогичным, реализовываться на основе органического единства знаний, компетенций и ценностей.

Ключевые слова: человек, культура, образование, воспитание, модернизация, знание, компетенции, ценности.

АКТУАЛЬНАЯ ПРОБЛЕМА

Виктор АНДРУЩЕНКО, Владимир СЕРГИЕНКО, Игорь ВОЙТОВИЧ

ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ ИЗМЕРЕНИЯ: НАУКА И ПРАКТИЧЕСКАЯ
ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ 17

Доказано, что педагогические измерения можно рассматривать как частный случай образовательных измерений. Они связаны с такими понятиями и видами деятельности как тестология, оценки (экспертные и др.), квалиметрия, наукометрия, мониторинг качества образования, математическая статистика, рейтингование в образовании, разработка стандартов образовательной деятельности и стандартов подготовленности. Измерение качества подготовки студентов и компетентности преподавателей предоставляет организаторам учебного процесса информацию для принятия решений и достижения поставленных целей. Изложен опыт подготовки специалистов по образовательным измерениям, по определению рейтинга преподавателей и кафедр в Национальном педагогическом университете имени М. П. Драгоманова.

Ключевые слова: высшее образование, качество высшего образования, оценки, тесты, рейтинги, управление, специальность «Образовательные измерения».

ЛИЧНОСТЬ

Александр ВОЗНЮК, Галина КОЗЛАКОВА

АЛЕКСАНДРА ДУБАСЕНЮК – ВЫДАЮЩИЙСЯ УЧЕНЫЙ-ПЕДАГОГ,
ОСНОВАТЕЛЬ НАУЧНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ШКОЛЫ
«ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПОДГОТОВКА БУДУЩИХ
УЧИТЕЛЕЙ» 25

В данной статье представлены научно-педагогические достижения, учебно-методические издания и научно-педагогическая школа профессора А. А. Дубасенюк в связи с избранием ее Почетным академиком НАПН Украины в октябре 2016 г.

Ключевые слова: А. А. Дубасенюк, научная школа, педагогические исследования, учебно-методические издания, профессионально-педагогическая подготовка учителей.

ФИЛОСОФИЯ ОБРАЗОВАНИЯ XXI: ПОИСК ПРИОРИТЕТОВ

Тамара КИРИК

ФИЛОСОФИЯ ОБРАЗОВАНИЯ О НООЛЕКСИКОНЕ ДЛЯ ВЫСШЕЙ ШКОЛЫ XXI ВЕКА 30

В статье исследована современная тенденция появления новых научных терминов, связанных с понятием «ноосфера». Они нужны для описания инноваций в высшем образовании, научных исследованиях, производстве, управлении, экологии и др. Новые термины формируют ноолексикон (нооглоссарий или нооэнциклопедию). Особенно важны пять понятий: ноотехнологии, ноонет, нооразвитие, ноообщество, ноогуманизм. Автор предлагает разделить ноолексикона на две части – рациональную, связанную с точными науками (Sciences), и иррациональную (Arts). Указано на большое значение для образования понятия «ноогуманизм», предложено для него новую научную базу.

Ключевые слова: высшее образование, ноосфера, ноолексикон, ноотехнологии, нооразвитие, ноогуманизм.

Юлия ОПАНАСЮК

ФИЛОСОФИЯ ИНФОРМАЦИОННОГО ОБРАЗОВАНИЯ 37

Современному миру присущи стремительное нарастание информации и изменение средств коммуникации. Еще недавно человек приобретал знания, которых ему хватало на всю его жизнь. Сегодня информация стареет, не успевая дойти до потребителя, которому приходится постоянно учиться, переучиваться, преобразовывать свою жизнь. С изменением совокупной деятельности принципиально изменились и коммуникационные технологии. В настоящее время надо уметь быстро ориентироваться в пространстве знаний, научиться без сожаления отказываться от устаревших стереотипов и форм поведения и мышления. В то же время современный этап развития человечества характеризуется усилением процесса глобализации и углубления проблем в системе отношений «человек – общество». Повышая эффективность экономики, глобализация попутно создает потенциальную угрозу демонтажа созданной в течение предыдущего века социальной надстройки с возможным обострением классовых отношений в планетарном масштабе.

Ключевые слова: человек, образование, философия образования, глобализация, прогресс.

НОВЕЙШАЯ НАУКА И СОВРЕМЕННОЕ ОБРАЗОВАНИЕ

Владимир ЛУГОВЫЙ, Жаннета ТАЛАНОВА

НАУКА В УНИВЕРСИТЕТАХ, УНИВЕРСИТЕТЫ В НАУКЕ В МИРОВОМ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОМ ПРОСТРАНСТВЕ 42

Выяснены особенности современного мирового исследовательского пространства, его основных структурных составляющих разной модальности. Доказано, что университетский сектор является важным, однако далеко не доминирующим субъектом исследований и разработок (ИиР). Его часть в освоенных средствах, как правило, не превышает четверти и наибольшая для западноевропейских, наименьшая для восточноазиатских университетов. В мире 8 стран наиболее инвестируют финансовых и человеческих ресурсов в ИиР, а именно: США, Китай, Япония, Германия, Корея, Франция, СК и Россия. США доминируют по объемам затрат на ИиР и занимают промежуточное положение по соотношению бизнесовой и правительственной роли в их финансировании, а также части университетского сектора в их выполнении (14%). В этой стране федеральное финансирование университетских ИиР составляет свыше 55%, распространённым является их самофинансирование (более 24%), в то же время удельный вес бизнеса не превышает 5–6%. В Украине на сектор высшего образования в национальном исследовательском простран-

стве в 2015 г. приходилось 5,3% освоенных средств, соответствующее самофинансирование университетов составляло 0,04%, затраты на ИиР в бюджетах этих заведений в среднем не превышали 3%. Предпосылкой повышения роли украинской университетской науки выступает преодоление раздробленности заведений высшего образования. Необходимо постепенное увеличение государственных затрат на ИиР в университетах.

Ключевые слова: мировое исследовательское пространство, исследования и разработки, университетский сектор, финансирование, исследователи, ОЭСР, ЕС, США, Украина.

Анатолий ЩЕДРИН

КОНЦЕПЦИИ ВНЕЗЕМНОГО РАЗУМА В КУЛЬТУРНОМ УНИВЕРСУМЕ СОВРЕМЕННОСТИ: ФИЛОСОФСКО-ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ 51

Рассмотрена эволюция концепций вземного разума, их экспликации в универсуме культуры, дисциплинарные измерения, философско-образовательный потенциал, значение для философии образования. Сферами обсуждения проблемы «SETI – SETI», путей ее решения и возможных последствий для человечества являются философия, философия культуры, культурология, логика и методология научного познания, религиоведение. Социокультурная методология исследования раскрывает место представлений о вземном разуме в культурном универсуме и образовании эпохи постмодерна, их роль в осознании субъектности человечества.

Ключевые слова: вземной разум, SETI, культурный универсум, концептуальный кластер, философия, философия образования, логика, методология познания.

ВРЕМЯ РЕФОРМ: МЕТОДОЛОГИЯ И МЕТОДИКА ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА

Иван СИЛАДИЙ

НОВЫЕ ТЕНДЕНЦИИ В РАЗВИТИИ ОТЕЧЕСТВЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ..... 59

Модернизация отечественного образования создает новые вызовы в системе подготовки человека к жизни. Одновременно эти вызовы обусловлены и процессами украинского государства – утверждением рыночных и демократических отношений, становлением гражданского общества и политической нации, возрождением национальной культуры и т. п. В не меньшей степени вызовы в системе образования порождены кризисными явлениями в экономике: увеличением безработицы, падением жизненного уровня людей, ростом преступности и т.п. Кроме того, обретая национальные контуры, украинское образование становится на путь вхождения в многонациональное европейское пространство. Решение связанных с этим проблем требует развертывания глубоких и разветвленных научно-педагогических исследований модернизационных образовательных вызовов.

Ключевые слова: человек, образование, модернизация, гуманитаризация образования, информатизация образования.

Екатерина ШОВШ

ИНФОРМАЦИОННАЯ КУЛЬТУРА СОЦИАЛЬНОГО ПЕДАГОГА: ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ И РЕАЛИЗАЦИИ 65

Анализируются особенности формирования информационной культуры будущих социальных педагогов, учителей и социальных работников, прежде всего, важность доступа (и освоение) к информационно сжатому социальному опыту поколений. Традиции, обычаи народа, особенности его ментальности, проявляющиеся прежде всего в быту, являются той первичной базой и одновременно источником, из которого социальный педагог черпает модели, подходы, способы работы с людьми разного возрастного, имущественного, религиозного и т.п. статуса. Информационная культура социального педагога

га должна включать в себя глубокий общечеловеческий чувственный сегмент, который обеспечивает человеческое и человеческое отношение к своим реципиентам, сопереживание их судьбы и перспективы вхождения в общественную целостность.

Ключевые слова: человек, образование, культура, информация, информационная культура.

ГУМАНИЗАЦИЯ ОБРАЗОВАНИЯ И ВОСПИТАНИЯ

Екатерина ПАСЬКО

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ОБЩЕНИЯ КАК УСЛОВИЕ ПРОДУКТИВНОЙ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПЕДАГОГА..... 72

В статье рассматривается феномен эффективного общения и особенности его внедрения и активного использования в рамках профессиональной деятельности современного педагога. Отдельное внимание уделено барьерам общения, которые влияют на успешность коммуникативного взаимодействия педагога с учащимися. Представлены факторы, которые препятствуют эффективному общению учителя. Акцентируется внимание на важности активного слушания в процессе профессионального взаимодействия, рассматриваются уровни активного слушания и возможности использования типов слушания в процессе общения педагога со школьниками.

Ключевые слова: общение, продуктивное, эффективное, профессиональное, педагогическое, психологические аспекты.

ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ

Марья НЕСТЕРОВА

ЕВРОПЕЙСКИЕ КОГНИТИВНЫЕ ПРАКТИКИ РАЗВИТИЯ СОЦИАЛЬНОЙ СПЛОЧЕННОСТИ В УКРАИНСКОМ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОСТРАНСТВЕ..... 77

В статье рассматриваются европейские когнитивные практики развития социальной сплоченности и перспективы их имплементации в образовательное пространство Украины. Показаны связи социальной сплоченности и трансверсальных компетенций. В статье обозначены основные практические задачи по внедрению европейских когнитивных практик в украинское образовательное пространство.

Ключевые слова: когнитивные практики, образовательное пространство, социальная сплоченность, трансверсальные компетенции.

ABSTRACTING REVIEW OF JOURNAL ARTICLES

HEAD EDITOR PAGE

Victor ANDRUSHCHENKO

«THE SCHOOL OF FUTURE» FOR UKRAINE AND EUROPEAN SPACE.....5

The article analyzes challenges of the globalized world for the system of training for human life, and responses by means of education in Ukraine and in European countries. Education and science, and broader – the intellect of the nation is considered as the main resource through which modern society can move on the stairs of social progress. The neglect of education reveals in losses, which “wash away” the culture, displace people from the ways of civilized development. Special attention is given to consideration of realization directions of the Concept of “New Ukrainian School. Space of educational opportunities”. It is emphasized that the future education should be attractive, human-centered, democratic, open, dialogical and informational, and must implement on the basis of the organic unity of knowledge, competencies and values.

Keywords: human, culture, education, training, modernization, knowledge, competencies, values.

URGENT PROBLEM

Victor ANDRUSHCHENKO, Volodymyr SERGIENKO, Igor VOITOVYCH

EDUCATIONAL MEASUREMENT: RESEARCH AND PRACTICE 17

Proved that the educational measure can be considered as a special case of educational assessment. They are associated with such concepts and activities as testology, assessment (expert etc.), qualimetry, scientometrics, monitoring the quality of education, mathematical statistics, ranking in education, standards development and standards of educational training. Measuring the quality of students and faculty expertise gives organizers the training process information to make decisions and achieve their goals. Authors presents the experience of training in educational measurement and of ranking teachers and departments at the National Pedagogical Dragomanov University.

Keywords: higher education, quality of higher education, assessment tests, ratings, management, specialty "Educational assessment".

FIGURE

Oleksandr VOZNIUK, Galyna KOZLAKOVA

OLEXANDRA DUBASENIUK FAMOUS PEDAGOG, SCIENTIST
AND ORGANIZER OF THE SCIENCE-PEDAGOGY SCHOOL

“PROFESSIONAL AND PEDAGOGY TRAINING OF FUTURE TEACHERS” 25

The article represents the science-pedagogy results, educational and methodological issues and science-pedagogical school of Professor Oleksandra Dubaseniuk in contents of her elections as the Honorary member of NAPS of Ukraine in October, 2016.

Keywords: O. Dubaseniuk, science-pedagogical school, professional pedagogy training, future teachers, educational and methodological issues, pedagogy investigation.

EDUCATION PHILOSOPHY OF THE XXI CENTURY: SEARCH FOR PRIORITIES

Tamara KIRYK

EDUCATIONAL PHILOSOPHY ABOUT NOOLEXICON FOR THE HIGHER
EDUCATION OF THE XXI CENTURY..... 30

The author studied a modern trend in introduction of new scientific terms related to the concept "noosphere". They are useful to describe innovation in higher education, scientific

research, production, management, ecology and others. New terms form noolexicon (nooglossary or noencyclopedia). There are 5 especially important concepts: nootechnologies, noonet, noodevelopment, noosociety, noohumanism. The author offers to divide noolexicon into two parts – rational associated with the exact knowledge (Sciences), and irrational knowledge (Arts). It specified on the importance of the concept of "noohumanism" in education, a new scientific basis is suggested.

Keywords: higher education, noosphere, noolexicon, nootechnologies, noodevelopment, noohumanism.

Yulia OPANASYUK

PHILOSOPHY OF INFORMATIONAL EDUCATION..... 37

The modern world is inherent in the rapid growth of information and change in means of communications. Until recently people acquired knowledges that were enough for the whole life. Today information is aging without even reaching consumers, who have to constantly learn, relearn, to transform their own lives. With the change of the total activity communicational technologies fundamentally changed as well. So now one should be able to quickly orient himself in space of knowledge, to learn to abandon old stereotypes of behavior and thinking without regret. However, the current stage of human development can be characterized by increasing globalization and the deepening problems in the system of relations "person - society." By increasing the efficiency of the economy, globalization creates potential threat in dismantling social superstructure established during previous century with a possible aggravation of class relations on a planetary scale.

Keywords: human, education, philosophy of education, globalization, progress.

INNOVATIVE SCIENCE AND MODERN EDUCATION

Volodymyr LUGOVYY, Zhanneta TALANOVA

SCIENCE AT THE UNIVERSITIES, UNIVERSITIES IN SCIENCE

IN THE WORD RESEARCH AREA..... 42

Using the new statistics, the features of the modern world research area, its main structural components of different modalities are revealed. It is proved that the university sector is important, but not the dominant subject of research and development (R & D). Its share in the spent funds for appropriate activity, usually no more than a quarter and is the largest for Western European universities, the lowest for the East Asian ones. There are eight countries in the world that most invest of financial and human resources in R & D, namely the US, China, Japan, Germany, Korea, France, UK and Russia. US dominate in terms of the world R & D expenditure and are intermediate by the ratio of business and government in their role of financing, and also by the university sector share in their performance (14%). In this country, federal funding of higher education R & D expenditure is more than 55%, common is institution self-funding (over 24%), while the share of business does not exceed 5–6%. In Ukraine, the higher education sector in the national research area in 2015 accounted for 5.3 % expenditure, corresponding institutions itself funding was 0.04%, the share of R & D finance in the budgets of these institutions do not exceed an average of 3%. As for increasing the role of Ukrainian university R & D, there is prerequisite of overcoming universities' scattering. It is also necessary gradual increase in public spending on R & D in universities.

Keywords: world research area, research and development, the university sector, funding, researchers, OECD, EU, USA, Ukraine.

Anatoly TSHEDRIN

**CONCEPT OF EXTRATERRESTRIAL INTELLIGENCE IN THE CULTURAL
UNIVERSE OF OUR TIME: THE PHILOSOPHICAL AND EDUCATIONAL
MEASUREMENT 51**

The evolution of the concept of extraterrestrial intelligence, which are structured integrity, their explication in the universal culture of traditional society, modern and postmodern, the disciplinary measure of philosophical and educational potential, in the context of the philosophy of education. The areas of discussion of the problem «CETI-SETI» ways to solve it, and the possible consequences for mankind are the philosophy, culture, philosophy, culture, logic and methodology of scientific knowledge, the study of religion Study of the problem of extraterrestrial intelligence with the involvement of the socio-cultural methodology reveals the mechanisms of formation of radio astronomy paradigm of searching for extraterrestrial intelligence in the cultural universe of modernity, the role of problem «CETI-SETI» in the awareness of subjectivity of humanity in the postmodern situation.

Keywords: extraterrestrial intelligence; SETI; philosophy; philosophy education; logics; methodology of cognition.

**PERIOD OF CHANGE: EDUCATION PROCESS METHODOLOGY AND METHOD
Ivan SYLADIY**

NEW TENDENCIES IN THE DEVELOPMENT OF NATIONAL EDUCATION 59

Modernization of national education leads to new challenges in the system of preparation of an individual for life. At the same time, these challenges are caused by processes of Ukrainian state-building - consolidation of market and democratic relations, formation of civil society and political nation, the revival of national culture and more. No less challenges in education are generated by the crisis in the economy, increasing unemployment, falling living standards of people, rising crime and so on. Moreover, barely gaining national paths, Ukrainian education is on its way to joining the multinational European space. The solving of associated problems requires deployment of deep and ramified scientific and educational researches on modernizational educational challenges.

Keywords: people, education, modernization, humanization of education, democratization of education, informatization of education

Kateryna SHOVSH

**INFORMATIONAL CULTURE OF SOCIAL PEDAGOGUE: FEATURES
OF FORMATION AND IMPLEMENTATION 65**

The article analyzes specific features of formation of informational culture of the future social pedagogues, teachers and social workers; among the features of these processes author distinguishes, above all, the importance of access to (and development) informationally compressed social experience of generations. Traditions, customs of the people, features of its mentality, that are manifested primarily at home, is the primary base and at the same time the source from which social teacher draws models, approaches and ways of working with people of different age, wealth, religious status and so on. Informational culture of social pedagogue should include universal deep sensual segment, which provides human attitude to its recipients, empathy for their fate and prospects of entering the public integrity.

Keywords: human, education, culture, information, informational culture.

HUMANIZATION OF EDUCATION AND TRAINING

Ekaterina PAS'KO

THE EFFECTIVE COMMUNICATION AS A CONDITION OF PRODUCTIVE PROFESSIONAL TEACHER'S WORK	72
--	----

In the article it is shown the phenomenon of the effective communication, the specification of its improvement and active use in the professional activity of the modern teacher. Special attention is paid to the communication barriers that affect the success of the communicative interaction of the teacher and students. It is shown the factors that prevent effective communication of the teacher. The article focuses on the importance of active listening in the process of professional interaction, considers the levels of active listening and the possibilities of the use of these types of hearings in the process of communication of the teacher and students.

Keywords: communication, productive, effective, professional, pedagogical, psychological aspects.

FOREIGN EXPERIENCE

Marja NESTEROVA

EUROPEAN COGNITIVE PRACTICES OF SOCIAL COHESION DEVELOPMENT IN THE UKRANIAN EDUCATIONAL DIMENSION	77
---	----

The article considers the European cognitive practices of social cohesion development and perspectives of their implementation in the educational dimension of Ukraine. Connections between social cohesion and transversal competences have been shown. The article outlines the main practical tasks in the implementation of the European cognitive practices in the Ukrainian educational dimension.

Key words: cognitive practices, educational space, social cohesion, transversal competences.

INFORMATION. REVIEW. MESSAGE

Abstracting Review of Journal Articles	86
Contents	94
To Autors Attention	95

ДО УВАГИ АВТОРІВ ЗАГАЛЬНА ІНФОРМАЦІЯ

1. Статті, що пропонуються до друку, мають бути написані спеціально для часопису «Вища освіта України», відповідати вимогам департаменту атестації кадрів МОН України до наукових праць і скеровуватися на потреби керівників і колективів ВНЗ, освітніх політиків, науковців й аналітиків. Не рекомендовано надсилати статті хрестоматійного чи примітивно-перелічувального характеру. Стаття обов'язково має містити авторську позицію з обраного питання чи теми. Новий авторський матеріал і незалежні висновки мають складати не менше третини статті. Оформлення статті має свідомо скеровуватися на ефективність сприйняття та економію часу в осіб, які будуть знайомитися з нею.

2. Редакція залишає за собою право доцільно скорочувати і виправляти текст статті, а також вносити уточнювальні зміни в назву.

3. За достовірність фактів, дат, назв і точність цитування повністю відповідальні автори.

4. Редакція не листується з авторами.

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ

Стаття не приймається до розгляду і повертається автору на відповідне доопрацювання у разі порушення хоча б одного пункту оформлення, відсутності фото та ін.

1. Статті приймаються у вигляді файлів у текстових редакторах MS Word for Windows (версії 6, 7 чи 98) електронною поштою. Електронна адреса редакції: wou@ukr.net

Графіки і малюнки (jpg або подібні варіанти) мають бути виконані чітко, займати окреме місце і не оточуватися текстом, формули – написані в узвичаєній математичній символіці, мати розмітку і відповідати формату журналу. Графічний матеріал подати також в окремому файлі. Автори мають піклуватися про легкість сприйняття матеріалу у чорно-білому варіанті.

2. Обсяг матеріалів (тексту, анотацій, літератури на усіх мовах та ін.) рекомендований у межах 20–22 000 знаків (включаючи пропуски) і не повинен перевищувати 24 000 знаків, чи 0,6 друк. арк. (близько 13–14 машинописних сторінок через два інтервали включено з таблицями, графіками і малюнками).

3. Стаття має бути підписана всіма авторами і супроводжуватися:

а) авторської довідкою за наведеною нижче формою. (З метою забезпечення об'єктивності зовнішнього рецензування в самій статті вказуються лише прізвища та ініціали авторів);

б) прізвищем та ім'ям, назвою статті, ключовими словами та стислою анотацією (300–400 знаків) українською, російською та (700–800 знаків) англійською мовами;

в) УДК.

4. Джерела (до 12–15) у списку літератури слід подавати за алфавітом у такому порядку: українською, російською, латиною. У посиланні на використане джерело зазначити порядковий номер джерела у списку та сторінку. Забороняється винесення посилань унизу кожної сторінки. Список має бути загальним і наводитися наприкінці статті. Рекомендовано спиратися на найновіші і найважливіші національні і зарубіжні джерела.

Увага! У зв'язку з включенням журналу до реферативної бази даних наукової періодики «Scopus» необхідно додати переклад списку літератури англійською мовою з максимальною акуратністю.

ФОРМА АВТОРСЬКОЇ ДОВІДКИ

1. Назва статті.

2. Адреса для листування, телефон, факс і електронна пошта для контакту.

3. Прізвище, ім'я, по батькові.

4. Науковий ступінь, вчене звання.

5. Місце роботи.

6. Посада.

Окрім того, додається електронне фото у двох-трьох версіях (jpg, tiff (300 pixel/inch) та ін.). Для сканування не приймаються неякісні фото, фото на рельєфному папері, вирізки з газет і журналів, принтерні роздруківки тощо.

ВИЩА ОСВІТА УКРАЇНИ

**Теоретичний
та науково-методичний
часопис**

**ДЕРЖАВНЕ
ІНФОРМАЦІЙНО-ВИРОБНИЧЕ
ПІДПРИЄМСТВО
ВИДАВНИЦТВО «ПЕДАГОГІЧНА ПРЕСА»**

**Директор видавництва
Олексій ОСЬКІН**

**Головний редактор
редакції журналів
Ніна БЕРІЗКО**

Адреса видавництва:
03680, Київ, вул. Олександра Довженка, 3
Тел.: (044) 456-37-32
Рекламний відділ: тел. (044) 456-37-02
E-mail: pedpressa@ukr.net

**Над номером працювали:
Володимир КОЧУБЕЙ**

Світлана РАДІОНОВА

© Усі права захищені. Жодна частина, елемент, ідея, композиційний підхід цього видання не можуть бути копіюваними чи відтвореними в будь-якій формі і будь-якими засобами – електронними і фотомеханічними, зокрема через ксерокопіювання, запис чи комп'ютерне архівування без письмового дозволу видавця.

Підписано до друку 03.03.2017 р.
Формат 70 × 100^{1/16}. Папір офсет.
Друк офсет. Ум. друк. арк. 10,4
Обл.-вид. арк. 11,0. Наклад 300 пр.
Зам.

Друк ТОВ фірма «АНТОЛОГІЯ»
03680, м. Київ, вул. Олександра Довженка, 3